

T.C.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI

**MISIR’DA 25 OCAK 2011 AYAKLANMALARI VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER’İN
MISIR’DAKİ İKTİDAR DENEYİMİNİN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

MURAT KIZILKAYA

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH EROL

VAN-2021

KABUL VE ONAY SAYFASI

Murat Kızılkaya tarafından hazırlanan “MISIR’DA 25 OCAK 2011 AYAKLANMALARI VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER’İN MISIR’DAKİ İKTİDAR DENEYİMİNİN ANALİZİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Dr.Öğr.Üyesi Abdullah Erol Siyasi Tarih, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Başkan : Prof. Murat Tek Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hakan KARAASLAN Devletler Hukuku, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Tez Savunma Tarihi:	11/10/2021
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (15.11.2021)

Murat KIZILKAYA

Van-2021

(Yüksek Lisans Tezi)

Murat KIZILKAYA

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül, 2021

MISIR'DA 25 OCAK 2011 AYAKLANMLARI VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN MISIR'DAKİ İKTİDAR DENEYİMİNİN ANALİZİ

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde Orta Doğu coğrafyasında toplumsal değişim farklı şekillerde meydana gelmiştir. 2010 yılında Tunus'ta "sıradan" bir sokak satıcısının, Muhammed Buaziz'in kendini yakmasıyla başlayan Arap ayaklanmaları Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri için adeta yeni bir dönem ve siyasetin, toplumsal değişim ve dönüşümün habercisi olmuştur. Genel anlamıyla halkların mevcut anti-demokratik devlet karakterine karşı geliştirdikleri bu ayaklanmalar ile demokrasi hedeflerken; ayaklanmaların gerçekleştiği her ülkede aynı şekilde neticelenmemiştir. Mısır, Tunus ve Libya'da otoriter rejimler yıkılırken, Suriye'de küresel bir sorun haline gelmiştir. Libya ve Yemen'de iç çatışmalar ile dış müdahalelere, Suudi Arabistan, Cezayir Fas ve Ürdün'de kimi reformlar şeklinde değişimler ile sonuçlanmıştır. Mısır'da 30 yıllık bir iktidar dönemi geçiren Hüsnü Mübarek, Arap Bahar'ı süreci ile birlikte Tahrir'de toplanan milyonlarca insanın protestolarına karşı bir süre kayıtsız kalsa da akabinde 11 Şubat 2011 günü istifa etmiştir. Ancak bu süreçten toplumsal adalet, eşitlik ve hayat koşullarının iyileştirilmesini isteyen milyonlarca madun insan olumsuz etkilenmiş ve ağır insan hakları ihlallerine maruz kalmıştır. Çeşitli aktivist hareketlerin bu süreçte önemli bir şekilde yer almasıyla gerçekleşen istifa sürecinde şüphesiz ordunun konumu önemli ölçüde belirleyici olmuştur. Ordu, Mısır bürokrasisinde ve yaşamın her alanında aktif bir konumda olup Mısır toplumu açısından saygınlığı olan bir kurum olmuştur. Ordu, sokaklardan yükselen seslere karşılık vermemiş böylelikle tarafsız olduğunu beyan etmişti ve geçiş sürecini hızlandırmıştır. Toplumsal muhalefetin önemli bir tarafı olan Müslüman Kardeşler tarihsel birikimi ile bu sürece dahil olmuştur. "Ekmek, adalet ve özgürlük" sloganları ile başlayan sokak ayaklanmaları, Mısır tarihinde ilk demokratik seçimlerin gerçekleşmesi ile sonuç bulmuştur. Bu seçimlerin nihayetinde Müslüman Kardeşler bünyesinde kurulan Adalet ve Özgürlük Partisinin adayı Muhammed Mursi seçimi kazanmış ve Mısır tarihinin ilk seçilmiş Cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak 3 Temmuz 2013 yılında ordu tarafından yapılan darbe Mısır siyasal yönetimini makus talihine geri döndürmüştür. Bu bağlamda, bu çalışmada Müslüman Kardeşler'in iktidarlaşma süreci içerisinde değişen madun siyaseti analiz edilecektir. Tarihsel olarak tabandan yayılma ve toplumsal faydayı gözetken faaliyetler ile gelişim gösteren Müslüman Kardeşler'in bir yıllık iktidar deneyiminin başarısızlığının nedenleri iç etkenler ve bu bağlamda modern devletin başat organı olarak ordunun bu süreçteki rolüne odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Müslüman Kardeşler, Mısır, Modern Devlet, Maduniyet

Sayfa Sayısı: ix+ 88

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Erol

(Master's Thesis)
Murat Kızılkaya

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

September, 2021

**JANUARY 25, 2011 UPRISING IN EGYPT AND ANALYSIS OF THE
MUSLIM BROTHERS' POWER EXPERIENCE IN EGYPT**

ABSTRACT

Throughout the history, social transformation has occurred in different ways and at different times in the Middle East geography. The Arab uprisings, which started with the self-immolation of Mohammed Bouaziz, an "ordinary" street vendor in Tunisia in 2010, almost heralded a new era for the change of politics and social transformation for the Middle East and North African countries. In general, while these uprisings, which the peoples developed against the current anti-democratic state character, aimed at democracy; It did not result in the same way in every country where the uprisings took place. While authoritarian regimes collapsed in Egypt, Tunisia and Libya, it has become a global problem in Syria. It resulted in changes in internal conflicts and foreign interventions in Libya and Yemen, and some reforms in Saudi Arabia, Algeria, Morocco and Jordan. Hosni Mubarak, who spent 30 years in power in Egypt, remained indifferent to the protests of millions of people gathering in Tahrir with the Arab Spring process, but subsequently resigned on February 11th 2011. However, millions of subaltern people who wanted to improve social justice, equality and living conditions from this process were adversely affected and exposed to severe human rights violations. Undoubtedly, the position of the army was a significant determinant in the resignation process, which took place with various activist movements taking an important place in this process. The army has been active in the Egyptian bureaucracy and in all aspects of life, and has become a prestigious institution for Egyptian society. The army did not respond to the voices rising from the streets, so it declared that it was neutral and accelerated the transition process. The Muslim Brotherhood, which is an important party of the social opposition, has been involved in this process with its historical background. The street riots that started with the slogans of "Bread, justice and freedom" resulted in the first democratic elections in the history of Egypt. At the end of these elections, Mohammed Morsi, the candidate of the Justice and Freedom Party established within the Muslim Brotherhood, won the election and became the first elected President in the history of Egypt. However, the coup carried out by the army on July 3, 2013, brought the political administration back to the old days in Egypt. In this context, the purpose of this study is to analyse the subaltern politics of the Muslim Brotherhood that has changed in the process of coming to office. Accordingly, this study also deals with the reasons for the failure of the Muslim Brotherhood's one-year governing experience, which has historically been developed with fundamental expansion in public and socially beneficial activities, and in this context, the role of the modern state in this process.

Keywords: Arab Spring, Muslim Brotherhood, Egypt, Modern State, Subaltern

Quantity of pages: ix + 88

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Erol

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1
ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	3
1. MADUNİYET, MADUN SİYASETİ.....	6
2. MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ.....	15
2.1. Tarihsel Arka Plan	15
2.2. Kuruluş ve Hasan –el Benna	16
2.3. Seyyid Kutub: Müslüman Kardeşler ‘de Yaşanan Değişim.....	20
2.3.1 Seyyid Kutub’un Düşüncesinde Toplum ve Cihat Anlayışı	22
3. ARAP HALK İSYANLARI: DEĞİŞİM VE REFORM TALEPLERİ	26
3.1. Kavramsal Bakış	26
3.2. Değişimin Ayak Sesleri: Arap Halk Ayaklanmaları ve Toplumsal Değişim	30
3.3. Arap Ayaklanmalarının Nedenleri Üzerine	33
3.4. Mısır’da Arap Baharı ve Müslüman Kardeşler	42
3.4.1. Mısır’da Aktivizm	52
3.4.2. Müslüman Kardeşler Sahada.....	56
4. MÜSLÜMAN KARDEŞLER’İN BAŞARISIZLIK HİKAYESİ	64
4.1. Neden Başarısız Oldu?	64
4.1.1. Bir Modern Devlet Mühendisliği	65
4.1.2. Konuşamama Sanatı.....	67
SONUÇ.....	71

KAYNAKÇA 76

ÖZGEÇMİŞ

TEZ ORJİNALLİK RAPORU

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DAEŞ	Irak Şam İslam Devleti
DB	Dünya Bankası
DKK	Devrim Komuta Konseyini
IMF	International Monetary Found
MENA	Ortadoğu ve Kuzey Afrika
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODKA	Ortadoğu ve Kuzey Afrika
STÖ	Sivil Toplum Örgütü
YAK	Yüksek Askeri Konseyi

ÖNSÖZ

Öncelikle tez yazım sürecinde, bana verdiği destek ve yardımlarından dolayı değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Erol'a teşekkür ederim. Tez jürilerim Dr. Öğr. Üyesi Hakan Karaaslan'a ve Prof. Dr. Murat Tek'e katkı ve desteklerinden dolayı teşekkürü borç bilirim.

Son olarak tez yazım sürecinde benim için en büyük motivasyon kaynağı olan ve gösterdikleri sabır ve anlayıştan dolayı aileme, başta annem olmak üzere sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu tez çalışmamı, eğitim hayatım boyunca destek ve emeğini hiçbir zaman esirgemeyen rahmetli babama ithaf ediyorum.

Murat Kızılkaya

Van-2021

GİRİŞ

2010 yılı itibariyle Orta Doğu, yıllar boyunca bölgelerinin yönetimlerinde hüküm süren otoriter rejimlerin, iktidarlarının sarsıldığı bir dizi toplumsal ayaklanmalar ile meşgul olmuştur. Bu ayaklanmalar, genel anlamda Orta Doğu ülkelerinde otoriter rejimlerin yönetimleri boyunca siyasal, ekonomik ve siyasal sebeplerden ötürü meydana gelmiştir. Bölgenin kendi öz alanından çıkan hareketler olması açısından çoğu kimse ve ülkelerce beklenmedik bir şekilde karşılanan bu hareketler farklı kesimlerce Orta Doğu dinamikleri ile uyuşmayan bir hareketlilik olması bakımından beklenmedik bir şekilde ortaya çıkmış ve sürpriz olarak karşılanmıştır.

Oryantalist bakış açısının durağan ve biat eden bir kültür olarak yaklaşımlarının, Arap Baharı süreci ile birlikte, Ortadoğu'nun sokaklarına karşı bakış açılarını ifşa etmekle birlikte bu fikirleri önemli ölçüde rahatsız etmiştir. Orta Doğu coğrafyasının, sosyal hareketlere tanık olduğu veya olabileceği, genel geçer yaklaşımların burada yaşanan sosyal değişimleri ve sosyal değişim ayaklanmaları açıklama noktasında ne kadar yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısı ile siyasal olarak yersiz, özü itibariyle geleneksel ve otoriter olanı besler gibi bakış açılarının, 2010 yılında Orta Doğu coğrafyasında yaşanan toplumsal ayaklanmaların ve beraberinde getirdiği kimi değişiklik, reform vb. gelişimler karşısında oldukça güçsüz kaldığı ortaya çıkmıştır. Bu temelde özcü yaklaşımların durağanlaştırdığı Arap Sokağı, yaşanan bu ayaklanmalar ile birlikte durağan olmayan tam tersine bir durumun oluşabileceğini her ne kadar otoriter rejimlerin baskı ve uygulamaları ile karşılaşmış olsa da bunun tam tersine bir durumu ortaya çıkarmıştır.

Tunus'ta "sıradan bir genç" olarak Muhammed Bouazizi 17 Aralık 2010 tarihinde, denetim memurlarınca sergilenen kötü muamelenin sonucunda kendini yakması, Tunus'ta büyük bir ayaklanmaya sebep olmakla birlikte Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki ülkelere çok kısa sürelerde domino etkisi yaratmış ve yayılmıştır. Bu ayaklanmalar, Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Yemen, Cezayir ve Ürdün'de büyük çapta yaşanırken, Suudi Arabistan, Lübnan ve Irak gibi kimi ülkelerde daha küçük

düzeyde kalmışlardır. Bu ülkelerden Tunus, Mısır, Yemen ve Libya’da iktidar değişimleri yaşanırken, diğer ülkelerde de kısmı reformlar şeklinde devam etmiştir. Ancak Suriye’de tam anlamıyla bir iç savaşa dönüşmüş ve küresel göç ve çeşitli insan hakları sorunları da beraberinde geliştirmiştir.

Arap Baharı, Arap Ayaklanmaları vb. isimler ile anılan bu sürecin sebepleri, ortaya çıkış sloganları ile doğrudan bağlantılı olmuştur. Protestocuların “ekmek, özgürlük ve sosyal adalet” sloganı bu temelde Arap ayaklanmalarının siyasi, ekonomik ve sosyal taleplerini özetler nitelikte olmuştur. Otoriter rejimlerin sosyal politikalardan vazgeçmesi, refah ve adalet sağlayamamaları bu temelde çeşitli halk kesimlerinin hoşnutsuzluklarının yükselmesine sebep olmuştur. Genç işsizliğin oldukça fazla olması, enflasyon oranları, verimlik ve gıda fiyatları bu temelde ekonomik sebepler olarak sıralanabilir. Demokratikleşme sorunu bu düzeyde en temel siyasal neden olarak sıralanabilir. Genel olarak, bu ayaklanmalar gençlerin, kadınların, çoğu Müslüman madun gurupların demokratik taleplerinden kaynaklanmaktaydı. Bu temelde bu kitlelerin genel olarak demokratik hedefler peşinde olduklarını da söyleyebiliriz.

Mısır’da yaşanan, toplumsal değişim ve dönüşüm ayaklanmalarına odaklanan bu çalışmada, 25 Ocak 2011 tarihi itibari ile başlayan ve on sekiz gün sonra otuz yıllık Mübarek rejiminin yıkılması sürecine ve ardından Müslüman Kardeşler’in iktidara gelme süreci, ordu darbesi ile siyasal alanın dışına itilmesi sürecine odaklanmaktadır. Esas olarak yoksul kesimlerin Mübarek rejimine karşı gelişen protesto eylemlerinde başat kesimler olduğu söylenebilir. Sosyal, siyasal ve ekonomik olanaklardan yoksun bırakılan bu kesimler, sokak siyaseti ile ortak amaçlar için bir araya gelmiş ve bu temelde rejimin yıkılmasına yol açmıştır. Ayrıca bu çalışmada, tarihsel gelişimi içerisinde, toplumsal faydayı gözeten ve bu temelde Mısır toplumu içerisinde güçlü bir taraftar kitlesine sahip olan Müslüman Kardeşler ile Mısır devletinin inişli çıkışlı olan ilişkisi analiz edilecektir.

Bu bağlamda, Müslüman Kardeşlerin, Hasan –el Benna’dan iktidarlaşma sürecine kadar kimi zaman doğrudan kimi zaman da dolaylı olarak devlet iktidarı ile geliştirdiği ilişkinin farklı seyirlerine odaklanarak Müslüman Kardeşler’in değişen madun siyaseti analiz edilecektir. Bu analiz yapılırken, iç dinamikler çerçevesinde

iktidarlaşıma sürecinin başarısızlığının nedenleri noktasında devletin önemli organlarından biri olan ordunun sahip olduğu etki tartışılacaktır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın Problem Cümlesi

Bu çalışmanın problematiğı, Mısır tarihinin ilk demokratik seçimlerinde madun kesimlerin ortak siyasal tercihi sonucu iktidara çıkan Müslüman Kardeşlerin, iktidarda iken uyguladığı politikalarının ve darbe sürecinin yaşanmasında ve tekrar siyasal alanın dışına itilmesinde Mısır devlet geleneğı ile kurduğı ilişkinin başarısızlık hikayesinde ne şekilde yer aldığıdır.

Çalışmanın Soruları

Bu çalışma temelde aşağıdaki soruları cevaplayacaktır.

Müslüman Kardeşler neden iktidarda kal(a)madı?

Madun siyaseti nedir?

Müslüman Kardeşlerin iktidar deneyiminin darbe ile sonuçlanası ve başarısızlığı arasındaki ilişki madun ve devlet temelinde nasıl açıklanabilir?

Çalışmanın Amaçları

Bu çalışmanın amacı, Müslüman Kardeşlerin 2011 yılında demokratik seçimler ile Mısır siyasal yönetimine seçilmesinin ardından gelişen klasik darbe mekaniğinin, Müslüman Kardeşler'in siyasetini ve siyaseten yerini ne şekilde etkilediğini analiz etmektir.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmanın önemi, üzerinde nerdeyse yıllar geçmiş olmasına rağmen Müslüman Kardeşlerin iktidar deneyiminin başarısızlık olarak nitelendirilmesine yönelik farklı bir bakış açısı sunmaktır. Ayrıca Türkiye'de gelişmekte olan Maduniyet çalışmalarına hem nicel hem de nitel anlamda bir değer katmaktır.

Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışmada, tam anlamıyla Müslüman Kardeşler ve madunluk arasında mesafeli bir yaklaşım gözeterek, Müslüman Kardeşlerin iktidarda kal(a)mamasının sebeplerini madun siyaseti bağlamında devletin en önemli mekanizmalarından biri olan ordu ile olan ilişkisi üzerinden açıklamayı amaçlamaktadır. Dolayısı ile topyekün bir maduniyet kuramından ziyade devrim ve darbe sürecinde Müslüman Kardeşlerin içine düştüğü madun pratikler bağlamında başarısızlığına sebep olan argümanların açıklamasını hedeflemektedir. Ayrıca bu çalışmanın bir diğer sınırlılığı da zaman ve mekan olarak belirlenmiştir. Bilindiği üzere Müslüman Kardeşler, birçok ülkede olmakla birlikte uluslararası arena da dahi bir nüfuz alanına sahiptir. Bu temelde farklı ülkelerde de örgütlenmeleri bulunmaktadır. Dolayısı ile bu çalışma, Mısır'da ki Müslüman Kardeşler hareketine ve zamansal olarak da ayaklanmaların başladığı süreç olarak 2010 ve 2013'de gerçekleşen darbenin ardından Müslüman Kardeşlerin siyasal varlığı süreci ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca bu çalışmada Müslüman Kardeşler'in Mısır siyasetinde önemli bir konuma gelirken ardından askeri darbe ile birlikte bu konumunu kaybetmesi süreci iç dinamikler çerçevesinde analiz edilmiştir.

Çalışmanın Metodolojisi

Bu çalışma, bu konunun derinliğini anlamaya çalışan 'nitel araştırma' yöntemine uyarlanmıştır. Nitel araştırma esas olarak vaka çalışmasını incelemeyi amaçlayan mevcut araştırmanın doğası için uygun olan konuyu ve açıklamayı algılar. Dolayısıyla; bu nitel araştırmada kullanılan strateji, bir dizi durumun derinlemesine incelenmesi yoluyla oldu. Bu çalışma nitel bir çalışma olup, Müslüman Kardeşler, Arap Baharı, Modern Devlet maduniyet ile ilgili yazılmış kitap, dergi makaleleri, web saflarında geçen ilgili haberler ve Sivil Toplum Örgütlerinin ve Düşünce Kuruluşlarının hazırlamış olduğu ilgili kaynak ve raporlardan yararlanılmıştır.

Çalışmanın Organizasyonu

Birinci bölümde, Mısır ve Ortadoğu'da birçok İslami örgütü için okul olarak kabul edilen Müslüman Kardeşler'in, kuruluş arka planı incelenmiştir. En önemli iki düşünürü ve eylemcisi olarak, kurucusu Hasan –el Benna ve düşünceleri ile birlikte

radikal İslami hareketler üzerine etkili olan Seyyit Kurub'un Müslüman kardeşler ve İslami hareketler için önemi açıklanmıştır.

İkinci bölümde “Arap Baharı” sürecinin nedenleri ve ülkeler bazında gelişim seyri incelenmiştir. Bununla birlikte Müslüman Kardeşlerin, 25 Ocak devrimindeki önemi, Arap Baharına etkisi, iktidarlaşma süreci ve ardından Sisi darbesine giden süreç, Mısır'da “Arap Baharı” başlığı altında incelenmiştir.

Son bölümde de Mısır'da rejim ve ordu sürekliliği bağlamında, gelişen Müslüman Kardeşlerin başarısızlık öyküsü modern devlet kodları ve madun ve devlet ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Sonuç kısmında da madun hareketlerin Ortadoğu'da modern devlet yapıları içerisinde de geliştirdikleri hayatta kalma stratejilerinin siyasallaşma ve toplumsal bir harekete dönüşmesinin ardından siyasallaşmasının mevcut rejimlerin sınırlılıkları içerisinde nasıl everildiği ve MK'nin başarısızlığının nedenleri daha kuramsal bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

1. MADUNİYET, MADUN SİYASETİ

Madun kavramının hangi anlamda kullanıldığı önemli bir husus olmakla birlikte Türkçe’de çok geniş bir anlam çerçevesinde kullanılıyor oluşu, madun kavramının kuramsal zenginliği, genelleştirilerek indirgenmektedir. Madun, ezilen, mağdur, mağrur vb. anlamlarda kullanılması ile birlikte verili bir şekilde kabul edilmesi, madun kavramı üzerinde tekdüze ve homojen anlamların doğmasına sebebiyet vermektedir. Bu da doğrusal bir şekilde madun olarak tanımlanabilecek kesimlerin bağlamını daraltmakta ve madunluğun kendisine sabit, durağan bir anlam geliştirmesi tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Tam olarak bu husus madunluk tanımı açısından oldukça önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçeye Arapçadan kazandırılan sözcük, *subaltern* kavramının sadece ‘*sub*’ ve ‘*alt*’ sözcükleri ile kullanılıyor olması ve ‘*altern*’ sözcüğünü içermediği için önemli bir eksiklik teşkil etmektedir. Dolayısı ile bu eksiklik, sözcüğün doğru kullanması önünde sorun olmaktadır. *Altern* sözcüğü, *subaltern* kavramının terminolojik incelenmesi açısından birincil bir konuma sahiptir. Fransızcadan Türkçeye ‘alması’ olarak geçen *altern* sözcüğü, karşımıza ‘sırayla’ ve ‘nöbetleşe değişen’ anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultu ise alt ve aşağı derecelerde olan *başkanın* yer değiştirmesi ve sürekli bir rotasyon döngü içerisinde yer alması anlamını açığa çıkarmaktadır. Dolayısı ile herhangi bir etnik guruba veya dini cemaate yönelik geliştirilecek maduniyet tanımlarına karşı mesafeli duruş, maduniyet kavramının yapısı gereği sürekli değişkenlik hali içerisinde olması bakımından önemli bir husustur (Yetişkin, 2013: 3).

Madun kavramını ilk olarak Gramsci, dönemin siyasi koşullarınca hapishaneden yazdıklarına yönelik getirilen sansür uygulamaları, Marksizm’in temel argümanı olan “sınıf” kavramı yerine ikame bir sözcük olarak madun (*subeltono*) kavramını, hegemonya ile ilişkilendirilerek kullanmıştır (De Kock, 1992:45). Dolayısı ile madun tanımlaması, hegemonya altındakileri işaret etmiş ve sınıf kavramının ötesinde daha geniş bir anlam kazanmıştır. Bu girişim sınıf kavramına daha geniş bir bakış açısı kazandırmak temelinde “köylüler, işçiler ve kadınlar” için kullanılmış böylelikle daha kapsayıcı bir çerçeve kazandırmaya çalışılmıştır (Yılmaz, 2013:72). Her ne kadar daha sonra farklı anlamlar kazandırılan madun/maduniyet kavramları,

sınıf ve proleterya bağlamından kesin bir ayrışma yaşadığı söylenemez. Çünkü temelde sınıfsal kesimler ve madun kesimlerin toplumsal ve ekonomik konumları, keskin bir ayrımı oldukça zorlaştırmıştır.

Gramsci'nin madun kavramsallaştırmasının nedenleri üzerine kesin bir fikir birliği olmamıştır. Kimilerine göre dönemin faşist İtalya yönetiminin uygulamalarına karşı, “sınıf” kavramının yerine kullanmış olduğu bir kavram, kimisine göre ise, dönemin İtalya’ında işçi sınıfı ile köylü kesimin arasındaki zayıf ilişki biçiminden kaynaklı yeni bir kavram amacı neticesinde üretilmiştir (Morton, 2007). Ayrıca, Marksist kuram içinde doğası gereği devrimci olan “proleter” sınıfının gerçekleştiremediği devrim, Gramsci'nin yeni bir yaklaşım ve yeni bir kavram kullanma sebepleri arasında görülmektedir.

Madun tanımı genel anlamıyla, bir toplum içerisinde “aşağı” da bir konum paylaşan kesimlerin, toplumsal işleyişten uzak bırakılmış bu temelde işlevsel ol(a)mayan, kendini ifade etmek için “ses” edemeyen, konuşamayan, toplumsal temsiliyet noktasında güçlükler ile karşılaşan, e-bilirliği olmayan kesimler için ifade edilmektedir (Yetişkin, 2010:16). Gramsci bu temelde, madun tanımı yaparken, köylü ve işçi sınıfının dışında çok daha geniş bir kesimin tasvirini yapmıştır. İşçi ve köylü sınıflar toplumsal sınıf tabanları itibari ile bilinen birer sınıf olarak görünür aynı zaman da belirgin toplumsal tabakalardır. Gramsci, bu noktada madunluğu, klasik olarak tekil anlamda değil, toplumsal bir gurup olarak tanımlamaktadır (Spivak, 2016:12). Dolayısı ile madun kesimler işçi ve köylü kesimlerin ötesinde, toplumsal olarak varlıkları daha gizli kalmış kesimler olarak görülmüştür. Sonuç olarak görünürlükleri daha az kesimler olarak görülmektedirler. Madunların toplumsal görünümündeki bu belirsizlikler elbette egemen toplum yaşayışları içerisinde olabildiğince çeşitli sebeplere dayanmaktadır.

Marx, madun sınıfların arasındaki zayıf bağlardan kaynaklı bu kesimlerin bir sınıf oluşturmalarının sayıları her ne kadar olursa olsun sosyolojik anlamda mümkün olmadığını, bunun sebebini ise bir sınıf bilinçlerinin olmamasına bağlamıştır. Ancak Gramsci, madun kesimlerin aralarındaki bağlara bakmaksızın, bir sınıf olarak tanımlamaktadır. Madun kesimlerin sınıf tartışmalarına dahil olmasının tam olarak dışardan kaynaklandığını vurgulamıştır. Gramsci aynı zaman da madunların içerisinde

yer aldığı zafer anlarında dahi seslerinin duyulmadığını, bu sesin egemen anlayışlar içerisinde fark edilmediğini belirtmiştir. Dolayısı ile bu kadar temelden bir bakış tarihsel olarak bilgi-özne ve tarih yazımı konularını sorunsallaştırmış, aşağıdan bir tarih yazımının ve bilgi-özne arasındaki kurulu ilişkinin yeni bir okumaya tabii tutulması girişimin önemine dikkat çekmiştir (Gramsci, 1971:52–53).

Gramsci'nin yukarıda bahsi edilen retrospektif bakış açısı, Ranajit Guha liderliğinde, Partha Chatterjee, Shahid Amin, David Arnold, Gyan Pandey ve David Hardiman gibi sosyal bilimcilerinde içinde yer aldığı “*Maduniyet Çalışmaları Gurubunun*” kurulması ile yeni bir gelişim göstermiştir. 1982 yılında *Maduniyet Çalışmaları* serisi ve bu serinin alt başlığı (*Güney Asya Tarihi ve Toplumu Üzerine Yazmak*) ile birlikte, yeniden bir tarih okuması ve metodolojik olarak da yeni bir bakış açısı sunması bakımından ilk örnek olmuştur (Aydın, 2019:17).

Maduniyet ekolü, Hindistan kolonyal ve milliyetçi tarih yazımının eleştirisinden kaynaklanmaktadır (Ergene, 1999:33). Ranajit Guha Subaltern Studies dergisinin ilk serinin ön sözünde yapılan araştırmaların önemini “*Güney Asya maduniyet çalışmalarına sistematik ve informatif katkılarda bulunarak, bu spesifik alandaki elitist önkabule dayanan karakteristik yapıyı düzeltmek*” (Guha, 1982) şeklinde açıklamıştır. Kolonyal yazının kabul sınırlarının dışına çıkmayı hedefleyen *Maduniyet Çalışmaları*, ilk başlarda her ne kadar teorik tartışmalara girilmemiş olsa da genel olarak Güney Asya, özelde ise Hindistan odaklı çalışmalar ortaya koymuştur. Yukarı da belirtildiği gibi Ranajit Guha, araştırmalarının hedeflerini yazdığı bölümde, Hindistan milliyetçiliğine dair elitçi yaklaşımların sorgulanması ve bu temelde sömürge sonrası Hint milliyetçiliğinin oluşması sürecinde ‘madun’ grupların oynadığı rolün göz ardı edildiğini söyler. Hint ulusunun oluşum sürecinde beliren elitist yaklaşım burjuvazi temelli olup, egemen olan kendisi dışındaki grupların varlığını yok saymış, bu guruplara bu bağlam da yer verse dahi, seslerinin duyulmasını ve toplumsal değişim sürecinde madunların varlığını görmezden gelmiştir. Guha, tarih yazımı alanındaki elitizme farklı açılardan eleştiriler getirerek, rastlantı olarak görülen köylü ayaklanmalarının mevcut literatürde bahsedilenin aksine spontane değil bilinçli ayaklanmalar olduğunu, belli bir düzeyi olan ayaklanmalar olduğundan bahsetmiştir. Tam da bu noktada, retrospektif bakış açısından oldukça uzakta bir yaklaşım ile

bakılan bu toplumsal değişim gelişmeleri *Madun Çalışmalar* ile birlikte yeni bir bakış anlayışı ile birlikte toplumsal hareketler bağlamında önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim Gramsci'nin "tarihte saf rastlantıya yer yoktur" (Gramsci, 1971:196) ifadesi yukarıda bahsedilen durumu açıklar niteliktedir. Ayrıca günümüzde Ortadoğu coğrafyasında mevcut toplumsal hareketlilikleri de bu bağlamda ele almak elverişli hale gelmektedir. Tarihsel olarak sömürgeci güçlerin uğrak yeri haline gelen ardından geliştirilen kuramsal yaklaşımların özcü bir temele dayanmış, sokak hareketliliklerinin getirebileceği değişim ve dönüşüm de düşük seviyelerde kalmıştır.

Maduniyet Çalışmaları Kolektifi Hint tarih yazımının yapılış sürecini iki şekilde ortaya koymaktadır (Guha, 2010). Guha'ya (1982:1) göre Hint tarih yazımı bağlamında iki temel aktör olarak hem sömürgeci elitçilik hem de burjuva milliyetçi elitçilik etkin olmuştur. Böylelikle tarih yazımının şekillendiği iki tarafta madun gurupların bu süreçte sahip oldukları konum gözardı edilmiştir. Dolayısı ile her iki tarafında tarafgir tutumları 'tarihsel olmayan tarih yazımı' örnekleri olarak görölmüştür (Guha, 1982:5). Ancak Guha, Hint milliyetçiliğinin oluşum sürecinde halkın kendine ait *özerk* bir alana sahip olduğunu, tarih boyunca bu özerk yapının getirisi olarak büyük küçük isyanlara kalkıştığını söylemiştir (Guha, 1982:4). Bu tarih yazımının bu kadar, yanlı tarafgir ve elitist olması madun kesimlerin bu sürece dahil olmasını ne düzeyde etkilemiş olabilir sorusuna da, Guha (1982) madunları 'tarihsel başarısızlığı' olarak cevap vermektedir (8). Bu başarısızlık madun kesimlerin temel olarak seçkin ulusun sözcülüğünü yapamadığı ve liderlik rolünde bulunamadığını, ancak bu sorunun incelenmesi için ise sadece tek ve belirli bir yolun bulunmadığını da belirtmiştir (Guha, 1982:10).

Maduniyet çalışmaları baştan yeni ve egemen tarih yazımının tersine bir tarih yazımı girişimidir. Bu girişim ile birlikte ancak bilgi oluşum süreçlerinin yeniden bir analizi ile mümkün olacaktır. Bu bilgi üretim sürecinde madunların sahip olmadığı kaynaklarından dolayı bu iş biraz güçtür. Dolayısı ile bilgi üretimini sağlayan kesim madun gurup üzerinde bir tahakküm oluşturur ve iktidar alanı kurar. Bu iktidar aynı zaman da bilgi üretim ve özne sorununu da ortadan kaldırmaktadır. Ancak toplumsal değişim süreçlerinde aktif bir şekilde yer alan ancak görülemeyen madun, özne olmayan bir özne konumundadır (Erdoğan, 2000:10). Çünkü konuşamaz, konuşsa dahi

kendisi ile egemen olanın arasındaki ilişkiden bağlantılı olarak kendi sessisini değil egemen olanın sesinden konuşmuş olacaktır. Bu noktada Maduniyet Çalışmalarının, tarihsel olarak sorunsallaştırdığı, bilgi üretim süreçleri, madunların tarihinde sahip olmadıkları kaynaklar ve kendisinin yerine konuşamamasından doğan bir meseleye dönüşmektedir. Kendisinin yerine konuşan seçkinler ise bilgi üretim sürecinde başat özne olmaktadır. Herhangi bir zafer anında dahi özne konumunu koruyamamasının sebebi ise, sahip olduğu negatif bilinçliliktir. Ranajit Guha negatif bilinçliliği şöyle ifade etmektedir:

“İsyancı düşmanın alametlerini kendine mal ederek kendi maduniyetinin emarelerini, ortadan kaldırmayı umar. Dolayısı ile kaçınılmaz olarak isyan sürecinde köylü negatif olarak inşa edilmiş bir tasarıma dahil olur... Şüphesiz ki bu tasarım bir iktidar perspektifi sunmaktadır ama bu tasarımın öğeleri tam da kendisine karşı isyan edilen otorite yapısından alınmıştır. Dolayısı ile isyancı ‘ödünç’ alınmış bir dille konuşur başka dil bilmediği için düşmanın dilini konuşur (Guha’dan Aktaran Ergene, 1999:34).”

Negatif bilinçlilik bu temelde, madun kesimlerin dahil olduğu isyan, değişim ve dönüşüm süreçlerinde de belirgin olabilmektedir. Yaşanan değişim ve dönüşümün iktidar olma ve bunu devamlı kılma süreçlerinde de engelleyici bir unsur olmaktadır. Dolayısıyla, dağıtık olan madun kesimler arasındaki deyim yerinde ise örgütsüzlük ve yönetim sorunları, aslında kendisinin karşı olduğu kesime benzemesi (politika veya siyasetiyle) ile sonuçlanabilmektedir. Bu da yaşanan deneyim her ne olursa olsun kısa süreli bir sona doğru evrilmesine sebep olmaktadır. Negatif bilinçlilik, maduniyet çalışmaları içerisinde bilgi özne bağlamında ve tarih yazımı noktasında önemli bir yer tutmaktadır (Atabaki, 2020:7–10).

Sonuç olarak madunluk ile bilgi arasındaki ilişki gerçek anlamda oluşamadığı için, dolayısı ile bilgiyi üreten özne olmaktan uzak kaldığı/bırakıldığı için güç olma süreci bu doğrultuda daha yavaş ve zor görünmektedir. Egemen olan ile madun arasındaki karmaşık temel ilişki güç sahibi olma bağlamında beraberinde paylaşılan konumlarında değişken olmasına sebebiyet vermektedir. Nihayetinde, Guha’nın (Akt: Touraj Atabaki, 2010:xvii), bir kategori olarak madunların, bir alanda sahip oldukları konumun gösterdiği farklılık temelinde madunluk durumlarının da değişkenlik gösterebileceğini belirtmiştir. Spivak (2010) maduna, içinde bulunan anın konjonktürel yapısına bağlı olarak farklı tanımlamalar yapmaktadır. Madunluğun

homojen, tek düze, sabit ve değişmeyen bir olgu olmaktan çok güç ile yakından bir ilişki içerisinde olduğunu, elde edilen güç sayesinde değişiklik gösterebileceğini sonucuna varmak mümkün hale gelmektedir.

Madun çalışmaları ile ilgili, günümüz itibariyle, İranlı yazar Asef Bayat bu alana kattığı yeni kavramlar ve sunduğu yeni bakış açıları ile önemli eserler ortaya koymuştur. Sanayi devrimi ile hızlı bir şekilde başlayan göç olgusu, şehirlerde yeni bir yaşamın doğması ve bu temel de şehir hayatında bazı değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Özellikle küresel güneyde olumsuz etkileri net bir şekilde görünen küresel kapitalizm bu ülkelerde, sosyal adalet, sosyal yardımlaşma ve sosyal güvenlik politikalarının terk edilmesi ile ortaya yeni bir yoksulluk ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2020:91). Köyden kente göçlerin yanı sıra artan göç olgusu şehirlerde beraberinde bir sosyal tabakalaşmaya sebep olmuştur. Bu sosyal tabakalaşma, şehir yaşantısı içerisinde yoksulluğun artması ile şehrin yeni insanlarına yönelik bir sosyal dışlanmayı doğurmuştur (Asef, 2006:27). İşte tam da bu nokta yeni bir yoksulluk türü olarak ‘şehir yoksulluğu’ oluşmuş ve bu çeşitli çevrelerce dikkat çekilen bir olgu olmakla birlikte birçok akademik çalışmanın da başat konusu olmuştur (Yılmaz, 2012:270–281).

Asef Bayat, bu noktadaki yaklaşımını, “Ortadoğu'da Maduniyet, Toplumsal Hareketler ve Siyaset”, “Sokak Siyaseti”, “Siyaset Olarak Hayat, Sırdan İnsanlar Orta Doğuyu Nasıl Değiştiriyor?” gibi isimler ile Türkçeye çevrilmiş çalışmalarında ortaya koymaktadır. Asef Bayat bu çalışmalarında, genelde Orta Doğu, özelde ise İran ve Mısır’daki sosyal hareketlere odaklanarak, hakim bakış açıların aksine sosyo-politik bir yaklaşımla toplumsal değişim ve dönüşümün nasıl gerçekleştiğine, buna sebep olan/olabilecek bilinmeyen, ‘kaçak hayatlara’ odaklanarak yeni kavramsallaştırmalar ile kuramsal, özgün ve alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Bu temelde Orta Doğu’nun sosyal ve siyasi tarihine deyim yerinde ise toplumsal tabakanın en alt kesimlerine odaklanarak alttan bir bakış açısı sunmaktadır.

Asef Bayat, Orta Doğu tarihine egemen olan yaklaşımların aksine madunların pratiklerine odaklanarak bakmaktadır. Bayat, Sokak Siyaseti (2008) adlı çalışmasında, İran Devrimi, öncesinde ve sonrasında sosyal hareketler bağlamında önemli bir kesim olarak gecekondü hareketlerini, ardından şehrin en ücra noktasında oluşan yerleşimlerde hayatta kalma mücadelesi veren yoksul kesimlerin yaşantısına

odaklanmıştır. Özgün ve bağımsız bir şekilde hayat mücadelesi veren madunların şehirde, hayatta kalma uğraşları, günlük yaşam pratikleri Bayat'ın “sessiz tecavüz” kavramsallaştırılması ile yeni bir anlam kazanmıştır. Bayat kendi deyimiyle “sessiz tecavüz kavramını”, “sıradan insanların zorlukları aşmak ve daha iyi bir yaşam sürdürebilmek için mülk sahipleri ve güçlüklerin üzerine sessiz, sabırlı, uzun soluklu ve ısrarlı yürüyüşü” olarak tanımlamaktadır. Uzun süre sessiz ve sakin bir şekilde devam eden bu siyaset türü, kartopu misali artan deneyim ve kazanımlar neticesinde biriken bir toplumsal güç haline gelir ve bunun sonucunda da mevcut otorite sahiplerinin görüş alanına girerler (Özkazanç ve Ağtaş, 2006:6). Dolayısı ile toplumsal hareketler kuramlarına da yeni bir soluk kazandıran Bayat, bütün Orta Doğu'yu içine alan “enformel bir siyaset kuramı” geliştirmiş, madun siyasetini herhangi bir ideolojiye tabi olmadan gelişen ancak içinde önemli bir dinamizm barındırdığından dolayı, bu dinamizmi kendi aktörleri ile siyasal alana taşıyarak “zamanla devlete karşı bir konuma yerleşebileceğini” vurgulamıştır (Bayat, 2008 :35). Sıradan insanlar sıradan yaşantıları içerisinde iş, bulma, barınma vb. temel ihtiyaçlarını karşılamak için şehrin imkanlarını kullanmak ve kendileri için daha elverişli koşullar yaratmak için, sessiz ve uzun süreli pratiklerin içerisine dahil olmaktadır. Planlı eylemler olmaktan uzak olan, günlük yaşam pratikleri bu açıdan Marksist teorinin sınıf bilinci yaklaşımından ve Gramsci'nin pasif devrim yaklaşımından bu yönüyle ayrılmaktadır (Bayat, 2006:31–32). Sessiz tecavüz, özerk ve şehrin imkanları açısından yeni bir paylaşım peşinde olmalarından dolayı, bunun çok belli bir program çerçevesinde gelişmiyor oluşu ve çoğu kural tanımaksızın gerçekleştiği için, kamu imkanlarına doğru bir tecavüzdür (Bayat, 2006: 47).

Asef Bayat'ın geliştirdiği enformel siyaset kuramı içerisinde “sokak” madunun hem bir yaşam alanı olarak varlık gösterdiği bir mekan hem de kolektif eylemsellikler bağlamında önemli bir figürdür. Günlük pratiklerin sergilendiği ve yaşam mücadelesinin asıl mekanı olarak sokaklar, madunun günlük pratikleri ve bu pratiklerin konjonktüre bağlı olarak değişebilen bir yönetime evrilme süreçlerinin birinci tanığıdır. Sokak, madunların varlık buldukları önemli bir mekandır (Özdemir, 2020:96). Bu varlık tek başına tekil olmayan kolektif zamanların da ortak bir zemine olabilmektedir. Suskun isyanların, otorite sahiplerinin güçleri ile birlikte sokakta karşılaşma anını sokak siyasetinin başlangıcı olmaktadır. Çünkü bu karşılaşma, daha

önce kendi kendine gelişen mücadelenin, böyle bir anda, doğrudan savunulmasına, kazanılmış hakların veya geliştirilmiş ve iyileştirilmiş yaşam standartların korunmasına yönelik bir savunma siyasetidir. Bireysel ve tekil olan madun hayat mücadelesi sokak ile birlikte kolektif bir mücadele ve direniş pratiğine dönüşmektedir (Bayat, 2006:27–30).

Bayat (2016), Orta Doğu’da sokak aktivizmi bakımından gelişen kimi süreçlerin benzer şekilde baskılama ve yer altına itilme durumları ile karşı karşıya kaldıklarını ifade etmiştir. Örgütsel düzeyde geliştirilemeyen değişim bu temelde yeni versiyonlar ile birlikte sokakta belirgin bir şekilde devam etmiştir. Bu hareketlilik, Bayat’ın tam olarak, ortak olmayan failerin ortak hareketlerine atıfta bulunmak şeklinde tanımlamasını yaptığı “gayr-ı hareketler” ile mümkün olmaktadır. Gayr-ı hareketler içerisinde, kadınlar, gençler, işsizler, kent yoksulları barındırır (Memiş, 2020:507). Örgütlü işçi örgütlenmelerin dışında kalan işçiler ve işsizler, geçim derdinde olan ve sürekli bir arayış içerisinde olan gençler, sosyal ve ekonomik yaşantının bir adım ötesine geçmek isteyen kadınlar gayr-ı hareketler içerisinde kendiliğinden bir korelasyon içerisindedirler. Bu uyum Bayat’ın “pasif ağlar” olarak tanımladığı, bir iletişim kanalı sayesinde belirgin bir örgütlülük doğurmadan gerçekleşmektedir. Dolayısı ile birbirlerini açıktan tanımayan ve aynı sokağın içerisinde bir çalışma alanına sahip işportacılar, bu ağı gerçekleştirerek, ortak çıkarlarını korumaya ve mevcut olanları ise ellerinde tutmaya çalışırlar (Özdemir, 2020:95).

Dolayısı ile madun siyaseti, Asef Bayat’ın “sessiz tecavüz”, “gayr- hareketler”, “pasif ağlar” kavramsallaştırmaları ile sokağın politik taraflarını ve geniş bir politik bağlamı olduğunu, kolektif olmadan önce de bu temelde bir ağ olduğunu vurgulamıştır. Dolayısı Asef Bayat, madun siyaseti ile Orta Doğu’da sadece seçkinlerin, askerlerin ya da dışardan doğabilecek müdahaleler ile gelişen değişim değerlendirmelerinin analiz düzeyini mikro bir düzeye çekmiştir. Her ne kadar tekil ve homojen olarak görülse de madun kesimlerin bu görünümünün değişkenlik gösterdiğini ve değişim süreçlerinde oldukça etkili bir konuma sahip olabileceğini hakim anlayışların tersine Orta Doğu’nun sosyal tarihine vurgu yaparak özgün bir yaklaşım geliştirmiştir. Dolayısı ile işportacılardan, seyyar satıcılara kadar şehirlerde

yerleşmiş mevcut hayatta kalma pratikleriyle hayatta kalma amaçlarını kurdukları alan üzerinde oldukça inatçı bir yaklaşım şeklinde sürdürmektedirler. Ancak bu durum bir noktadan sonra madun kesimler ile kamu gücü arasında karmaşık bir ilişkiye dönüşür. Erdoğan (2011) “Devleti İdare Etmek”: Maduniyet ve Düzenbazlık çalışmasında “Devlet ile tabi/madun arasındaki ilişkinin aldığı tarihsel biçimler itaat ve isyan, tahakküm ve muhalefet, onay ve reddetme ikiliklerinin tüketemediği bir karmaşıklık arz etmektedir” şeklinde ifade etmiştir (11). Devamında “tabi/madun olanların iktidarla baş etme, iktidarı idare etme, kendini gizleme, simülasyon ve dissimilasyona başvurma, yapıyormuş ve yapmıyormuş numarası yapma, hileye başvurma, vazgeçmeden kaçma vb. öğeler içeren taktiklerden oluşmuştur” ifadesi durumun karmaşıklığını ortaya koymaktadır (Erdoğan, 1999:11). En başta madun ile devlet arasında bu durum basit bir hükmeden ve hükmedilen arasındaki tabiiyet ilişkisiymiş görünebilir ancak madunun bu ilişkide herhangi bir zararla karşılaşmamak için geliştirdiği pratikler bunun böyle olmadığını açıklar niteliktedir (Atabaki, 2010:xvii).

2. MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

2.1. Tarihsel Arka Plan

Mısır, tarihsel süreç içerisinde hem bölgesel hem de uluslararası siyaset alanlarında önemli bir şekilde yer edinmiştir. Orta Doğu siyaseti açısından her açıdan yapılan analiz ve değerlendirmelerde bu temelde dikkate değer bir konumu paylaşmakla birlikte Batı dünyasının da özel ilgi ve sömürge faaliyetlerinin de odağı olmuştur (Yaramış, 2007). Böylelikle, İngiltere uzun yıllar farklı şekil ve yöntemler ile birlikte Mısır'ın ekonomi ve politik alanları içinde hâkimiyet sürdürmüştür.

1882'de Mısır, İngilizler tarafından gerçek anlamda işgal edilmiştir. Ardından Hindistan ve Sudan örneğinde olduğu gibi ortak bürokratik görevlendirmeler ile Mısır'da, sömürge hukuk anlayışının geliştirilmesi, ceza hukuku, tarımsal ve sulama yönetmelerine ilişkin birçok uygulama ile İngilizler, toplumsal yaşamın âdeta birer parçası haline gelmiştir (Bilgenoğlu, 2020:276). Daha sonra Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin de kuruluşu sürecinde, Mısır'ın sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamına her haliyle sirayet etmiş İngiliz geleneği, kurucusu olduğu Hasan -el Benna için esin kaynağı olmuştur.

1882'de gerçekleştirilen işgalden sonra stratejik görev değişiklikleri ile sömürge faaliyetleri göstermelik bir şekilde 1922 yılında yapılan anlaşma ile birlikte farklı bir boyutta seyir etmiştir. İngilizlerin güçlkle bağımsızlığın tanınması nihayetinde 1922 anlaşması hayata geçirilmiştir. Ancak, bu anlaşma tam anlamıyla gerçek bir bağımsızlık tanıma bildirisi olmaktan uzak kalmıştır. Bunun yerine İngiltere yönetiminin Mısır'da daha öncesinde doğrudan geliştirdiği sömürgecilik faaliyetlerine, Mısır yönetimi ve kurumları üzerinde hâkimiyetini farklı şekillerde dolaylı bir boyutta geliştirmiştir (Bilgenoğlu, 2013: 231).

1920'ler boyunca Mısır politik hayatında etkili bir şekilde yer edinen İngiliz sömürgeciliği (Said, 2017:267–342), Kral Faruk, Vafd Partisi ve İngiltere üçlemesinde süre giderken, 1952 Hür Subaylar darbesi hem Mısır, hem de İngiltere için yeni bölgesel ve uluslararası bir sürecin başlangıcı niteliğinde olmuştur. Bu süreç giden yolda Süveyş krizi ile birlikte artan Arap milliyetçiliği Müslüman Kardeşler ve

sosyalist gençlerin birlikte hareket etmiş, bu da beraberinde İngiltere'nin karşı müdahaleleri ile sonuçlanmıştır (Bilgenoğlu, 2013:238–239). Müslüman Kardeşler için de önemli bir girişim olan Hür Subaylar darbesi, Mısır'ın siyaset arenasında daha fazla görünür kılmıştır. Bu yönde ittifaklar girişimleri de Müslüman Kardeşler'in görünürlüğünün artırmıştır.

Böyle bir konjonktürün içinde Müslüman Kardeşler, Osmanlı İmparatorluğundan sonra bölgede etkin olan İngiliz hâkimiyetinin toplumsal anlamda yaratmış olduğu tahribat ve psikolojik etki ile ortaya çıkmıştır. Kuruluşunun asıl hedeflerinden olan dış baskı ve müdahaleleri ortadan kaldırmak, İhvan hareketinin kuruluşundan itibaren Mısır toplumsal yaşamının her alanına karşı koyduğu politik tavrın göstergesi olmuştur. İhvan'ın siyasallaşma pratiklerini, tarihsel süreç içerisinde kimi dönemlerde daha belirgin olsa da, toplumsal fayda ve sorumluluk anlayışı daha sonraki gelişim süreçlerinde olduğu gibi kuruluş öncesinde de belirgin olmuştur. Tam da bu temel de, uzun süre devam eden İngiliz egemenliği ile içerden bir direniş ve muhalefet biçimi oluşturması açısından Mısır'daki oluşum ve örgütlenmeler, Orta Doğu'daki değişim ve dönüşümün incelenmesi konusunda ayrı bir öneme sahiptir. Kendine has bir sosyal ve siyasal dönüşümün reçetesini oluşturması açısından özelde Mısır'da, genel boyutu ile İslam ve Orta Doğu coğrafyasında güçlü etkileme yönü bakımında Müslüman Kardeşler, toplumsal değişim ve dönüşüm hareketleri bağlamında, zaman içerisinde bir sembol haline gelmiştir (Bilgenoğlu, 2017). Orta Doğu toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerinin son ve yakın örneğinde, Arap İsyanları sürecinde, olduğu gibi, gelecekte de siyasal İslam düşüncesi ve Orta Doğu'da bu rolünü üstlenmeye devam edeceğe benziyor.

2.2. Kuruluş ve Hasan –el Benna

Müslüman Kardeşler hareketi, Mısır'ın İsmailiye kentinde Hasan el-Benna tarafında 1928 yılında kurulmuştur. En başlarda bir cemiyet olarak örgütlenirken, toplumsal alanın birçok yerinde kendine has ve sosyal faaliyetler gerçekleştirerek kısa sürede etkin bir rol almaya başlamıştır (Ünlüsoy, 2016). Bu gelişim cemiyetin sadece Mısır'da değil bütün Müslüman coğrafyasında devam ettiği söylenebilir (Aksakal, 2015). Toplumsal var oluşunu hayatın içinden toplumsal eğitim, yardım ve vakfi

pratikler üzerine inşa eden Müslüman Kardeşler, bu noktada toplum nezdinde çok önemli bir etki bırakmıştır (Aksakal, 2015: 45).

İhvan hareketi kuruluş aşamasında el-Benna ile gelişim ve ideolojik alt yapısını tamamlamıştır. İlerleyen süreçler ile birlikte, Müslüman Kardeşler daha farklı bir gelişim ölçüsü yaratmış, bununla birlikte Mısır rejiminin kimi zaman çok ağır baskılarına da maruz kalmıştır (Turan, y.y.). Zamanla Mısır siyasetinin mevcut düzenine karşı geliştirdiği yapısal eleştiriler ile birlikte toplumsal muhalif hareketinin öncüsü haline gelmiştir (Hamid, 1991:272). Hasan –el Benna, gençlik yıllarından Müslüman Kardeşler hareketinin kuruluşuna kadar dönem içerisinde, toplumsal olaylara ilgi duymuş, bu paralelde pratikler sergilemekle birlikte birçok cemaat ve örgütlemenin içinde bulunmuştur (Bilgenoğlu, 2017:311). Şüphesiz bu da Müslüman Kardeşler hareketinin kuruluşuna önemli katkılar sunmuştur. Bir bütün olarak Müslüman Kardeşler, her ne kadar zaman içerisinde geçirdiği siyasal süreçler neticesinde kendi içinde farklı anlayışlar ve yönelimler üretmiş olsada temel söylem ve ideolojisini Hasan –el Benna’nın hayatı ve Müslüman Kardeşler hareketini başlatırken ki ve öncesindeki yaşamındaki göstergelerden edinmemiz mümkündür. Bu bağlamda Hasan –el Benna’nın liderliği hareket içerisindeki örgütlülük noktasında önemli bir gösterge olmuştur.

Hasan –el Benna, 1907 yılında Mahmudiye kasabasında doğmuş, ilk dini eğitimi bir cami imamı olan babası Abdurrahman el-Benna es-Saati’den almıştır (Pınar, 2015). Ortaokul çağlarında Ahlak ve Edep Cemiyeti, Haramların İşlenmesinin Önlenmesi Cemiyetleri kurmuştur (Somuncuoğlu, 2019:22). Daha sonra ilerleyen yaşlarında da, sorunlara yönelik bakışını ve toplumsal olaylara karşı edindiği sorumluluk çabası devam etmiştir (İskenderoğlu, 2017). İçinde yaşadığı dönemin siyasal yapısı özellikle İngiliz hakimiyetine karşı yapılan eylemlerde yer alması, Mısır’ın tam bağımsızlığı, Müslüman Kardeşler’in kuruluşuna giden yolda önemli bir yer almıştır.

Hasan –el Benna, Dar-ul Ulum’da ilim arayışına devam etti ve buradan 1927 yılında mezun olmuştur. Buradan bir öğretmen olarak İsmailiye dönen –el Benna burada karşılaştığı sosyal taban görünümü kendisi için olumlu olmamıştır. Bunun yorumlarken de çözüm arayışının neticesinde halkın bilinçlendirilmesi gerektiği

inancında olmuştur (Benna, 2019:82). İslami ahlaki değerlerin, yıprandığını ve kimi kurum ve kuruluşların hakkında olmaması gereken durumların gazetelerde yer alması, Hasan –e Benna’nın “iki yol” (Benna, 2019:61) dediği teori ve pratik ikileminden çıkan bilinçlendirme ve eğitim çalışmalarına başlamıştır. Bu eğitim çalışmaları için cami ve kahvehaneler de, kendilerinin yanlış anlaşılması ve her şeyin olduğu gibi ve “doğru” bir şekilde aktarılması için titiz bir tutumda olmuştur (Pınar, 2015). Kahvelerin yanı sıra eğitim çalışmalarında mekânda çeşitlilik sağlayarak daha fazla kişiye erişmek hedeflenmiştir. Camilerde, kahvehanelerde ve evlerde gerçekleştirilen toplantılar ile önemli bir topluluğa erişen Hasan –el Benna ve arkadaşları, böylelikle Müslüman Kardeşler’in temelini sosyal mekânlarda, halkın içinde, gündelik ve ibadet işlerini gerçekleştirdiği mekânlarda atmışlardır (Somuncuoğlu, 2019:24).

Birinci dünya savaşından sonra her tarafa yayılmaya başlayan serbestlik ve dini kavrayışların genel literatürden çıkarılma veya sosyal ve siyasal hayatın dışında görülmeye başladığı zamanlarda, Mısır’da da durum bunun çokta dışında olmamıştır. Hasan –el Benna (2019), “aklın özgürleşmesi” dediği bu devinime eleştirel yaklaşmakla birlikte, bir şeyler yapmalı sorusunun iç muhasebesini yapmış ve her anlamda yoğun düşünce ve pratikler arayışına girmiştir (87–88). Bu durumda Mısır ve Türkiye gibi İslam’a mesken olmuş kimi bölgeler içinde, batı medeniyetlerinin değer yargıları ile etkilenmiş olma faziletinde olduklarını belirtmiştir (Benna, 2019:88–89).

Hâkim olmaya başlayan ve değişen siyasi anlayış ile birlikte Hasan –el Benna’nın yönetimlere karşı geliştirdiği olumlamacı yaklaşımı, ilerleyen zamanlarda örgüt içi tartışmalara sebep olmaktadır. İslami değerlerin aşındırılıyor olması yönünde, mevcut siyasi denge ve yönelimlere karşı olumlu bir tavır takınmakla birlikte, yönetimlerinin övüldüğü ve biatle bir bakış sunmaktadır (Benna, 2019:90). Bu da Hasan- el Benna’nın siyasi duruşunda, Mısır krallarının, İslamiyet’i koruyup kollayan birer temsilci olarak görmesinden ileri gelmektedir (Güney, 2018:292). Bu bağlamda –el Benna ve yöneticiler arasındaki ilişkilerde İskenderoğlu (2017) de belirttiği üzere pragmatist olmakla birlikte, -el Benna’nın takıyye ve siyasi stratejik manevraları olarak yorumlamıştır (757). Buda dönemin yönetimlerinin Müslüman Kardeşler’e manevra alanı olarak kolaylıklar sağlamak ve çeşitli şekillerde destekler vermesi gibi sonuçlar doğurmuştur. Sonuç olarak yukarıda bahsini ettiğimiz gibi Seyyid Kutub’a

kadar giden bir ayrışma veya ayrılıkçı bir anlayışı doğurmuştur (İskenderoğlu, 2017, :757–758).

Fakat bu tartışma doğrultusunda Güney (2018:293) çalışmasında, Mısır siyasi tarihi açısından takıyye vb. yaklaşımların yönetim mercilerine yönelik yaklaşımın elzem olmadığını belirtmektedir. Örneklendirme açısından da Müslüman Kardeşler'in siyasi mücadele çok benimsenmeyen bir parti olarak Vefd Partisinin (<https://www.dunyabulteni.net/ortadogu/misirda-kim-kimdir-h144825.html>, Erişim Tarihi 30.05.2021) Mısır yönetimine karşı aldığı net ve radikal yaklaşıma rağmen maruz kaldığı büyük bir hükümet yönelimi olmamıştır. Özce Mısır siyasetinde bu vb. uygulamaların, pragmatist yaklaşımların hayati olduğu belirtilmiştir (Lia, 2012).

Buna karşın Hasan –el Benna, altı arkadaşıyla beraber ilk kuruluş toplantılarını gerçekleştirirken, verdiği derslerden etkilenen bu altı arkadaşının daveti üzerine cihat yolunda Kur'an emirlerinin yolunda, şekilcilik ve gösterişten uzak bir oluşum ve gelişim hedefi koymuştur (Benna, 2019:130). Müslüman Kardeşler içerisinde bu durumun sonradan açığa çıkması nihayetinde olumsuzluklar yaratmıştır. Hasan –el Benna dönemi boyunca İdari, mali, fikri, ahlaki yozlaşma, yönetici özellikleri gibi farklı boyutlarda ihtilaf meselelerin açığa çıkmış olması Müslüman Kardeşler arasında ayrışmaların temel sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Güney, 2015).

Hasan –el Benna Müslüman Kardeşler'i kuruluşu (2019) Hatıralarım kitabında anılarından bahsederken genel anlamda sistem karşıtı ve düzeltici bir yol olarak İslam'ın tek yol olduğundan bahseder. Bununla birlikte verdiği toplumsal ahlak ve İslami değerlerin korunması, günah işleyenlerin takibini ve bunu engellemeye yönelik hem bireysel hem de örgütsel birçok pratik ve uygulamayı inşa etmekle birlikte yürütmüştür. Bunun yolunun cihat olduğunu her defasında vurgulamıştır. Müslüman Kardeşler siyasi geçmişinde etkili olan kurucu lideri Hasan El Benna'nın cihat vurgusunun yanında, yöntem olarak şiddete karşı da bir duruş sergilemesi sonraki süreçlerde önemli tartışmalara sebep olmuştur. Bu bağlamda demokrasiye karşı eksik ve yetersiz noktalarda eleştiri getirmiştir (Güney, 2018:298). İşgal altındaki vatanın kurtulması için cihat taraftarı olan kesimlere karşı da mesafeli olmuştur. Bunun için de 1930'lu yıllardan sonra siyaset, İslami bir devrim ile gerçekleştiremeyeceğine inandığı İslami değerlerin yaşatıldığı bir siyasi yönetim ve anlayış benimsemiştir.

Kendi eser ve yazılarında cihadın bütün gerekliliklerini açık bir şekilde belirtmiştir hatta kurduğu izci programlarıyla gençleri bunun için hazırlama gaye ve düşüncesine rağmen sistem sorununu netleştirememiştir (Güney, 2015:180).

2.3. Seyyid Kutub: Müslüman Kardeşler ‘de Yaşanan Değişim

Modern dönem İslam düşüncesi bağlamından önemli düşünürler ve şahsiyetler ortaya çıkarmıştır. Öyle ki bu düşünürler, içinde yaşadıkları sosyal ve siyasal dönüşümünün gelişim hızına şüphesiz etki etmekle birlikte, aynı zamanda sosyal ve siyasal koşullarından da doğrudan etkilenmişlerdir. İslam düşüncesi içinde dar anlamda Mısır’da ve Müslüman Kardeşler hareketinin içinde belirgin bir etki ve hareket içinde hakim bakış açılarının karşısında duran Seyyid Kutub, bu çağın önemli şahsiyetlerinden olmuştur. Nihayet bu çağın ortaya çıkardığı bir devlet memuru, Seyyid Kutub, bunlardan biri olmuştur (Altun, 2013:8).

Seyyid Kutub 1906’da Mısır’ın Asyut eyaletinin Muşa kasabasında dünyayı gelmiştir. Çocuk yaşlarda Kur’an’ı ezberlemiş, bu yaşlarda başladığı eğitim hayatında böylece ilk eğitimini Vatan Partisine üye olan babasından almıştır. 1919 yılında Mısır halk ayaklanmasını kendi köyünde başlatması açısından Seyyid Kutub’un direnişçi bir duruş sergilemesinde etkili olmuştur (Güney, 2020:427). Daha sonra daha iyi bir eğitim alması için ailesi ile birlikte Kahire’ye taşınmış ve orada Daru’l Ulum Üniversitesinde Edebiyat Fakültesine gitmiş ve burada çeşitli çeviri çalışmaları yapmıştır. Buradan mezun olduktan sonra bir öğretmen olarak çok sonraları hükümet baskılarının artması sebebiyle kaçıp bildiri dağıttı yer olan Beni Suveyf şehrinde çalışmaya başlamıştır. 1940 yılında Milli Eğitim bakanlığında, kültür departmanında çalışmaya başlarken hazırlamış olduğu raporlarda değindiği meseleler ve bu raporlarda sahip oldu yaklaşım hükümetin tepkisini çekmiştir. Bunun üzerine çalışma hayatından tatalım, düşüncelerinden kaynaklı eğitim programlarına katılması gerekçesiyle Amerika’ya gitmesine kadar, sonuçları olan bir boyut kazanmıştır.

Seyyid Kutub, özellikle Amerika’daki kaldığı süre boyunca “cahiliye toplum” kavramına yeni bir bakış açısı sunmuştur. Amerika’da geçirdiği yaşam, farklı kültür kodlarına bakarak, bunlar hakkındaki düşüncelerine yazıya dökmüştür. Seyyid Kutub, Yoldaki İşaretler kitabında (2021:7–15), ki bu kitap idam edilmesine giden, tutuklanıp

hapishaneye götürülmesi sürecini hızlandırmıştır. Batı değerlerinin yargılamalarının ve liderlik için sunduğu metot ve uygulamalarının sona erdiğini, sadece bireyci değil aynı zaman da toplumcu sistemlerinde¹ miladının tamamlamadığını belirtmiştir. Her ne kadar teknolojik ve daha İslam'ın erişemediği birçok alanda ilerlemiş olsada bu ilerleyişin sonuna gelindiğini ve insanlık için herhangi bir savunuculuk enerji ve iddiasının kalmadığı Batı sistemlerinden bahseder. Burada Seyyid Kutub çok temel ve hala günümüzde hareketli bir tartışma alanına yönelmiştir. Modern çağın İslami değer mekanizmalarının Batı değerleri ile inşa olunmuş sisteme ve yönetim biçimlerine ne kadar bir uyumluluk ve refah, huzur getireceğinin eleştirisinin yapmaktadır. Ilımlı olmaktan, bir bütün olarak İslami olduklarını iddia eden yönetimler dâhil cahiliye toplumun değişmesi ve dönüşmesi gerektiğini vurgular. Dolayısı ile Müslüman Kardeşler' den bu nokta keskin bir ayırım içinde olmuştur. Hasan –el Benna ve ondan sonraki müritlerden bu bağlamda keskin bir ayırım yaşamıştır (Güney, 2018:295).

Seyyid Kutub'u anlatırken şüphesiz onun 1952 yılında gerçekleştirilen Hür Subayların yönetimi ele geçirirken sahip olduğu rolü vurgulamak gerekmektedir. Devrimden sonra İslami bir devrim beklentisinde olan (Bulut, 202:64) Seyyid Kutub'un Müslüman Kardeşler ile olan bağlantı ve ilişkisinin belirsizliğinde, Müslüman Kardeşler'in Hasan –el Benna'dan ayrılan radikal guruplar ve hür subaylardan kendisi ile görüşenler arasında ilişkinin boyutları açığa çıkmış oluyor. Devrim lideri Cemal Abdünnasır döneminde, devrimden hemen sonra tüm siyasi partilerin kapatılmasına rağmen Müslüman Kardeşler siyasi özellikler barındırmadığı için kapatılmamıştır. Ardın gerilen ilişkiler bu durumu tam tersine çevirecek ve nihayetinde Seyyid Kutub'u bir diğer tabirle devrim arkadaşını idama kadar götürecektir. Devrimin bir şeyler değiştirmedeğini mevcut sömürgeci düzenin sadece el değiştirdiğini belirten Kutub'u asıl olarak İslami bir karakterde olması beklentisinin tersine düşmüştür. Seyyid Kutub'un bu noktadaki asıl gerekçesi ise “el-Vela –el Berra” ilkesi olmuştur. “Hükümetin bir kâfirle, işbirliği yapması” anlamına gelen Seyyid Kutub'un bu anlayışı, yönetimlerin dış müdahaleden azade edilmesi gerektiği idealine

¹ Seyyid Kutub, Yoldaki işaretler kitabında yaptığı sistem tartışma noktasında Batı medeniyetinin değerleri olan ve hem sistem olarak hem de liderlik vasıflarını yitirdiğinden bahsettiği sistemler, kapitalist ve sosyalist sistemlerdir.

ters düşmüş bundan sonra hükümetten ayrılmasına ve 7 ay devam eden bir soğuk savaşın habercisi olmuştur (Güney, 2020:435).

2.3.1 Seyyid Kutub’un Düşüncesinde Toplum ve Cihat Anlayışı

Seyyid Kutub, Çağdaş İslam düşünce dünyasında önemli bir figür olmuştur. Yaşamın gerçek ve öz kaynağı olarak gördüğü İslam’ın sistemler boyutunda bir yol ve alternatif olduğunu topluma ve aslında idrak ve idare etme, yönetme noktasının yöntem olarak düzeltilmesi ve bu bağlamda liderlik pozisyonunda olması gerektiğinin savunmuştur (Kutub, 2021:12). Bunun ise ancak cahili toplum anlayışından vazgeçerek İslam’ın öz değerlerine ve temel yaşam pratiklerine odaklanılması ile gerçekleştirilebileceğine inanmıştır. Bu temelde İslam’ın sadece yaşamı düzenleyen teorik bir bakış olmadığını, pratik mevcudiyetinin elzem bir gerçeklik olduğunu, bunun için cahiliye toplum kavrayışından vazgeçilmesi ve öncü bir toplum gücü ile olabileceğini belirtmiştir (Atalar, 2016:172).

Seyyid Kutub cahiliye toplum şöyle tanımlamaktadır: “Sistemi, düşünce biçimi, ibadet maksatlı hareketleri ve hukuk kuralları hususunda, ortağı bulunmayan tek Allah’a ubudiyet esasına dayanmayan toplum, bir cahiliye toplumdur” (Kutub, 2021:109).

Seyyid Kutub, yaptığı bu tanımlara ile çağdaş toplumlar içerisinde hüküm sürenlerin hepsi için cahiliye toplum demiştir. Bu esaslar bağlamında bakıldığında, komünist toplumlar, putperest toplumlar, Yahudi ve Hristiyan toplumları ve kimi Müslüman topluluklar ki bunlar Allah’ın yönetim ve hâkimiyet gerçekliğini kimi kişi ve kurumlara devretmişlerdir, bu çerçevede de cahiliye toplumlar olmaktadır. Cahiliye toplumlar, Seyyid Kutub’un temel düşünce ilkelerinden Allah’ın hüküm ve esasına dayanmayan, mutlak yönetim üsülü ve yöntemine dayanan cihada karşı yer almalarından kaynaklanmaktadır (Kutub, 2021:114). En nihayetinde bütün cahiliye toplumları bu noktada birleşenlerdir ve şariat esaslarını kesin bir hüküm ile reddedenlerdir. Özce bu toplum tartışması içinde Seyyid Kutub’un odaklandığı ilke “kulluk” olmuştur (Atalar, 2016:171). Kulluk yaratıcıya ait olmak ve kula kulluktan vazgeçip bu aidiyeti gerçekleştirmekle mümkün olacaktır. Bu da bir ümmet yaratacaktır. Bu şekilde oluşmuş bir ümmet, her ne kadar günümüzde olmasa da İslami

esaslara, şariat ve cihad esaslarına göre tebliğ ve davet eylemlerini gerçekleştirse şayet cahili olmaktan çıkıp asıl olana dönecektir.

Seyyid Kutub iki tür toplum olduğunda bahseder (Altıntaş, 2009:80), İslami adalet ve değerler sistemine uygun bir yaşayış içinde olan toplum ve bu değerler sistemini kabul etmeyen hâkimiyet ve yönetim değerlerini İslami güçlerde bulmayan cahiliye toplum (Kutub, 2021:127). Müslüman toplumlar özelinde cahiliye toplumların, mevcut sistem ve yönetimler üzerinde sistemsel baskılar yaratarak değiştirme çabasının elzem ve gerekli olduğunu vurgulamıştır. Dolayısı bu noktada İslami hareketlerin düşünsel gelişimlerine önemli katkılar sunan Hasan –el Benna ve Mevdûdî’nin, tasavvur etiği şiddetsiz toplumsal devrim düşüncelerinden ayrık bir şekilde cihad esaslarına bağlı kalınarak toplumsal değişimin mümkün olacağını vurgulamıştır (Şefika, 2011). Bunun gerçekleşeceğine dair de İslami temellere dayanan bir cevap verir. En nihayetinde bu metodunun tarih boyunca var olduğunu en nihayetinde Kur’an ve Peygamberin sünneti olduğuna işaret eder (Kutub, 2021:117). Bu yönelimin Seyyid Kutub’un toplumsal değişim için vurguladığı pratik ve cihadı kavrayış yaklaşımından bir çıkarım yapmamız mümkün olmaktadır. Kutub bu metodun gerçekleştirilmesi zor olsada mümkün olduğunu ve sistem içinde bir devinim hareketi ile mümkün olmayacağını, yapılacak ne varsa bunun açık bir şekilde tebliğ edebilmesi pratik eşiğinin yakalanması gerektiğine işaret eder (Atalar, 2016:175–177).

Seyyid Kutub bu temelde, geliştirmiş olduğu düşünce sistemi ile birlikte Arap dünyasında birçok radikal İslami örgüte rehber olduğu ve bu örgütlerin Seyyid Kutub’un düşüncelerinde feyz alarak militarist oluşumlar meydana getirdiği iddia edilmektedir (Koyuncu, 2015:714). Müslüman Kardeşler içerisinde de Kutub’a yakın çevreler olduğu, özellikle Benna’nın ölümünden sonraki mürşitler ile hapishane koşullarınca ortaya çıkardığı eserlerce tespit edilebilmektedir. Tam da bu nokta Seyyid Kutub’un radikal söylemleri, Müslüman Kardeşler’in merkezi taraflarınca kabul edilmemiş ve karşı çıkılmıştır. Hasan –el Benna’nın idamından sonra Müslüman Kardeşler’in mürşidi olan Hasan –el Hudeybi (Tan, 2010), Kutub’un hapishanede yazdığı eserlerine karşılık “Tebliğciyiz, Yargıcı Değil” eserini kaleme almıştır. Bu bağlamda, Seyyid Kutub ile –el Benna arasındaki fark, toplumsal değişim ve dönüşüm için benimsenen yöntem olmuştur. Cihat ve Şariat noktalarında söylemsel olarak

benzerlikleri olmasına rağmen Benna'nın sistemin içinden, sisteme dahil olarak İslam dünyasında mevcut çarpıklığın giderilebileceğini belirtmiştir. Hatta buna kendi hatıralarını yazarken de yer vermiş ve buna sözlü davetten, ameli cihada geçiş olarak nitelendirmiştir (Benna, 2019:262–264). Bu temelde Müslüman Kardeşlerin yazın çalışmalarında çeşitli dergi ve gazetelerin de siyaset kuramlarına, yöneticilerine davetin sözlü bir şekilde ve kimi raporlar ile gerçekleştirilip, hatalarından vazgeçirmeye ve İslami esaslara çağırılacaklarını belirtmiştir. Seyyid Kutub, bunun tam aksine sadece davet ve tebliğ yolu ile bu değişim gerçekleşmeyeceğini belirtip, Benna'nın uzlaşmacı ve ılımlı tavrını ret etmiştir. Özce Benna'nın, devlet ve yönetim mercileri ile arasına mesafe koymadan bunları araçsallaştırılmasını dahi Seyyid Kutub benimsememiştir.

Sonuç olarak, hem Mısır'da hem de İslam coğrafyasında bir sosyo-politik bir hareket olarak Müslüman Kardeşlerin en önemli iki temsilcisinin, toplumsal değişimin nasıl sağlanacağı sorusunda uzlaşmadıkları söylenebilir. Hasan –el Benna'nın bu yaklaşımından kaynaklı Müslüman Kardeşler içinde muhafazakâr kesimi Seyyid Kutub'u düşüncesine yaklaştırmıştır. Benna'nın devlet ve organ, yöneticileri olan bu uzlaşmacı yaklaşımının bir diğer sonucu olarak radikal ve şiddet taraftarlıklarını doğurmuştur. Ancak genel düşünce siteminden kaynaklı Seyyid Kutub, değişim için temel olarak gördüğü yol ve yöntemin sadece cihat olmadığını belirtmekte fayda vardır. Aynı şekilde davet ve tebliğ yöntemleri de Kutub düşünce ve felsefesinde önemli bir yer tutmaktadır. Fakat bunun çalışma ve eserlerinde ya da bu yol ve yöntemlerin tasvirini yaparken tam olarak bir netliğe kavuşturulmaması, Kutub'un radikal çevrelerce yanlış olmamakla birlikte eksik anlaşılmasına sebep olmuştur diyebiliriz. Bu resim aslında çağdaş devlet sisteminin, hem Benna'nın hem de Kutub'un idam cezalarının infazı ile neticelendirirken, Benna'nın bu süreçte daha çok etkilendiğinden bahsetmek mümkün olacaktır (Güney, 2018:309). Çünkü siyaset ve İslam ikilemi içerisinde, modern devlet ve onun sistemi içerisinde bir sistemi ve devleti değiştirmeye çalışırken bu sistem ve devlet yapısı kendisini idam ederek cezalandırmıştır. Tam tersine Seyyid Kutub, hiç bir şekilde hâkimiyetin kişilerde ve kurumlarında olduğu bir yapının içerisinde bu hâkimiyet ve yönetimi Peygamber ve Sünnetine laik olmadığı için kabul etmemiştir. Bunu değiştirmek, dönüştürmek için her ne kadar radikal İslam anlayışı için bir rol olarak seçilmiş olsa da bu çevrelerce

büyük şiddet eylemlerine dönüşmüş olsa da, sistem ve yapının içerisinde olmayıp onun dışında ona karşı alternatif bir yaklaşım geliştirdiği söylenebilir.

Seyyid Kutub, Yoldaki işaretler kitabında yaptığı sistem tartışma noktasında kapitalist sistem ve sosyalist sistemlerin cahiliye toplum sistemleri olduğu belirtmekle birlikte Allah'a ait olan hâkimiyet gerçekliğinin, insanlar arasında koşullandırılıyor olması ve birbirlerinin Rabbi konumuna getirdiğini vurgular. Dolayısı, Batı medeniyetinin bir ürünü olmayan, sınıf tartışmalarından uzak bir insan odaklı yol olarak İslam'ı değerlerinin ne şekilde yeni liderlik bağlamında ele alınması gerektiğini ve yöntem, uygulama olarak nasıl bir yol izlenilmesi gerektiğini ortaya koyar (Kutub, 2021).

3. ARAP HALK İSYANLARI: DEĞİŞİM VE REFORM TALEPLERİ

3.1. Kavramsal Bakış

Orta Doğu’da “Arap Baharı”, statükocu yaklaşımların aksine önemli bir sürecin başladığı, içerisinde köklü değişikliklerin yanında görece daha etkisiz kaldığı ülkelerde de seyir eden bir dizi olay ve reform taleplerinin yeni bir forma kavuştuğu bir süreç olmuştur. Bu isyanların başlangıç dönemlerinde sadece baş gösterdiği ülkelerde bulunması açısından farklı isimlendirmeler yapılmıştır. Ancak çeşitli toplumsal talepler barındıran bu ayaklanmalar zaman içerisinde, bulundukları ülkelere çıkıp daha geniş bir alana yayılmış olması, beraberinde bu hareketlere yönelik bütüncül yaklaşımlar ve ortak isimlendirmeleri de beraberinde getirmiştir.

Yaygın kullanımı ile “Arap Baharı” 17 Aralık 2010 yılında Tunus’un Sidi Bu Zeyd şehrinde üniversite mezunu Muhammed Bouazizi isimli gencin yetkililer tarafından kötü muameleye maruz kalması sonucu başlayan bir dizi isyan ve toplumsal talepler ayaklanmalarıdır. Tunus’ta çıkış itibari ile bir üniversite mezunu ve seyyar satıcı vatandaşın “son hal” eylem tarzı ile bedenini ateşe vermesi, bu sürecin başlangıcında kilit bir rol oynadı (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/dec/28/tunisia-ben-ali>, Erişim Tarihi: 31.05.2021). Muhammed Bouazizi’nin gerçekleştirdiği bu eylem tarzı, toplumsal hareketler kuramlarında çok sık tartışılan eylem tarzına ve bu eylemin kamusal bir alan yaratması, değişim süreçlerinin hareket hızı ve tikel olması bakımından dikkate değer olmuştur (Duman, 2020:313). Tikel taleplerin oluşturduğu etki, daha sonra farklı toplumsal mücadeleler başlatmakla birlikte ayrıca beraberinde tikel talep formasyonlarından çok daha geniş kolektif alan mücadelelerine dönüşmesi bakımından “Arap Baharı” sürecinde açık bir şekilde açığa çıkan bir olgu olmuştur. Ayrıca tikel talep formasyonlarını daha sonraki süreçlerde Yemen, Mısır’da farklı süreçlerde yeni kamusalılıklar yarattığını söyleyebiliriz.

“Arap Baharı” kavramı, 2010 yılında başlayıp, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA) bölge ülkeleri için farklı sonuçlar doğuran halk hareketleri için, literatürde geniş bir kullanıma sahiptir. “Arap Uyanışı”, “Arap İsyanları”, “Arap Devrimleri”, “Gençlik Devrimleri”, “Çokluğun Devrimleri” halk hareketleri için kullanılan

kavramların birkaçıdır. Adlandırmaların çeşitliliği açısından da anlaşıldığı üzere, bölgede yaşanan gelişmelerin nasıl isimlendirileceği üzerine bir fikir birliği olmamıştır. Dolayısı ile yaşanan süreçleri ifade etmek üzere geliştirilen bu kavramsallaştırmalardan da anlaşıldığı gibi, Arap coğrafyasında yaşanan toplumsal hareketler, farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Nitekim Dabaşı, bu süreci II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa Devletlerinin, sömürgecilik faaliyetlerini kolonyal dönemin yöntem ve metotlarından farklı bir şekilde yürüttüğü post kolonyal dönemin (<https://www.fikriyat.com/mefhum/2018/04/18/postkolonyal-teori>, Erişim Tarihi: 2.06.2021) sonunun geldiğini savunmuştur. Dabaşı 'nin bu yaklaşımı hem toplumsal değişim bağlamında getirdiği yeni bir yaklaşım olması sebebiyle, hem de geliştirdiği yeni kavramsallaşmalardan ötürü dikkate değerdir (Dabaşı, 2015). Arap Ayaklanmalarını bir başlangıç olarak yorumlamakla birlikte, oryantalist bakış açısının ve söyleminin üretmiş olduğu kavramların, bu süreçle birlikte ömrünü yitirdiğini söyler. “Kültürel olarak durgun”, “özü itibariyle geleneksel”, “biat eden” sıfatlandırmaların özellikle bu süreçle birlikte kullanım sürelerinin dolduğunu söyler. Eskiye dair söylem ve algıların bu süreçle birlikte tekrardan gözden geçirilip, yeniden bir adlandırmaya ve kavramsallaştırmaya ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Dabaşı (2015:15–16), bu ayaklanmaların, kolonyalist ve post kolonyalist çağları geride bıraktığını, bu seslerin batıdan esinlenen sesler olmadığını aksine batının toplumsal hareketliliğine önemli bir şekilde etki ettiğini vurgular. Baştan bir tarih yazımına giren Dabaşı, çeşitli kavramsallaştırmalar yaparak, toplumsal hareketler yazınına önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda geliştirdiği, “ertelemeli başkaldırı” (Dabaşı, 2015:298–318) kavramı ile post kolonyal ideolojik oluşumların ve post ideolojik devrin kapandığını iddia etmektedir.

Bunun yanında ayaklanmalarda çok sık başvurulmuş sosyal medya araçları da, bu süreçlerin adlandırılmasında kimi çevrelerce sık kullanılmıştır. “İnternet Devrimleri” olarak beliren bu kullanım da özelde “Twitter Devrimleri”, “Facebook Devrimleri” olarak da nitelendirilmiştir (Telli, 2012:66). Uzun yıllar boyunca otoriter rejimler tarafından yönetilen bölge halkları arasında genç kesim “Arap Baharı” sürecinde belirgin bir rol üstlenmiştir. Bu kesimin sosyal medya üzerinde yarattığı etki sınırlarını aşmış, otoriter yapıların tekelinde bulundurduğu “bilgi” ve oluşumları aşarak etkili örgütlülük, hareketlilik, eş zamanlılık ve sürdürülebilirlik yakalamıştır.

Çeşitli amaçlar için kullanılan sosyal medya araçları önemli bir arşiv yaratmakla birlikte, bilgi, haber vb. paylaşımların oldukça hızlı bir şekilde yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Dolayısı ile bilginin kendisi olduğu gibi hızı da toplumsal değişim süreçlerinde ve otoriter rejimlerin hâkimiyet alanlarının aşılması düzeyinde önemli bir gelişim göstermiştir (Telli, 2012:71–73). Mısır’da 25 Ocak’ta Mübarek rejimine Tahrir meydanında gerçekleşen eylemde, sosyal medya hareketliliğinin “Arap Baharı” sürecinde en önemli örneklerindedir. 6 Nisan Hareketi tarafından yapılan eylem çağrısı ile birlikte inlerce kişinin katıldığı Tahrir Meydanı gösterilerinde, iki kişi Süveyş’te polis ile çatışırken, bir kişi Kahire’de polis tarafından dövülerek yaşamını yitirdi ayrıca 200 kişi de gözaltına alındı (Bölme vd., 2011:59)

6 Nisan Hareketi, “Arap Baharı” ayaklanmalarının 25 Ocak Tahrir Meydanında binlerce insanın toplanmasını sağlayan eylem çağrısı ile birlikte, Mısır’da sosyal medya aktivizminin temsilcileri olmuştur. Temel olarak “şiddete başvurmadan, değişimi talep etme” gibi bir anlayışı benimsemişlerdir (Telci, 2011:100). Böyle bir sosyal medya hareketi, gerçekleştirdikleri ve destekledikleri eylemler ile birlikte değişim taleplerinin sosyal medya boyutunda çeşitli mecralarda örgütlemeyi başarabildiler. Buna karşın mevcut siyasal yönetim tarafından baskılanmakla birlikte, temsilcileri cezaevlerine konularak engellenmeye çalışılmışlardır (Telci, 2011:100–103). Dolayısı ile değişim talepleri süreçlerinde yeni bir aktivizm hareketi olarak özellikle Ortadoğu’da sosyal medya aktivizmi, bu süreçlerin önemli taşıyıcısı ve dağıtık ve merkezsiz olan eylem ve gösterilerde önemli bir pozisyonda yer almıştır.

Asef Bayat’ın Orta Doğu’da toplumsal hareketler, madun hareketleri ve sokak siyaseti bağlamında, hem geliştirdiği yeni kuramsal yaklaşım bakımından hem de “Arap Baharı” kavramsallaştırılmasına önemli katkılar sunmuştur. Orta Doğu sosyo-politik ve eko-politik tarihsel geçmişinde farklı boyutlarda yer edinmiş olan Arap ayaklanmaları, bölgede analiz ve değerlendirmelere de farklı boyutlar katmıştır. Asef Bayat, her ne kadar toplumsal hareketler bağlamında değerlendirmese de geliştirdiği gayri hareketler tanımlaması, madun tarih yazımı bağlamında toplumsal taban odaklı analiz düzeyi, Arap ayaklanmalarına dair kritik bir önem taşımaktadır. Gayri hareketler, kent yoksulları, gençler ve kadınların, merkezi olmayan bu ayaklanmalarda gündelik yaşam pratikleri ile yer aldığını belirtmiştir (Bayat, 2016:374). Merkezi ve

dağıtık karakterde olan bu ayaklanmalar gençlerin, kadınların, orta sınıf kentli Müslüman madunların, otoriter rejimlerin şiddet odaklı ve yozlaşmış ekonomik ve siyasal yapılarına karşı demokratik talep ve hedeflerin neticesinde güçlü bir eylemsellik doğurmuştur (Bayat, 2016:374). Arap ayaklanmaları, bölgede İslami bağlamın çok ötesinde bir özellik taşımıştır. Toplumun farklı kesimlerinin içinde yer aldığı mevcut rejimin değişmesi için bir noktada inanç kimliklerini aşan bir boyutta gerçekleşmiştir. Nitekim hâkim, özcü İslam merkezli bakış açılarının bu temelde indirgemeci olduğu anlaşılmakla birlikte bölgede demokratiklik farkındalığı gelişmiş, İslam-demokrasi çalışmalarına yeni bir bakış getirmiştir. Asef Bayat, Arap ayaklanmaları post-İslamcı bir süreç olarak nitelendirirken, demokratik değişim talepler çerçevesinde bölgede gelişen olayları ve ayaklanmaları “post İslamcı reformsu devrimler” olarak nitelendirmiştir (Bayat, 2016:374–377)

2000’li yıllar ile birlikte bölgede baş gösteren toplumsal hareketler ve gösteriler, demokrasi ve İslam tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Demokrasi kuramları tarih boyunca farklı süreçlerden meydana gelmiş toplumsal, tarihsel olaylar üzerinden ünlü siyaset bilimci Huntington tarafından tanımlanmıştır. Huntington demokrasi dalgalarını 3 kategoride toplamıştır. Bunlardan birinci dalga 1828-1926 yılları arasında yaşanan Amerikan ve Fransız devrimlerinde gerçekleşir. İkincisi 1943-62 yılları arasında sömürgecilik döneminin sona ermesi ve II. Dünya Savaşından sonraki süreci kapsamaktadır. Huntington’a göre, üçüncü dalga 1974 ve 1975’de Portekiz ve İspanya’da askeri rejimlerin yıkılıp demokrasilerin inşasıyla başlamıştır ve Latin Amerika, Orta Avrupa, Asya ve Afrika’ya kadar yayılmıştır (Çakı, 2014:126–127). Huntington, bu temelde “üçüncü dalgayı küresel” bir süreç olarak görmektedir. Uluslararası anlamda çeşitli demokratikleşme dönemleri yaşanırken, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi için bu süreçler çok daha nominal düzeyde kalmıştır. ODKA bölgesinde görece daha demokratik yönetim olarak görülen İsrail demokrasisi de, bu bağlamda önemli bir tartışma konusu olmuştur (<https://www.dw.com/tr/israilin-demokrasi-anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1-sorgulan%C4%B1yor/a-15265148> Erişim Tarihi 02.06.2021).

11 Eylül tarihi, demokrasi ve İslam tartışmalarına çeşitli oryantalist yaklaşımlar doğurmuştur. Bu yaklaşımlar ile birlikte “kültür-özcü”, “islamofobik”

şekillerde ilerlemeler yaşanmıştır. Dolayısı ile gerici, Batı karşıtı, terörizm ve daha birçok militarist benzetme ve yaklaşımlar ile nitelendirilen Orta Doğu bölgesinde yaşanan bu devinimler batılı ülkelerce şaşırtıcı olarak karşılanmış ve bu temelde bölgeye yönelik politikalar da bu doğrultuda değişiklikler yaşanmıştır. Bölge içerisinde hem toplumsal aktivizm hem de devlet yönetimleri düzeyinde geçerli etkinlikleri olan İslami örgütlere karşın Batı ilkeleri, ötekileştirici yaklaşımlar temelinde rejimler ile işbirlikleri geliştirmiştir. Arap Baharı süreci ile tekrardan canlılık kazanan demokrasi tartışmaları bir dördüncü bir demokrasi dalgası olarak isimlendirilmesine ve Küresel güçlerin bölgeye yönelik yaklaşımlarında kimi yapısal sarsılmalara sebep olmuştur (Çakı, 2014:129).

Demokratikleşme, post İslamcı hareketler, siyasal İslam tartışmalarına yeni bir soluk kazandıran “Arap Baharı” süreci, içerde bölgenin siyasal ve sosyal geçmişine dair İslam temelli, oryantalist yaklaşımları rahatsız etmiş, kimilerince bir çağı geride bırakmış, gelecekte de bölgede yaşanacak toplumsal hareketler için ise bir çığır açmıştır. Bahar kavramının Türkçe karşılığı olarak ilk ve sonbahar anlamlarından kaynaklı karmaşık bir anlam içermesi dolayısı ile bu çalışmada tırnak içerisinde kullanılmaya özen gösterilmiştir. Nitekim bölge ülkelerinde çeşitli sonuçlar üretmesinin yanında toplumsal gösterilerin rejimlerin yıkılışıyla sonuçlanmasına rağmen ardından gelişen darbe mekaniği “bahar” sözcüğünün kullanımına dair olumsuzlamacı tavrı da zora sokmuştur. Ancak yine de bölgede ve uluslararası arena da yaygın kullanılmış olması sebebiyle çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde yaşanan toplumsal hareketler ve sürecin başlangıçtaki ruhunu yansıttığı olmasından kaynaklı Arap Baharı şeklinde kullanılacaktır.

3.2. Değişimin Ayak Sesleri: Arap Halk Ayaklanmaları ve Toplumsal Değişim

Bu çalışmanın kavramsal bakış kısmında, kavramsal sınırlılıklarını ortaya koymaya çalıştığımız Arap Baharı, Tunus’ta, üniversite mezunu bir seyyar satıcı gencin bedenini ateşe vermesiyle birlikte bölgede hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Mısır’dan Yemen’e, Bahreyn’den Suriye’ye kadar geniş bir hareket alanı bulan Arap Baharı süreci ile birlikte, bölgenin mevcut kimi rejimlerini yıkmış kimisini

de içinden çıkılamayacak bir iç savaşın içine sürüklemiştir (Özcan, 2019:26–34). Rejimini yıkılması doğrultusunda gelişen eylemlerin rejim değişikliği tasavvurları çok uzun sürmeden dominant bir gelenek olarak darbe ile sonuçlanmıştır. Bunun en açık örneği Mısır olmuştur. Mübarek darbe rejiminin Müslüman Kardeşler adayının Mısır’da Mübarek rejiminin yıkılmasının ardından, aradan çok fazla bir zamanın geçmemesine rağmen, siyasal yönetim değişikliği tekrardan darbe geleneği ile devam etmiştir. Dolayısı ile ortak talepler olarak, insan hakları, demokrasi, sosyal adalet, özgürlük, hukuk devleti, sivil toplum, hesap verilebilir şeffaf bir yönetim gerçekleşmemiştir (Doster, 2013:56).

Tunus’ta başlayan gösteriler, Mısırlılar için bir ilham kaynağı olmuştur. Tunus ve Mısır’da başlayan ve ani bir sıçrama gösteren eylemler, özellikle soğuk savaş sonrası sabit bölge koşullarında uluslararası sistemin içinde beklenmedik bir şekilde karşılanmıştır (Atacan, 2014:60). Bunun yanında kimi akademik çevrelerce de aynı şekilde bir tepki ile karşılanmıştır. Değişim ve dönüşüm hakları yokmuşçasına verilen bu tepkilerin başkalarından alınıyormuşçasına resmedilen zihinsel yaklaşımların, sistem içerisinde hegemonik kavrayışların tezahürü olmuştur. Bu temelde Arap Baharı sürecinde yaşanan hareketlilik, sonuçları her ne olursa olsun, Ortadoğu da özne tartışmaları sorunsalı deşifre olmuş, olmayan özne durumunun otoriter, anti demokratik rejimlere karşı geliştirdiği pratikler, süreç içerisinde küresel güçlerin politikalarına da yansımıştır. Dolayısı ile denilebilir ki; Arap Bahar’ı süreci Batı’nın marjinalleştirdiği Orta Doğu halklarının da ortak hareket edebildiğini ortaya koymuştur (Atacan, 2014:28).

Uzun yıllar Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde deforme olan toplum ve devlet ilişkisi, Arap Baharı ayaklanmaları ile birlikte deyim yerinde ise bir yüzleşme mahiyetinde olmuştur. Arap Baharı ile birlikte yaşanan olayların şiddet düzeyi bu yüzleşmenin ne kadar derin olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu temelde toplum ve devlet ilişkisi uzun yıllar boyunca seviyesiz ve çatışan bir ikilem içerisinde kalmıştır. Nitekim toplumsal sözleşmeden doğan görev ve sorumlulukların nihayetinde yerine getirilmemesi, ayaklanmalar ile birlikte bir nokta da modern devlet ve onun yapılarına karşı da bir başkaldırı ve itiraz boyutuna ulaşmıştır. Arap Baharı

ayaklanmaları özünde, yaşam standartlarını yeterli düzeyde geliştiremeyen devlet ve yapılarına karşı bir mesaj niteliği taşımaktadır (Aslan ve Durmuş, 2021:8).

Bölgedeki düzen ve politikadaki süreklilikler hem küresel anlamda gelişen olaylar ile hem de bölgenin kendi dinamiği içerisinde yaşanan tarihsel gelişmeler ile şekillenmiştir. Soğuk savaş ve sonrasında yaşanan Körfez Savaşları süreçlerinde ABD Bush ve Clinton güvenlik ve “terörizm” bağlamında politikalar geliştirmişlerdir. Bölgesel politikada önemli bir etki yaratan başka bir süreç ise “Arap Baharı” olmuştur. Yakarıda bahsi edilen süreçlerde küresel bir aktör olarak ABD’nin doğrudan kendi ideolojik çerçevesince yöntemler geliştirilerek bölge üzerindeki egemenliğini pekiştirmeye çalışmıştır. Bu iki süreçten farklı olarak Arap ayaklanmaları küresel güçlerin bölge üzerindeki politikalarını dönüştürmüştür (Altunisik, 2013:76–77). Bunun yanında bölgedeki ülkelerinde stratejik mezhepsel aidiyetleri politika belirleme süreçlerinde etkili olmuştur. Önce Lübnan ve Irakta beliren bu yaklaşımlar aynı şekilde Suriye bağlamında etkili olmuş araçlar olarak belirmiştir.

2010’un son aylarında başlayıp bölgesel etkilerinin günümüz itibari ile hala etkin bir şekilde devam ettiği değişim talepleri, Orta Doğu coğrafyasında, rejimlerin sürekliliği, demokrasi ve İslam, post-İslamcılık, ılımlı İslam ve radikal İslam, madun hareketleri, İslam coğrafyasında özne tartışmalarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Özellikle soğuk savaş sonrası dönemde bölge de gittikçe daha görünür olmaya başlayan İslami hareketlerin eko-politik bağlamda devlet yönetimlerinde nasıl bir rol oynadığı/oynayacağı, birçok sosyal bilimler disiplini içerisinde tartışılmıştır. Tunus ve Mısır da başlayan toplumsal hareketler bölgede birçok ülkede farklı bir şekilde seyir etmekle birlikte temelde, içerden bir başkaldırı, sokak direnişi düzeyinde “adalet, ekmek ve özgürlük” talepleri ile başlamış, kısa süre içerisinde de rejim değişiklikleri ile sonuçlanmıştır. Ardından devam eden karşı hareketler bölgede otoriter yapı odakları üzerinde kimi değişimler getirmiştir. Ancak, bu değişimler bölgedeki yönetimlerin değişmesine yol açmış olsada ardından gelişen süreçler bölge devletlerin tekrardan ayaklanmalar öncesindeki yönetim yaklaşımlarına geri döndükleri görülmüştür. Bölgesel ve küresel ölçekte hem içerde otoriter yönetimlerde değişiklikler ile sonuçlanarak hem de dışardan, bölgenin kültürel ve siyasal bakış açılarından kimi farklı yaklaşımlar doğurmuştur.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki bölgesinde toplumsal hareketler, eski kavrayış ve yöntemlerin aksine daha farklı toplumsal hareketler olarak okunmaktadır. Bu temelde eski ve yeni kuramların kurgularıyla benzer özellikler barındıran, sokak, meydan hareketlerinin nasıl açıklanacağı ve bu toplumsal hareketlerin analizlerinin mevcut kuramlar ile açıklanması sorunsalının aşılması için çalışmalar yapılmıştır. Mevcut kuramların Arap sokakları özelinde, Orta Doğu'da yaşanan toplumsal değişim hareketlerinin değerlendirmesinde kurumsal siyaset temalarından, mekânsal özgünlüklerden kaynaklı, mevcut gelişmelerin yorumlanmasında yetersiz kaldığı söylenebilir. Ancak bu kuram ve çalışmalar toplumsal hareketler çalışmaları için alan açmış ve önemli katkılar sunmuştur.

Modern Ortadoğu tarihi içerisinde, Arap halk isyanları gibi birçok eşikten geçmiştir. Bu kritik süreçler şeklinde sıralanabilir: (i) Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgenin Osmanlı İmparatorluğun elinden çıkması ile birlikte Fransa ve İtalya sömürgeleri haline gelmesi, (ii) 1948 itibariyle İsrail Devleti'nin kurulması ve bölgede yaşanan bir dizi savaş, (iii) 1979'da İran'da yaşanan İran İslam Devrimi, Mısır-İsrail barışı, Afganistan'ın işgali, (iv) Soğuk Savaşın sonu ve Körfez Savaşı, (V) Uluslararası sistemde güvenlikçi politikaların yükseldiği 11 Eylül saldırıları (Atacan, 2014:7-8) . Tüm bu süreçlerin içinde sonuncusu bölgede hızlı bir şekilde yayılmış olan “Arap Bahar” süreci olmuştur. Bu süreç ile birlikte, bölge halkları, uzun süre sömürge yönetimlerden çıkıp, despotik yönetim anlayışlarca idare edilmelerine karşı önemli karşı koyma pratikleri sergilemişlerdir.

3.3. Arap Ayaklanmalarının Nedenleri Üzerine

Arap ayaklanmaları uluslararası sistemde çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Soğuk savaş sonrası iki kutuplu bir dünya düzeninden sonra enerji güvenliği ve bölgenin doğal kaynaklarına erişme isteği için bölge ülkeleri ve dış aktörler arasında bu temelde yakınlaşmalar yaşanmıştır. Dolayısı ile Arap Baharı süreci ile birlikte bölge ülkeleri ve küresel aktörler arasında geliştirilen ilişkiler bu bakımdan dikkate değer olmuştur. Mısır ve Tunus'ta yaşanan ayaklanmalar çeşitli yapısal özelliklerden kaynaklı, dış aktörler ile geliştirilen ilişkiler bakımından ayırt edici olmuştur. Diplomatik, siyasi ve iktisadi göstergeler Mısır ve Tunus bağlamında öne çıkarken,

ayaklanmaların yaşandığı diğer ülkelerde “alt bölgesel sistemler” şeklinde gelişme göstermiştir (Atacan, 2014:83). Ayaklanmaların yaşandığı ülkelerdeki toplumsal ve otoriter rejimlerin özellikleri dolayısı ile ayaklanmalara karşı batı menşeli dış müdahalelerde bu temelde şekillenmiştir. Ayaklanmaların ilerleyen süreçlerinde otoriter rejimlerin siyasal yönetimlerinin katı ve yerleşik bir hal almış olması Bahreyn, Yemen ve Libya’da çeşitli şekillerde dış müdahalelerin yaşanmasına sebebiyet vermesi ile sonuçlanmıştır (Atacan, 2014:88). Suriye’de yaşanan durum ise bu anlatının dışında çok daha çetrefilli bir hal almıştır.

Tunus’ta başlayan ayaklanmalar esnasında “ halk rejimin düşmesini istiyor”²sloganı hiç şüphesiz, Tunus’ta Zeynel Abidin Bin Ali, Mısır’da Mübarek, Yemen’de Ali Abdullah Salih, Libya’da Muammer Kaddafi rejimlerin yıkılmasına yönelik istemlerin ortak ifadesi haline gelmişti. Tunus’ta 23, Mısır’da 40, Libya’da 42, Yemen 33 yıldır süren yönetimlerin toplumsal duyarlıklarını çoktan kaybetmiş olmaları, ekonomik zayıflığın içinde bulunduğu azgın haller, yozlaşmış, içi boşaltılmış devlet ve kurumları, işlemeyen hukuk düzenleri toplumsal tabanda genel anlam da barışçıl olmak üzere tepki ve protestolara dönüşmüştür.

Arap baharı süreci ile birlikte bölgede siyaset, toplumsallık gibi birçok alanda değişikliklerin yaşandığı daha açık bir şekilde görünmeye başlamıştır. 1990’larda yaşanan bir takım yapısal değişiklikler, küreselleşmeden belirgin bir şekilde pay alan otoriter devletler, edinmiş oldukları toplumsal duyarsızlıklar ile birlikte, bir anlamda kendi elleriyle kendilerine karşı meydan hareketlerinin sebebi olmuşlardır (Bayat, 2016:377).

1990 ve sonraki süreçle ile birlikte gerçekleşen yapısal değişikliklerin içerisinde kentleşme oranında yaşanan artış (https://www.arabstates.undp.org/content/rbas/en/home/library/huma_development/arab-human-development-report-research-paper.html, Erişim Tarihi: 4.06.2021), Arap halklarının toplumsal hayatında farklı hak ve taleplerin doğmasına işaret etmiştir. Dolayısı ile bölgede önemli oranda artan kentli nüfusun talep ve toplumsal beklentileri

² “Eş-Şab Yurid İskaten Nizâm” Arap ayaklanmaları boyunca bölgede sıklıkla vurgulanan ve çoğu yerde de duvarlara yazılan temel slogan olmuştur. Bu slogan Tunus’tan sonra Mısır ve diğer ülkelerde de önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur.

değişim süreçlerinde olduğu gibi Arap ayaklanmaları içerisinde de belirginlik kazanmıştır. Bununla birlikte kırsal yerleşimler ile kentsel mekânlar arasında da bu temelde gelişen sosyal bağlılık, beraberinde kırsaldaki insanların yaşamına etki etmiştir. Sıradan yaşantılarında okur-yazarlık ve teknolojik araç ve gereçlerin kullanılmasına kadar birçok yenilik yaşanmıştır. Şehir hayatının getirmiş olduğu önemli bir hak olarak “kent hakkı” (ücretli işler, barınma, kentsel hizmetler ve saygı), otoriter rejimlerin karşılamakta zorlandığı meselelerin başında gelmektedir (Bayat, 2016:378).

Arap ayaklanmaları sürecinde, belki de, hem gösterilerde en çok yer alan hem de kendileri için istediklerini toplum içinde talep eden gençler olmuştur. Özellikle eylem çağrıları ve talepler, sosyal medya aracılığı ile örgütlenmeye ve toplumsal kılınmaya çalışılmıştır. Genç kesimin yarattığı dinamizm ve etkin sosyal medya kullanımı (Bölme vd., 2011:4) sosyal medya aktivizminin toplumların politikleşme süreçlerinde rolünü ortaya çıkarmıştır. Sosyal Medya ve Gençlik aktivizminin yarattığı etki ile birlikte bölgede artan genç demografisinin devletler bakımından gözle görülür zorluklar ürettiğini söylemek yerinde olacaktır. Özellikle üniversite mezunu gençlerin sayısında ki artış işsizlik açısından ayrı bir görüntü çizmekteydi. Dolayısı ile yeterli iktisadi olanaklara sahip olmayan genç üniversiteli kesimin yaşam standartları noktasında da oldukça yetersiz kalan rejimler, ayaklanmalar sırasında bu kesimlerin kendilerine karşı konumlanışı ile baş edemez duruma gelmiştir. Nitekim Arap ayaklanmaları ile birlikte, 1990’lı yıllarda Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde (MENA), DB ve IMF uyum politikaları çerçevesinde çeşitli emek pazarından faydalanmayı amaç edinen kesimin kayırmalara kurban edebilmesi, ayaklanmaların önemli sebepleri arasında değerlendirilebilir (Bayat, 2016:378-379).

Bölgede 1990’lardan bu yana azalan devlet refleksi, toplum ile devlet arasında toplumsal sözleşmenin ruhuna aykırı birçok durumu, beraberinde getirmiştir. Özellikle “azalan devlet yardımları”, “iş güvencesizliği”, “durma noktasına gelen sosyal yardımlar” otoriter rejimlerin kendilerine ait sorumluluğu sivil toplum örgütlerine, hayır kurumlarına devreden bir yaklaşım sergilemesi ve buna neoliberal çerçevede getirmeye çalıştığı çözümlerin fayda getirmemesi ile bölgede yaşayan insanların, madunların farklı arayışlara girmesi ile neticelenmiştir.

Bayat (2011)'de Arap ülkelerinde artan liberal politikaların yıkımı sonucu “orta sınıf yoksullar” kesim arttığını ifade etmiştir(318). Kötü ekonomik koşullarında yeni gelişen emek piyasalarında bulmadıkları iş fırsatları onları doğal olarak daha alt tabanlarda bir hayat mücadelesine sürüklemiştir. Dolayısı ile ekonomik anlamda beklediklerini bulamayan bu kesimler, ekonomik yıkım ile birlikte yaptığı meslekten ötürü de devlet tarafından denetlenir olmuşlardır ve kendilerini daha sıkıya bir alan içinde bulmuşlardır. Bu durum, bu kesimler üzerinde şiddetini hissettirdikçe otoriter rejimlere karşı bir öfke ve memnuniyetsizlik hissini de beraberinde getirmiştir. Bu da bu kesimlerin Arap baharı süreci ile yakalamış oldukları bu süreci fırsata çevirmek düzeyinde ayaklanmalarda önemli bir yer tutmaları ile sonuçlanmıştır (Bayat, 2016:380–382).

Hiç şüphesiz, Arap Baharı sürecini tetikleyen bir başka nedeni de Batı ile ilişkili olan otoriter rejimlerin, ülke yönetimlerinde, her anlamda daha da kötüye gitmenin yarattığı sosyal şiddetin kendini her alanda ciddi bir şekilde hissettirmesidir. Dolayısı ile baskı rejimlerinin iyileştiremedikleri ekonomik koşulların yanında halkların sosyal adalet, özgürlük, eşitlik temelinde hedefledikleri demokrasi özlemi de bu sürecin en belirgin talepleri içinde yer almaktadır. Onur ve özgürlük bu taleplerin siyasal formasyonunu oluşturmaktadır denilebilir (<https://www.indyturk.com/node/295436/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/arap-bahar%C4%B1na-ne-oldu>, Erişim Tarihi: 04.06.2021).

Arap Barı süreci, Tunus, Mısır, Libya, Yemen’de iktidar değişiklikleri ile sonuçlanırken, Bahreyn ve Lübnan’daki durum biraz daha hem bölgesel hem de uluslararası güçlerin endişeleri temelinde yapılan çeşitli müdahaleler ile farklı yönlerde evrilmiştir. Nitekim Suriye’deki durum çok daha farklı bir şekilde yaşanmakla birlikte, özellikle çatışmaların başlaması ve DAESH gibi küresel bir radikal İslam örgütünün ortaya çıkması, hem bölgesel hem de uluslararası göç meselesini ortaya çıkarmıştır. Suriye’de yaşanan bu durumun çok uzun sürmesi, Rusya’nın buradaki payı çok büyük, uzun yıllar Suriye politikalarının Esad’sız bir rejim üzerine kurulu olması hedeflenirken, sürecin bu şekilde ilerlemesi en kötü ilişkilerin bile Esad ile birlikte çözülmesi yolları aranmıştır.

Bu ülkelerde sürecin nasıl ilerlediğine bakmamız hem olayların gelişim süreçlerinde bölgede hâkim siyasal ve ekonomik koşullar hakkında hem de otoriter rejimlerin ayaklanmalar karşısında davranış yönelimini anlamız açısından önemli olacaktır. Ancak bu çalışmanın odağında yer alması sebebiyle, Mısır’da yaşanan süreç, Müslüman Kardeşler’in bu ayaklanmalar neticesindeki nasıl koşullandığı üzerinde daha detaylı durulacağı için bir sonraki bölümde işlenecektir.

Tunus, 1956’dan bu yana tarihi boyunca iki cumhurbaşkanı dönemi geçirmiştir. Cumhuriyet kurucusu olan ve Atatürk hayranlığı ile bilinen ve Tunus modernizasyonu için Türkiye’yi rol model olarak gören ilk cumhurbaşkanı Habib Burgiba’nın sağlık durumunun kötüye girmesi gerekçe gösterilerek 1987 yılında gerçekleşen sivil bir anayasa başa geçen Zeynel Bin Abidin, Tunus Cumhuriyet’ini ikinci Cumhurbaşkanı olmuştur (Koçak, 2012:24). Dolayısı ile Tunus’taki cumhuriyet tarihi de birçok Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkesi için, demokratikleşme anlamında farklı bir görüntü vermemiştir. Toplumsal formasyon bakımında görece homojen olmasına ve bölge ülkelerine nazaran ekonomik olarak daha iyi koşullara sahip olmasına rağmen, genel ve genç işsizlik oranları yüksek düzeylerde olmuştur (Özcan, 2019:21). Tunus’ta kocaman bir Cumhuriyet tarihinin sadece iki farklı bir yönetim ile 2010’lara kadar gelmiş olması ve Zeynel Abidin Bin Ali ve onun ailesinin otokratik yönetiminin, siyasal ve ekonomik kümeleşmiş yönetimi en nihayetinde genç bir üniversiteli Muhammed Buaziz’in bedenini ateşe vermesi ile sonlandırıldı.

2010 yılının son demlerinde baş gösteren olaylar, diğer ülkelerde henüz domino etkisi yaratmadan “Yasemin Devrimi” olarak anılmıştır. Hatta polisin uyguladığı şiddetin orantısızlığı ve yönetimin baskılarına karşı bir hamle olarak “yasemin verin” itaatsizlik eylemleri neticesinde bu adlandırılmaya gidildiği bilinmektedir. Ardından bu aktivizm sahiplerine yönelik geliştirilen baskılar, olayların seyrini hızlandırmıştır. Bu örgütlülüğün sağlanmasında diğer ülkelerde olduğu gibi, sosyal medya önemli bir yer tutmuştur.

Tunus’ta yaşanan değişim sürecinde, ordunun sergilemiş olduğu yönelim diğer ülkelere oranlı farklı bir yönde olmuştur. Buda olayların gelişim sürecinde kritik bir rol oynamıştır. Zeynel Abidin Bin Ali yönetimine karşı gelişen olaylarda, ordunun tarafsız duruşu ve iktidarı hedeflemediğine dair halkı inandırmış olması ve bunun

eylemler sırasında sokaklarda da herhangi bir müdahale şeklini doğurmaması sebebiyle ordunun kurumsal yapısına dair çok şey göstermiştir (Al-Sadoon, 2021:29). Yönetimlerden çok devletin yükümlüklerini korumak için geliştirdiği yaklaşım Tunus'ta rejimin yıkılması ve Zeynel Abidin Bin Ali'nin kimi pazarlıklar sonucu Suudi Arabistan'a kaçmasını bağlamında, diğer bölge ülkelerine kıyasla kolaylaştırıcı olmuştur (Koçak, 2012:41).

Tarihler Şubat 2011'i gösterdiğinde, Tunus'ta başlayan ayaklanmalar domino etkisi yaratarak (Doğan ve Durgun, 2018:62) Mısır'dan sonra, Libya'nın Bingazi şehrinde yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle insan hakları savunucusu, Fatih Turbel'in Bingazi'de yakalanması, olayları hızlandırmakla birlikte, Avrupa Birliği Konseyi'nin Kaddafi yönetimini insan hakları konusunda uyarması ve BMGK'nin, uçuşa yasak bölge olarak ilan edilmesinin ardından NATO'nun müdahalesini beraberinde getirmiştir (Doğan ve Durgun, 2018:80). Bu müdahaleler sonucu Libya ve Batı güçleri arasında tarih boyunca gerçekleşmiş çatışma ve müdahale dizinine bir yenisini daha eklenmiş oldu. Libya'da Kaddafi'nin muhalefeti bastırmak ve olayların daha fazla uzamaması için yapmış olduğu çığırtkanlık batı güçlerini Libya için müdahaleye zemin hazırlamak ve meşru kılmak için BMGK kararına itti (Tuygan, 2011:156). En nihayetinde, Arap Ligi'nindi, Kaddafi'ye yönelik bir karşı koyuşun elzem olduğunu belirtmiş, fakat müdahale için topu Batı güçlerine atmıştır. Burada çok fazla bir Türkiye şirketinin Libya'da olması, Türkiye'nin en başta kararsız kalmasına sebep olmuştur. Ancak daha sonraki süreçlerde, NATO güçleri ile birlikte "demokrasi götürme" planına dâhil olmuştur. Ancak Türkiye'nin Libya müdahalesinde en başta sessiz bir bekleyiş hâkimken ardından, dahiliyeti, her ne kadar vatandaşlarının tahliyesi için olsa da kendisini dış politika da zorlayan bir mesele olmuştur. Ancak Takip eden yıllar, gösterdi ki, dış müdahalenin ardından bölgede demokratiklik adına çok bir ilerleme yaşanmamıştır hatta beraberinde zor günleri (<https://www.evrensel.net/haber/45088/kurtler-ve-baharin-libya-ve-lubnana-yansimasi> Erişim Tarihi: 05.06.2021) ve bir iç savaşı kolaylaştırdığı ortaya çıkmıştır. Son dönemde, hem bölgeden hem de uluslararası kamuoyundan destekler alarak, petrol güvenliğinin sağlanması temelinde, coğrafi yakınlığında sağladığı faydalar ile birlikte gerçekleştirilen müdahalenin sonrası deyim yerinde ise Libya için bir yıkım olmuştur. 2011'den bu yana devam eden iç savaşın seyri, ülkenin doğusunda bulunan

petrol kanallarının Hafter güçleri tarafından kontrol edilmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47852250>, Erişim Tarihi: 05.06.2021). Libya'daki ayaklanmalardan önce ülke ekonomisinde milli gelirin yüzde 70'ni karşılıyor olması (<https://tr.euronews.com/2020/06/07/ic-savas-n-pencesindeki-libya-n-n-petrol-rezervleri-ne-kadar>, Erişim Tarihi: 05.06.2021) yaşanan bu süreçte, bu durumların halklar nezdinde zor süreçler olmuştur. Sonuç olarak, Arap Baharı, Kaddafi rüzgârını ülkeden silip süpürürken, ardından bıraktığı süreç ne ülke yönetimine talip taraflar için ne de insanları için demokrasi adına, insanca yaşam adına çok bir fırsat tanımamıştır. Akabinde BMGK'nin amaç edindiği dünya görüşünün açık bir eleştirisi böylelikle gelişmiştir. Niyetten öte bu amaca hizmet edecek eylem ve politikaların bölgesel ve küresel anlamda ortaya çıkardığı resim, görev ve sorumlulukların tartışmaya açılması mahiyetindedir.

Yemen'de başlayan süreç, aslında yeni bir süreç değil, Yemen'deki mevcut ayaklanmalara meşru bir alan kazandırmıştı (<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-bahari-sonrasi-yemenin-cikmazlari>, Erişim Tarihi: 06.06.2021). Toplum nezdinde iyi gitmeyen yaşam koşullar, Suudi kraliyeti ve İran çatışma alanına dönüşmekle birlikte, Suudi Arabistan'ın kurduğu koalisyon nihayetinde Mart 2015'te bir "müdahale" gerçekleşmişti. Yemen'de oldukça güçlü bir konumda olan Husilerin, Abdullah Salih ile kurdukları ittifak ve Suudi Arabistan'ın ısrarla mezhepsel temelde bir İran propagandası yapması (Can, 2020:36) Yemen'deki iç karışıklığında bölgedeki çıkar ve bölgeye egemen olma amaçlarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Körfez İşbirliği Konseyi'nin daha önce başlatmış olduğu girişime, yavaşmayan Abdullah Salih ve taraftarları, en sonun da Suudi Arabistan'ın önderliğinde ve birçok bölge ülkesinin destek verdiği "Kararlılık Fırtınası" operasyonun başlamış (Semin, 2017:97). Körfez İşbirliği Konseyi'nin hazırlamış olduğu raporun BMGK'nin kararı onaylanması ile oluşan Ulusal Diyalog Konferansı'nda geniş katılımlı olmasının yanında altı federal bölgeden oluşan bir yapı önermesinin de kabul edilmemesi Yemen'de boşluğunu derinleştirmektedir. Kabilecilik örgütlenmelerinin şiddet yönelimli hareketlilikleri ve ABD'nin El-kaide temelli bölgeye yönelik baskı veya müdahaleleri ülkedeki içinden çıkılmaz durumun diğer sebepleri arasında yer almaktadır. Söz konusu bölgedeki ilişkiler bağlamında Suudi Arabistan'ın bölgeyi kendi egemen ideolojisi ve hegemonyası altında kontrol etme ve ayaklanmalarının

kendi ülkesindeki etkilerini minimize gayesine gelince, Suudi Krallığın Bahreyn'deki müdahalesi de önemlilik arz etmektedir. Arap Baharı sürecinin önemli sonuçlarından bir tanesi olarak beliren bölgesel güçlerin küresel güçlerin yanında önemli bir belirginlik kazandığını söyleyebiliriz. Vahabilik ideolojisini bu temelde bölgede egemen kılmaya çalışan bir bölgesel güç olarak Suudi Arabistan, gücü yettiği oranda kendi öz askeri imkanları ile olaylara müdahil olurken, o kadar büyük askeri harcamalara rağmen niteliksel olarak noksanlığa düştüğü anda Avrupa ve ABD'nin imkanlarına başvurması Yemen'deki olaylara müdahil olma şeklinin yanında doğrudan Bahreyn'deki müdahilliği de Suud ailesinin bölgede etkin güç olma ve İran'ın Şii eksenine karşı Körfezde yaratmış olduğu'' Vahabi Doktrininin'' tezahürleri olarak ortaya çıkmaktadır (Oktay, 2013:39).

Yemen'de ayaklanmalar esnasında, gösterilerde ön safhalarda yer alan kadınlar, gösterilerin bir başka ayağı olmuştur. Genel anlamda, Arap Baharı gösterilerinden, kadın gazetecilerde, kadın aktivizmlerinde yer alarak ev kadınlarının değişim taleplerinde önemli bir yer tutmuşlardır. Özellikle bölgenin en yoksul ülkesi olarak Yemen'de kadınlar, kabilecilik ve feodal yapılar her ne kadar sonrasında eylemler ve gösteriler içindeki etkinliğini yitirmesine sebep olsa da (Koyuncu, 2016:127), rejim karşıtı eylemlerde kadınlar peçeleri ile yer almıştır (Böck, 2012:170–179). Tevekkül Karman'nın, Nobel Barış Ödülü almasının yanında, Yemen'de bundan sonraki süreçte de kadınlar, çeşitli konferanslar, toplantılar gerçekleştirmiştir (Böck, 2012:127–128). Böylelikle Arap Baharı ile başlayan kadın görünürlüğünü artırmakla birlikte, değişim ve dönüşüm taleplerinde kadınların ne kadar önemli özneler olduklarını gösteren bir süreç olmuştur (Özcan ve Suna, 2020:99).

Özce, Arap Baharı süreci Tunus, Mısır ve Libya'da rejimlerin uzun yıllar boyunca sürdürdükleri hâkimiyetine son vermiştir. Suriye'de iç çatışmalar neticesinde gelişen iç savaş durumuna ve uluslararası mülteci sorunlarına neden olmakla birlikte hala da devam etmektedir. Karmaşık bir süreç olarak devam etmekte, Libya ve Yemen'de bölgesel ve uluslararası müdahiller ile iç savaşa ve Fas, Suudi Arabistan, Cezayir ve Ürdün'de ise kısmi reformlar ile çeşitli sonuçlar doğurmuştur (Çelik, 2016:174)

Resmi ideolojilerin İslamcılık, Milliyetçilik Arap Halklarına barış, demokrasi ve insan hakları anlamında bir ilerleme sağlamamasının getirdiği çaresizlik ve bir de buna karşı bir hırs da eklenince ortaya Arap Baharı diye bir süreç çıkmıştır. Bu süreci kimi ülke iliklerine kadar yaşamış, sonrasında mezhep savaşlarına ve iç savaşa kadar gitmişse de şimdilik görece daha başarılı bir deneyim geçiren Nahda Hareketi etkin olduğu Tunus'ta görece daha farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Suriye'de ise Esad'a karşı farklı gruplar ortaya çıkmıştır. Suriye'de ortaya çıkan durum, sadece Suriye sınırları içinde kalmamış, bölgesel ve uluslararası sorunları ve yeni çatışma mekanlarını beraberinde getirmiştir. Bu durum küresel ve bölgesel güçlerin Süreye özelinde Orta Doğu'da politika belirleme süreçlerinde farklı yaklaşımlar ortaya koymuştur (Taştekin, 2015:419–422).

Sünni-Şii çatışması da, 'Şii Hilali' ve 'Sünni Hilali' arasındaki çekişmesi (Büyükkara, 2014:465) hegemonik çatışma potansiyeli de bölgesel güçler tarafından araçsallaştırılıp bölgenin iktidarsızlığa giden süreçlerinde önemli bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz Suudi Arabistan ve İran'ın bu noktada bölge hâkimiyeti bağlamında edindikleri mezhep temelli dış politika, Arap Baharı sürecinde görünürlüğünü artırmakla birlikte tek dinamik bağlam ve odak olarak belirlemelerde, yapılara karşı yaklaşımlarının tek bölge halklarının sosyal ve siyasal davranış ve yaşam şekillerini görmezden gelmek olacaktır.

Arap Baharı, bölge genelinde yerleşik sorunlar olarak uzun yıllar boyunca devam eden sorunsal sürekliliğe karşı “yeter” hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Mekân ve zaman bağlamında geniş bir düzlemde yer alırken, sürecinin günümüz itibari ile kimi ülkelerde farklı şekillerde devam ediyor oluşu, özellikle Suriye'de, zaman olayını biraz daha sınırsız kılmaktadır. Bölge halklarının geliştirmiş olduğu bu tepkisel talepler öyle görünüyor ki bundan sonraki süreçte de Orta Doğu ülkelerinin siyasal, sosyal ve ekonomik mevcudiyetleri üzerinde etkili olacaktır. Özellikle, muhalefet partilerinin ve Sivil Toplum Örgütlerinin bu süreçte yönlendirici rolleri olmakla birlikte gösterilerin merkezsisiz bir şekilde ilerlemesi ve bölgenin başka ülkelerinde de yaşanması bu temelde sosyal bir var oluş pratiği olarak “ortaklıkların” toplumsal hareketler ve değişim bağlamında bölge halklarının sosyal tarihinin ehemmiyetini gözler önüne sermektedir.

Ulus-devlet zayıflamış, toplumsal sözleşmeler yıpranmış, küresel aktörlerin yanında soğuk savaş sonrası bölgede aktif olan bölge ülkelerinin önemi artmış yapabilecekleri şeyler ve bölgede sadece çıkarları doğrultusunda var olan Batılı güçlerin değil aynı zaman da bölgesel ülkelerin güç olma vaziyetleri belirginlik kazanmıştır. Ara Baharı bu bölgesel aktörleri görünür kılmış Türkiye, İran ve Suudi Arabistan (Duran, Büyükkara ve Korkmaz, 2014:497).

3.4. Mısır’da Arap Baharı ve Müslüman Kardeşler

Yukarıda bahsini ettiğimiz ‘‘Arap Baharı’’ sürecinin bölge ülkeleri noktasında gösterdiği etkiler ve doğurduğu süreçler, Mısır’da yaşananlardan sonra yaşanması sebebiyle ve Mısır’ın bölgedeki aynı şekilde tarihten gelen konumu dolaysı ile Mısır’da yaşananlardan çok uzakta olmayıp, etkilendiğini söylemek çok yanlış olmayacaktır. Ayrıca Mısır’ın ‘‘Orta Doğu’nun kalbi’’ nitelendirmesi ve tarihten gelen bir medeniyet ve kâdimliği de bu söylemin destekleyicisi olarak sunulabilir. Tüm bunların yanında, Mısır özelinde Orta Doğu’da mevcut İslami hareketlerin üzerinde bir şekilde etkili olan Müslüman Kardeşler’in varlığı, bölge ülkelerinde de yaşanan süreçlerde etkisini fazlasıyla göstermiş beraberinde önemli bir ‘‘siyasal İslam’’ yükselişinin getirmiştir. Ayrıca Müslüman Kardeşler’in Mısır’da yaşanan bu süreçte, her ne kadar sonradan dâhil olsa da, yönetime kadar ilerlemesi ve geçiş sürecine kurduğu Hürriyet ve Adalet Partisi ile en dikkat çeken aktör olmuştur.

Mısır’da toplumsal hareketler gelişimi açısından üç önemli tarih öne çıkmaktadır (Güvenilir Çelik, 2016:178–179). İlki ‘‘Mısır Olayları’’ olarak da anılan ve Hıdiv İsmail Paşa ve Hıdiv Tevfik Paşa’ya kısacası Mısır yönetim sahipleri olan Hıdiv ailesinin yönetimine karşı geliştirilen ilk milliyetçi ayaklanmalar olarak Ahmed Urabi Paşa ayaklanmasıdır (<https://bianet.org/biamag/toplum/149195-misir-olaylari> Erişim Tarihi 8.06.2021). Urabi Paşa, İngiliz İşgaline karşı çıkan askeri bir komutandır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/urabi-pasa> Erişim Tarihi: 8.06.2021). İkinci ise Mısır’ın Britanya yönetimine karşı geliştirilen ayaklanmalar olup ve Mısır’ın bağımsızlığını ilan ettiği devrim süreci olarak 1919-1922 yılları arasında gelişmiştir (<https://web.archive.org/web/20180824002318/https://ancientegyptnhd.weebly.com/egyptian-revolution-of-1919.html> Erişim Tarihi: 8.06.2021). Üçüncüsü ise Mısır ve

Orta Doğu siyasi tarihi bağlamında “Nasırizm” olarak da anılacak ve birçok lider için ilham kaynağı olacak yönetim anlayışı ile 1952 yılında Hür Subaylar’ın monarşi yönetimine el koymasdır (Güvenilir Çelik, 2016:178). Dördüncüsü ve sonuncusu da 25 Ocak 2011’de başlayan ve 18 gün kadar devam eden gösteriler sonra Mübarek rejimini yönetimden düşüren ayaklanmalar olmuştur.

Mısır’da Arap Baharı sürecini işlerken hiç şüphesiz Kahire’de yükselen “ekmek, adalet ve özgürlük” sloganları bu noktada hem yönlendirici olmaktadır hem de gösterilerin üzerine inşa olduğu nedenleri ve talepleri açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Mübarek dönemi boyunca ekonomik politikaların bir neticesi olarak, Mısır’da yaşanan Arap Baharı süreci, Tunus’ta ve daha sonra bölgedeki diğer ülkelerde yaşanan ayaklanma sebeplerinden farklı olmayıp aslında jeostratejik konumu gereği etkisinin bölgedeki diğer ülkelere hissedilmesi ve uluslararası arena da dikkatleri çeken bir mesele olmuştur.

25 Ocak 2011’de Mübarek sistemine karşı gelişen gösterilerin birçok sebebi vardır. Nitekim bu sebeplerin tarihsel bir geçmişi olduğunu belirtmek doğru olacaktır. 1952 yılında gerçekleşen Hür Subaylar darbesinden sonraki süreçle birlikte Cemal Abdünnasır, ölümünün ardından Enver Sedat ve onunda bir suikast sonucu ölümünün ardından Hüsnü Mübarek dönemleri boyunca sürdürülen politikaların bir sonucu olarak çeşitli reform taleplerinin bir forma dönüştüğü süreç olarak 25 Ocak gösterileri rejimin devrilmesi ile birinci hedeflerine ulaşmıştır denilebilir. Ancak tüm bu talepler sadece o döneme ait talepler olmaktan çok tarihsel arka planda Mübarek öncesi yönetimlerden talep edilen ancak yalnızca göstermelik reformlar ile dönüt alınabilinen talepler olmuştur. Dolayısı denilebilir ki; Mısır’daki çeşitli kesimlerin ve Mısır’daki aktivizmin önemli bir etkinlik kazandığı ayaklanmaların temel ekonomik, siyasal ve sosyal sebepleri, ayaklanmalar boyunca Tahrir Meydanı’nda bir slogan olarak açığa çıkmıştır. Bu sebeplerin anlaşılması için de şüphesiz Cemal Abdünnasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek dönemleri siyasal, ekonomik ve sosyal koşulların anlaşılması elzemdir. Bun önem, elbette hem Mısır modernleşme döneminin önemli figürleri olmaları bakımından aynı zamanda modernizasyon süreçlerinde Mısır’ın sosyal, siyasal ve ekonomik yapısına yönelik politikaları ile birlikte Müslüman Kardeşler’e

yönelik politikaların analizi de otoriter rejimlerin sosyal tabanlı hareketlere karşı tutumunun analizi de bu çalışmada vurgulanmak istenen hususlardan biridir.

Nasır döneminde her ne kadar Arap Sosyalizmi esas alınmış bir yönetim şekli olsa da Atacan (2004), Mısır'da yaşanan sitemin devlet kapitalizmi olduğunu belirtmiştir (105). Hür subaylar darbesi ile birlikte yönetime geçen Cemal Abdünnasır ilk olarak Devrim Komuta Konseyini (DKK), icra kurulu olarak kurdu. Hür Subaylar Darbesi yaşanmadan önceki siyasi kargaşa Hür subaylar darbesine giden yolun en önemli sebebi olmuştur. Özellikle Kral Faruk döneminde 1948 yılında İsrail ile yaşanan savaşta alınan yenilgi, ardından Nahas Paşa dönemi ile birlikte İngiliz askeri ile yaşanan çatışmalardan sonra İngiliz askerlerinin bir “Kara Cumartesi” günü İsmailiye ’deki saldırısı sonrasında ölen 50 Mısır askeri, Hür Subaylar darbesi yaşanmasında etkili unsurlar olmuştur. (<https://www.ilimvemedeniyet.com/cemal-abdul-nasir-iktidari-ve-panarabizm-politikasi.html> Erişim Tarihi: 9.06.2021).

Cemal Abdünnasır, Mısır'ın kalkınması için ilerleyen zamanlarda Dünya Bankasında kaynak arayışına girmiş ancak umduğu desteği, Sovyet yanlısı kimi ülkeler ile yaptığı silah antlaşmaları gerekçe gösterilerek geri çevrilmiştir. Ardından Süveyş Krizi'ni bir dış politika zaferi olarak kazanan taraf olmuştur. Cemal Abdünnasır, batılı siyasi ve ekonomi sisteme uyum göstermeye karşı çıkarak aynı zamanda Soğuk savaş döneminde ortaya çıkan kutuplaşmalara karşı Bağlantısızlar Hareketinin kurulmasını sağlamıştır (Şahin ve Cavlak, 2018:165) . Böylece NATO ve Varşova Paktı arasında üçüncü bir blok olmayı hedeflemiştir. Bölgenin Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesinde sonra başlayan sömürgeci düzen Arap milliyetçiliğinin yükselmesinde temel etken olmuştur. Daha sonraları Nasırizm adı altın bir ideoloji haline getirilen panarabizm doğrultusu Nasır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne yönelik girişimleri hızlandırmıştır. Bunu bir idea olarak da tasarlayan Nasır gerçekleşen referandum ile %98 oranında onay almıştır (<https://www.ilimvemedeniyet.com/cemal-abdul-nasir-iktidari-ve-panarabizm-politikasi.html>, Erişim Tarihi: 9.06.2021). BAC'ın cumhurbaşkanı olmuştur. Filistin meselesine yönelik Batıya karşı geliştirdiği net tavır, Nasır'ın bölgedeki prestijine önemli bir katkı sunmuştur. Cemal Abdünnasır Mısır ve Arap Dünyası toplumsal ve devlet geleneği üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Ancak, Birleşik İslam

Cumhuriyeti tasavvuru, bölgedeki ülkelerin Nasır'ın, Mısır merkezci yaklaşımlarından ve arka planda bırakılmış görüntüsünden kaynaklı, ek olarak liderlik yarışı ve siyasal, ekonomik uyuşmama sorunların şiddetli bir şekilde hissedilmesi ile beklentileri karşılamamıştır, nitekim 1961 yılında tarih sahnesindeki serüveni ortadan kalkmıştır (Özalkan, 2018:5).

1952 yılında gerçekleşen Hür Subaylar darbesi ile o dönem kadar mevcut yönetimler ile iyi ilişkileri olan büyük toprak sahipleri sistemin dışına itilmiştir (Atacan, 2014:105). Nasır döneminde tasfiye edilen bu kesim Mısır ekonomisinin kamu özelinde şekillenmeye başlaması anlamına gelmekteydi. Ardından Nasır iktidarı boyunca sayısı gittikçe artmakta olan genç kesimin kendisine aitliğine geliştirmeyi denese de böyle bir sürecin içerisinde patlak veren 1967 Arap ve İsrail savaşı, siyasal kötü gidişat ile birlikte ekonomik anlamda da tıkanmaya sebep olmuştur. Mısır Devlet geleneği içerisinde önemli bir yeri olan Nasır'ın ordu-parti odaklı devlet örgütlenmesi (Öztürk, 2020:75) bu tarihlerde başlamış akabinde korunarak tâki Mursi'nin iktidar deneyimini sonlandırdığı evrede de kendini göstermiştir. İktidarın, Nasır döneminden sonra tekrar askeri kökenli biri olarak Enver Sedat'a devredilmesi bu geleneğin modern devlet sistemi içerisinde oluşturduğu kodlar ile yakından ilişkilidir. Dolayısı ile darbe ve yönetim süreçlerinde bir modern devlet argümanı Kavalalı Mehmed Paşa dönemi ile başlamış olsa da ordunun Mısır devlet sistemi içerisindeki inşası, Mısır'da Nasır döneminde önemli bir ivme kazanmıştır.

Cemal Abdünnasır ve hür subaylar 1952 yılında Mısır yönetimini devralma sürecinde çeşitli çevrelerden destekler almıştır. Bu ilişkiler yönetimi ele geçirme sürecinin öncesinde kurulan ilişkilere dayanmaktaydı (Sennett, 2011). Burada önemli bir esas üzerine kurulan bir ilişki vardı şüphesiz bu da Hür Subaylar ve Müslüman Kardeşler in İngiliz karşıtlığı üzerine şekillenmekteydi. Bu çevreler arasında Müslüman Kardeşler de vardı ki gelişen bu ilişkiler Nasır ve Müslüman Kardeşler ilişkisini bir süre idare etmiştir. Hatta devrimden sonra sosyal hareketliliği sağlamak ve askeri kimi pozisyonlar üzerinden hâkimiyet geliştirmek için kurulan Özgürlük Birliği'nin amaçlarından bir tanesi de, Müslüman kardeşlerin aratan nüfuzunun dengelenmesi idi (Moussa, 2018:84). Ancak ilerleyen süreç ile birlikte Müslüman Kardeşler'e yönelik şiddet yanlısı politikalar gelişmiştir. Öyle ki, tahakküm ve şiddet

politikaların dozu o kadar yükselmiştir ki, Müslüman Kardeşler'in birkaç üyesi idam edilmiş, kimi üyesi tutuklanmış, işkenceye aruz kalmış, kimisi bölgede ki ülkelere gitmiş, kimisi de yer altına çekilmiştir. Hatta Nasır ile birlikte çalıştığı iddia edilen genel Mürşit Hudeybi'de tutuklanarak cezaevine gönderilmiş ve Müslüman Kardeşler resen kapatılmıştı (Michael Collins Dunn, 2013), (<https://www.dunyabulteni.net/makale-yorum/1954un-yankilari-nasir-ihvan-ve-mansiyye-olayi-h272102.htm> Erişim Tarihi: 11.06.2021). Müslüman Kardeşler'e yönelik artan bu baskı ve deyim yerinde ise yok etme yöneliminin arkasında Nasır'a yönelik gerçekleşen başarısız suikast girişimi olduğunu belirtmek gerekiyor (Moussa, 2018:84). Çünkü dönemin yönetim ve mekanizmaları karşısında toplumsal taban da önemli bir yer edinen sosyal ve siyasal bir hareket olarak Müslüman Kardeşler'in başvurduğu aslında bir noktada her ne kadar şimdi ki konumunun oluşması üzerinden çok zaman geçse de örgütsel gelişim ve yöntemi hakkında bizlere bir anlatı sunmaktadır. Bu aynı zamanda Müslüman Kardeşler'in modern devlet çıktıkları olarak belki liderler argümanına, diğer aygıt ve mekanizmalarına yönelik geliştirdiği veya geliştirebileceği yaklaşımlar hakkında da önemli öngörüler sunmaktadır.

Cemal Abdülnasır'ın bir kalp krizi sonucu hayatını kaybetmesi ile Enver Sedat iktidara gelmiştir. Nasır dönemi ile batı karşıtlığı ve Arap birliği temelinde geliştirilen ve bir ideoloji halini alan Nasirizm, Enver Sedat dönemi ile birlikte ekarte edilmiş, tam olarak bir "Nasırsızlaştırma" politikası geliştirilmiştir (Atacan, 2014:106). Bunun yanında Enver Sedat'ın kendisini bağlantısızlar hareketinin dışına çıkarmaya yönelik girişimlerin temel sebebi Batıya entegre olma bağlamında büyük bir engel teşkil etmesiydi. Enver Sedat dönemi Mısır dış politikasında da görüldüğü üzere, tam olarak liberal politikalar benimsenmiştir. Batıya açılmanın yolları bölgedeki, Arap karşıtı bir konumlamayla tarihsel olarak savaşların da karşı tarafı olarak İsrail ile ilişkilerin iyileşmesini doğurmuştur. Bu temelde yapılan Camp David antlaşması, Mısır'ın bölge halklarının antipatisini kazanmış, Nasır dönemi boyunca şiddetli bir şekilde uygulanan Arap birliği söylemlerinin çok uzağında kalmıştır. Bu antlaşmanın ABD dış politikasının temel hedeflerinden biri olan İsrail'in güvenliği için, bölgede etkin güce sahip Mısır ile yapılması ayrıca önemli olmuştur. Enver Sedat bu temelde Batı yanlısı bir dış politika izlemiş ve bununla birlikte içerde gelişen durumlarda bu şekilde

ilerlemiştir. Özellikle ekonomik anlamda bu açık bir şekilde görülmüştür (Ateş, 2012:63).

Nasır'ın ardından bıraktığı politik karışıklık üzerinden Sedat'ın içerden ve dışardan belirlediği yeni politikalar ABD'nin bölge üzerindeki etkisini güçlendirmiştir. Ancak Enver Sedat'ı yürütmüş olduğu Batı yanlısı politikalar ve Nasır döneminin tersi özelleştirme politikaları, devlet organları içerisinde belli bir kesimin parasal zenginliğe kavuşmasını sağlamıştır. Dönemin politikası olarak belirlenen 'Açık politika' ile aşırı liberalleşmeler ile birlikte zengin ve yoksul arasındaki fark oldukça açılmıştır. IMF'den alınan yardımların sürekliliği için alınan yeni önlemler ülke içinde sübvansiyon edilen temel yaşam desteklerini zora sokmuş ve ekonomi politikaların yoksul kesimlere üzerindeki baskıyı artırmıştır. Her geçen gün artan faizler Mısır ekonomisi üzerinde oldukça büyük bir yük olmuştur (Turan ve Dağ, 2018:316).

Bunun yanında temel girdilerin sübvansiyon harcamalarına ayrılması ve hem ödemeler hem de yatırımlar noktasında ekonomiye güçlükler çıkarması da Enver Sedat döneminde ekonomik bağlamda toplumsal tabanda büyük rahatsızlıklar yaratmıştır. Nitekim zaten yüksek ya da orta düzey bir ekonomik gücü olmayan kesimlerin böylesi uygulamalar ile karşı karşıya kalması toplumsal taban da gözle görülür bir muhalefet oluşturmuştur. Enver Sedat kötü gidişatı durdurmak adına ülkeye dış yatırımın desteklenmesine yönelik açılımlar da yapmıştır. Yabancıların Mısır'da mülkiyet sahibi olma hakları genişletilmesine rağmen sanayi ve diğer alanlarda ki kötü gidişat yabancı yatırımın ekonomik yönelimleri üzerinde etkili olmuştur. Bir başka sebepte elbette ülkenin içerisinde bulunduğu politik kargaşa olarak açıklanabilir. 17 Ocak 1977 'de yakıt, ekmek ve diğer 25 tüketim ürünlerinde fiyat artırımına karşın ülkede gelişen ayaklanmalar, her ne kadar Sedat tarafından "hırsızların isyanı" olarak nitelendirilse de Mısır siyasi tarihine 'ekmek isyanları' olarak geçmiştir (<https://www.evrensel.net/haber/87843/misirda-yakit-ve-ekmek-ayaklanmasi> Erişim Tarihi 12.06.2021). Her ne yapıldıysa da Mısır'ın içinde bulunduğu eko-politik durum iyileştirilememiş ve ülke çapında büyük gösterilerin yayılmasına sebep olmuştur. Ancak bu yönelim Mübarekten, Mısır tarihinin ilk demokratik seçimi nihayetinden seçilen cumhurbaşkanı Mursi'den sonra darbe ile yönetime geçen Sisi dönemi içinde

dahi geçerli bir gelenek olarak çeşitli kaynaklardaki zamlar ile sıradanlaşan bir hal olmuştur. Ayrıca dönemin rejimlerinin bu uygulamaları tarihi adımlar olarak nitelendirmesi, Mısır'daki yoksul halkların, madunların yaşamlarından bir haber olduklarının en açık ifadesi olmaktadır.

Nasır dönemi en başlarda olmasa da 1960'lı yılların sonlarında sıkı bir otoriterleşmeye evrildiği sürecin bir benzeri, Enver Sedat döneminde de görülmektedir. Bu klişe hareket hali rutin bir şekilde otoriter rejimlerde nerdeyse klasik bir kült haline gelmiştir. Nasır döneminde baskı alanların görüntüsünü hafifletmek adına, Enver Sedat, kısıtlı ekonomik ve siyasal reformlar yapmıştır. Mısır demokrasi tarihinde önemli bir eşik olan 1976'da çok partili hayata geçiş her ne kadar Enver Sedat dönemine ait olumlu bir gelişme olsa da, asıl amaçlanan tıkanan sistemsel yapının nefes almasını göstermelik olarak sağlamak ve diğer partiler üzerinde çoğulculuk adı altında denetimi kolaylaştırmak olmuştur. Yine kontrol mekanizmalarını geliştirmek olmuştur (Bölme vd., 2011:11). En nihayetinde Enver Sedat devri Cihat Örgütü tarafından gerçekleştirilen bir suikast eylemi sonucu öldürülmüştür. Her iki dönem içerisinde Mısır'daki Müslüman Kardeşler'e yönelik baskılar ilk başlarda az iken sonraki dönemlerde bu durum tersine dönmüş ve Müslüman Kardeşler için kritik bir iç sorgulama dönemine atılan barut ateşi misali gerçekleşmiştir.

1970'li yıllar, Müslüman Kardeşler için yeni bir hareket alanı sunmuştur. Sedat, iktidara gelmesi ile birlikte, İslamcı kesimlere yönelik farklı bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Müslüman Kardeşler'e yönelik Nasır döneminden kalan uygulamalar noktasında Müslüman Kardeşler'in lehine olmuştur. Tüm bu sürecin en önemli çıktısı, cezaevlerinde olan Müslüman Kardeşler üyelerinin serbest bırakılması olmuştur (Pargeter, 2010:31).

Mübarek döneminde tıpkı Enver Sedat döneminde benzer biçimde görece daha ılımlı geçmiştir. Ancak yukarıda belirttiğimiz döngü Mübarek dönemi içinde geçerli olmaktadır. Tutuklu bulunan onca muhalifin salıverilmesi Mübarek döneminden beklentileri artırmıştır. 1984 ve 1987 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Ulusal Demokrat Parti'nin siyasal hava içerisinde kendini konumlandırması, merkezi yerleşik bir pozisyon alması muhalif partilere yönelik en başta düzenlenen demokratik seçim

söylemlerini asılsız bırakmıştır. Aynı zamanda yönetimine yönelik artan eleştirilere yönelik çözümler tekrar şiddet odaklı olmuştur (Bölme vd., 2011:11). 1990'lı yıllar Mübarek rejimin finans krizi yaşadığı zamanlar olmuştur. Bu temelde Avrupa uyum çerçevesince kamu harcamalarında kısıtlamalara gidilmiş, böylelikle kamu sektörü küçülmüş özelleştirmeler artmıştır (Atacan, 2014:108).

Özelleştirme politikaları ile uyum içerisinde, kamudaki istihdam oranları düşmüş ve 90'lar tam bir kriz dönemine dönüşmüştür. Bu krizlerden çıkmanın yolu olarak önerilen emeklilik modeli toplumsal rahatsızlık uyandırmakla birlikte, Mısır'da temel bir yaşam endişesi yaratmıştır. Emekli olmak istemeyen insanlar, işlerinden ayrıldıktan sonra daha düşük maaş alacakları için bu teklifin, rejimin sürekliliği için önemli, toplumsal gerçeklikte ise tam bir yıkım olarak algılanmıştır. Nitekim ekonomik koşulların bu derece minimal bir düzeyde kalması, Mübarek dönemini, 90'ları, birçok grev eylemi ve bunlara karşı sert müdahaleler ile geçirmesine sebep olmuştur. Bu sendikal hareketler daha sonraki süreçte, Mısır'da aktivizmin ve 25 Ocak devrimine giden yolda önemini açığa çıkarmıştır. 25 Ocak devrimine giden böylesi bir sürecin 2011'de değil, 1990'lı yıllardan işsizlik, yozlaşma ve daha birçok sebepten, neo liberal bakışın toplumsal düzeyde yaratmış olduğu tahribatın açık bir göstergesi olmuştur. Nitekim rejimin yıkılması ile neticelenen ayaklanmalar ardından siyasallaşan bir hareket olarak kendini önemli bir toplumsal talep olarak “ekmek, özgürlük ve adalet” sloganı ile sabitlemiştir.

2004-2005 yılları Mısır için umut vaat eden yıllar olmuştur (Bölme vd., 2011:12). Toplumsal muhalefetin arttığı dönemler olarak süreç içerisinde beliren Kifaye hareketi, Mısır sokaklarına rejime karşı önemli bir hareketlilik kazanmıştır. Toplumsal muhalefetin Mübarek rejimine karşı önemli bir ses getirmesi, Mübarek otoriter rejiminde baskı ve şiddet yaklaşımların artmasına sebep olmuştur. 11 Eylül sonrası, İslami hareketlere karşı oluşan yargıların, Müslüman Kardeşler içinde reformist hareketlerin çoğalması ile Batı'nın bölge özelinde İslami hareketlere yönelmesi bir şekilde boşa çıkarılmaya çalışıldı. Ayrıca terörist örgüt vb. yönelimlerin önünü almak için Müslüman Kardeşler'in mevcut siyasi düzen içerisinde görünür olma politikaların etkilemiş ve bu temelde ilerlemeler daha açık olmaya başlanmıştır (Pargeter, 2010:45). Müslüman Kardeşlerin, bu çabaların bir sonucu olarak,

uluslararası alanda da beklediği desteği aldığı söylenebilir. Müslüman Kardeşlerin 2005 seçimlerinde, bağımsız adaylar olarak 84 milletvekilinin seçilmesi ile (http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/12/051208_egypt_results.shtml Erişim Tarihi: 13.06.2021) mübarek rejiminin siyasi baskılarını artırmakla birlikte Müslüman Kardeşler'e yönelik işkence ve tutuklama politikasını tekrar devreye koymasına sebep oldu.

2010 yılına gelindiğinde durum çok farklı olmamış ve Mübarek rejimi, Müslüman Kardeşler başta diğer siyasi partilerin seçime katılması önündeki engelleri sertleştirmiştir. Dolayısı ile birinci tura giren Müslüman Kardeşler ve Vefd Partisi ikinci tur seçimlere katılmamışlardır. 2010 seçimleri Mübarek ve rejiminin adının büyük hileler ile anıldığı bir seçim olmuştur (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/12/101206_egypt_elex Erişim Tarihi: 13.06.2021). Mübarek rejimi polis eli ile işkence ve kötü muameleyi sıradanlaştırmış ve olağanüstü hal koşullarında polise çok ciddi hak ihlallerine sebep olmuştur. Atacan (2014)'te böylesi süreçlerden ziyade Mısır'da polisin kötü muamelesine maruz kalmayan insan yoktur diye belirtmiştir (110). Dolayısı ile ortaya açık bir şekilde “hürriyet” meselesi de çıkmıştır.

Halid Said adlı Tunuslu bir yurttaşın 2010 yılında İskenderiye'de maruz kaldığı işkence görüntülerinin sosyal medya aracılığı ile Mısır ve uluslararası dolaşıma girmesi ciddi tepkiler çekmiştir. Böylelikle, Mısır siyasal siyasetine bir sivil mücadelesi olarak “Hepimiz Halid Said'iz” hareketi doğmuştur. Bununla birlikte 2005 seçimlerinde Kifaye Hareketi ve ardından birkaç sivil mücadele daha Mübarek rejiminin, yolsuzluk, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, genç işsizlik, toplumsal adalet ve demokrasi taleplerin ve 25 Ocak ayaklanmalarının itici güçleri olmuştur (Antar, 2006:18–19). Genel olarak hepsi de ayaklanmalar öncesi 2000'li yıllar içerisinde kurulmuş ve rejimin otoriter yaklaşımlarına karşı şiddetsiz muhalif faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. Bu sivil aktörlerin sosyal medya da aktif bir şekilde reform taleplerini örgütlemesi ve kısa zamanda çok yüksek bir kitleye ulaşması, 25 Ocak ayaklanmalarında önemli olmuştur (Telli, 2012:74–75).

Dolayısı ile bu atmosferin içerisinde siyasal ve ekonomik olumlu hiç bir göstergenin olmaması ve devam eden olağan üstü hal Mübarek otoriter rejimine karşı

çağın gerekliklerini yerine getirerek yeni araç ve yöntemler ile toplumsal değişimi talep eden Mısırlılar için Tunus'ta yaşananlar bir motivasyon kaynağı olmuştur. Bu paralelde “Tunuslular yaptıysa, biz neden yapmayalım” sorusu yaygınlık kazanmıştır. Mısırlı her kesimden insanlar “rejim değişsin” sloganları ile 30 yıldır olağan üstü koşullar altında Mübarek rejimini devirip yerine sivil bir yönetim hedeflemiştir. Sonuç olarak işçisinden kadınına kadar Mısır'da her türlü kesimden insanın öz farklılıklarının ortak bir siyasal yönelime dönüştüğü kısmen örgütsüz, merkezsiz ve dağınık bir hareket olarak Mübarek rejimine, her ne kadar istifa etmeden önce kimi sözler veresede, son vermiştir.

Nasır, Enver ve Sedat rejimleri kimi zaman muhalifler üzerinde esnek politikalar geliştirmiş olsada, alan bulan sivil aktivizme ve muhalif siyasal taraflara göz açtırmamıştır. Baskı ve şiddet politikalarının görece daha sakin bir hal alması Mısır toplumsal ve siyasal hayatında, önemli etkileşimler ile karşılık bulabiliyordu. Kuruluşundan itibaren daha çok sosyal ve kültürel yönü ağır basan Müslüman Kardeşler zamanla, İslami bir toplumsal değişimi siyasetin içerisinde daha aktif yürütmeye başlamıştır. Ancak Mısır'ın otoriter rejim yapısı iç ve dış endişelerden kaynaklı Müslüman Kardeşler'in Mısır siyasal sistemi içerisinde etkin bir şekilde yer almasını sürekli bir şekilde engelleyici bir pozisyonda yer almıştır. Müslüman Kardeşler tabandan gelen ve sosyal faaliyetler ile toplumsal faydayı gözetan bir hareket olarak Mısır sosyal ve kültürel hayatı içerisinde ve bölgede İslami her örgütün bir şekilde etkilendiği, kendisini benimseyen İslami cemaatler için her zaman bir okul ehemmiyetinde olmuştur. 1950'lerden sonra kimi değişim süreçleri geçiren Müslüman Kardeşler önemli bir siyasal figür olarak ortaya çıkmıştır (Pargeter, 2010:9). Dolayısı ile 25 Ocak Kahire meydanında toplanan insanların değişim talebi, birkaç yıllık değil temel ekonomik, siyasal ve sosyal nedenler rejimler döneminde yaşanan gelişmelerin ardından toplumsal tabanda yer alanların ortaklaşması, siyasal sokak pratiği olarak gelişen toplumsal adalet, ekmek ve onur olmuştur. Ancak her dönemde olduğu gibi modern devlet yapıları bir nokta kurumsal rollerini çok iyi oynamış, geçiş süreçlerinde etkin bir rol almakla birlikte ardından Müslüman Kardeşler Adayı Mursi'nin Cumhurbaşkanlığı görevinden alınmasına ve tekrardan toplumsal muhalefet ve özellikle Müslüman Kardeşler için bir tavsiye sürecini beraberinde getirmiştir.

3.4.1. Mısır’da Aktivizm

Asef Bayat, pasifliğin antitezi olarak aktivizmi, “insanların yaşamlarında değişim yaratmayı amaçlayan her türlü bireysel ya da toplumsal, kamusal ya da gayri resmi-beşeri etkinliği ifade eder” şeklinde tanımlamaktadır. (Bayat, 2006:69).

Bölgede artan sivil mücadelelerin otoriter rejimlere karşı gücü artarak Arap Baharı sürecine önemli bir şekilde etki etmiştir. Mısırdaki aktivizm, özellikle 2000’li yıllardan toplumsal değişim ve dönüşüm taleplerinde önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak, Hazar, (2019) çalışmasında, 90’lardan bu yana Mısır’da Sivil Toplum Örgütlerinin, böyle bir fırsat için çalıştığını ve sivil toplum özü itibarıyla otoriteriyenizm karşıtı bir şekilde konumlandığını söyleyebiliriz. Arap dünyasında, sivil toplum geleneği özellikle devlet ve devlet baskısının dışında, devlet dışı örgütlenmeler olarak ele alınabilir (Ozansoy, 2017:107). Devletçi model yapıları içerisinde, aktivizmlerin önü kesilerek toplumsal hareketlilik bağlamında önemli aktörler olması engellenir. Böylelikle kendi meşruiyet alanını işgal edecek ya da ona karşı en ufak bir karşı eylem içerisine girmeyeceklerdir. Orta Doğu’da otoriter rejimlerin bu bağlamda sokağın güvencesini kırmak ve siyasallaşmaması için sokak ile düşünce arasındaki en büyük engel olduğu söylenebilir. Bu paralelde gelişen ve değişen Arap dünyasında, oluşan yeni aktivizm anlayışları ve sivil toplum mücadelesi, rejimlerin hakimiyet alanlarının karşısında yer almaktadır. Sivil toplum savunucuları bu noktada devlet argümanının dışında sosyal ve siyasal hakların korunması temelinde bir yaklaşım içerisinde olmuşlardır. Nitekim sivil toplum aktivizmi, Arap Baharı süreci ile birlikte, modern devlet alanının korunmasından çok modern devletin, rejimin dışında sivil bir mücadelenin ürünleri olarak yer almıştır (Erol, 2020:148).

Batıcı bir yaklaşım ile ‘Arap sokakları’ sosyal ve kültürel hareketliliğin ya da değişim ve dönüşümlerin yaşanabileceği bir mekandan çok hareketliliğin şiddet ve kargaşa dışına çıkmayan varlıklar olarak görülmüştür (Akbulut, 2019). Bu anlayışın şiddetli mevcudiyetine rağmen ABD’nin bölgeye yönelik asker çıkarmaları neticesinde “Arap sokaklarında” yaşanan protestolara yönelik çok bir şey ifade edilmemiş yine politik mekanlar olarak görülemeyecek furiasının dışına çıkılmamıştır. Dolayısı ile ‘ölü’ görülen ‘Arap sokaklarının’ kendi ülkelerindeki rejimlere karşı koyma ihtimalinin olmadığı çıkarımı ile bölgeye çeşitli şekil ve

zamanlarda askeri müdahaleler gerçekleştirilmiştir (Bayat, 2011:332–333). Ancak, Arap Baharı ile birlikte bu sokaklar oldukça siyasallaşmış ve kaba bir şiddet mekanı olmaktan çıkmış, kendi yaşam koşullarını düzeltmek, demokrasi ve özgürlük isteyen sıradan insanların politik mekanları haline gelmiştir. İşte burada aktivizm ve sivil toplum mücadelesinin toplumsal hareketler açısından ne kadar kritik olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Yakın zaman içerisinde Orta Doğu’da değişen toplumsal ve iktisadi yapı içerisinde toplumsal aktivizm de bu temelde gelişim göstererek bu süreçlere hem Sivil Toplum Örgütleri kurarak hem de yaşamış oldukları mağduriyetin giderilmesi için çalışma alanlarına göre Sivil Toplum Örgütlerine yapılan başvurular ile cevap olabilmektedir (Bayat, 2006:68).

Mısır’da Mübarek rejiminin devrilmesine giden süreçte birçok aktivizm türleri etkin bir şekilde yer almıştır. İşçi hareketleri bu nokta önemli bir rol üstlenmiştir. 1991 yılında IMF ve Dünya Bankasıyla yapılan anlaşmalar, uyum politikaları çerçevesinde geniş bir özelleştirmeyi de beraberinde getirmiştir. Dolayısı ile 2004 yılında gerçekleştirilen devasa grev eylemler kaynağını, özelleştirme politikaları doğrultusunda DB ve IMF ile yapılan anlaşmalardan almıştır (Bölme vd., 2011:23). Mısır’da işçi hareketleri bağlamında “Ekmek Ayaklanmaları” olarak nitelendirilen gösteriler, binlerce Mısırlının sokaklara dökülmesine ve işçi haklarının mücadelesinde, Mısırdaki işçi aktivizminin önemli bir göstergesi olmuştur.

Mısırdaki işçi hareketleri, Arap dünyasının en eski sosyalist geleneğin örgütlenmeleri olmuştur. 1900 yılında kurulmuş olan ilk ‘işçi birliği’ ‘Sigara Üreticileri Ligi’ 1919 yılında İngiliz sömürgeciliğine karşı gerçekleştirilen eylemlerde ve daha sonraki süreçlerde de bu temelde bir mücadele eylem planı içerisinde gelişmiştir (Yorgun, 2019:1715). Yıllar boyunca Mısır aktivizmi hareketleri içerisinde önemli bir yeri olan işçi hareketleri Nasır, Sedat ve Mübarek rejimleri dönemlerinde benzer yaklaşımlar ile karşılaşmışlardır. İlk başlarda görece, rejimlerin belirli bir hareket alanını tanımasına rağmen ilerleyen süreçler ile birlikte tekrardan baskı ve şiddetle toplumsal muhalefetin içindeki rolleri zayıflatılmayı çalışılmıştır (Telci, 2014, s. 85). İşçi hareketlerinin tarihsel olarak gelişmesine karşın Mübarek rejime karşı gerçekleştirilen eylemler sürecinde de sendikal mücadeleler, birleşik mücadeleyi

benimsemiş ve işçilerin temel haklarını korumak ve geliştirmek için birleşmişlerdir. 30 Ocak 2011’de dört işçi sendikası birleşerek Mısır Bağımsız İşçi Sendikaları Federasyonu’nu (Egyptian Fedaration of Independet Trade Unions- EFITU, 149 işçi sendikası da birleşerek Mısır Demokratik İşçi Kongresi’ni (Egyptian Democratic Labour Congress- EDLC) kurmuştur (Telci, 2014:88–90). Sonuç olarak işçi hareketlerinin 25 Ocak gösterilerinde tarihsel tecrübesi bağlamında sahip olduğu eylem kapasitesinin genişliği, sosyal adalet talepleri ve rejimin işleyişini iş bırakma, eylem ve metodalar ile etkileyebilme kapasitesi bakımından önemli bir yönlendirici ve devrime giden süreçte aktif bir yer tutmuştur (Telci, 2014:106).

Mısır’da toplumsal aktivizm birikimsel süreçlerin çıktıları olarak 25 Ocak devrimine giden yolda ilerlemeci bir şekilde gelişmiştir. 1990’ı yıllarda internet kullanımının yaygınlaşması beraberinde yeni bir aktivizm oluşturmuştur. Özellikle kent yoksullarının, kadınların gençlerin, işsiz işçilerin yıllardır Mısır otoriter rejimleri karşısında ifade edilmeyen hoşnutsuzluklarını bu aktivizm sayesinde ifade etmeye başlamışlardır. Sınırsız yayılım gücü ile dijital platformlar üzerinden şiddetsiz eylemselliklere dayanan bu aktivizm türü, İspanya da Öfkeli Hareketi (Indignados) İspanya hükümetinin kemer sıkma politikalarına ve ekonomik krizin yaratmış olduğu sorunlara karşı oluşmuştur. Wall Street’i işgal et hareketi (Occupy Wall Street), İspanya’daki Öfkeli Hareketinin ABD versiyonu olmuştur. Birleşik Krallık (UK)’da Uncut UK hareketi dijital aktivizmin önemli örnekleri olarak sıralanabilir. Dijital aktivizm Arap Baharı sürecinde de aynı şekilde toplumsal taleplerin aktarılması ve bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Mısır’da bu paralelde çeşitli aktivist hareketler doğmuş ve 25 Ocak tarihinde etkili olmuşlardır (Turhan, 2017:38–39).

Mısır’da 6 Nisan Hareketi küresel boyutta gelişen dijital aktivizminin önemli temsilcilerinden olmuştur. 25 Ocak protestolarının çağrısını yapan ilk hareket olmuş, 2007’nin sonralında, 6 Nisan 2008’de yapılan işçi grevlerine destek vermek amacıyla kurulmuş, yaptığı çağrılar ile birlikte binlerce kişiyi grevlere destek çıkmak için meydanlara dökmüştür (Yıldırım ve Abdulcelil, 2012:52). İlk başlarda greve giden işçilerin destekçisi olarak bir Facebook hareketi olarak ortaya çıkan 6 Nisan hareketi, sonradan Mısır’da mevcut sosyo-politik sorunlarına ilişkin reform taleplerinin sesi olmuş ve toplumsal muhalefetin önemli aktörlerinden biri olmuştur. Daha sonrası

hapis cezaları ve para cezalandırmaları 6 Nisan Hareketi üzerinde baskılar oluşturularak şiddet karşıtı aktivite alanlarının içerisinde pasif bir konuma getirilmiştir (<https://islamianaliz.com/h/4560/misirdaki-6-nisan-hareketinin-kurucusu-darbe-olacagini-biliyordum> Erişim Tarihi: 14.06.2021). 6 Nisan Hareketi, rejimin göstericiler karşı kötü muamelesini, işkencesini açık bir şekilde yaymış, olan bitenin bu şekilde açığa çıkmış olması Mübarek rejiminin iyi olmadığı yönlerinden bir tanesine denk gelmiştir. Otoriter rejimlerin, boş bıraktıkları bir alan olarak sosyal medya mecralarında önemli bir boşluğu kapatmış, toplumsal hareketlerin politik aktivizme dönüşmesinin örneği olmuştur (Telci, 2011:104).

7 Haziran 2010'da Halid Said'in polisin aşırı güç kullanmasının bir sonucu olarak, Mısır'da "Hepimiz Halid Said'iz" hareketinin oluşmuştur. Polisler tarafından sokak ortasında işkence yapılarak gözaltına alınan Halid Said, gözaltında maruz kaldığı işkence neticesinde yaşamını yitirmiştir. Hepimiz "Halid Said'iz" hareketi, Halid Said'in işkence görüntülerinin çıkması ile birlikte, Mısır'da büyük bir tepkiye oluşmuş, insan hakları, rejim güçlerinin sivillere yönelik kullandığı sınırsız güç kullanımına, olağanüstü yönetiminin sosyal tabanda uygulanma biçimine dikkat çekmek için kurulmuş bir hareket olmuştur (Ayhan ve Algan, 2011:13–14).

Kifaye hareketi, Hüsnü Mübarek'in 2004 yılında tekrardan Cumhurbaşkanı olmak için seçime girmek istemesi, Mısır'da farklı toplumsal taleplerin bir araya gelip oluşturduğu bir harekettir. "Değişim Hareketi" olarak tanımlanan Kifaye Hareketi, dönemin sosyalist, muhafazakâr ve entelektüel kesimlerinden oluşmuştur (Yıldırım ve Abdulcelil, 2012). Değişim ve demokrasi talebiyle oluşan Kifaye Hareketi (<https://www.dunyabulteni.net/arsiv/misir8217da-kifaye-hareketi-gucleniyor-h418.html> Erişim Tarihi: 14.06.2021) çoğunluğu avukatlardan oluşan, ilk zamanlarda sosyal bir hareket olarak toplumsal varlık gösterirken daha sonraki zamanlarda gönüllük ilişkilerine dayalı siyasi bir hareket dönüşmüş ve özgürlük eşitlik taleplerini dillendirmeye başlamıştır (Tıgılı, 2011:21). Liberal bir örgüt olarak ortaya çıkması ve içerisinde daha önce Nasır döneminde yönetim makamlarında yer alan kişilerinde olması ABD destekli bir hareket olması şüphelerini uyandırmıştır. İsrail'in Filistin politikası, Irak'ın ABD işgali ve Mübarek rejimine yönelik eleştirileri konu edinen

Kifaye Hareketi, 2004 yılında görünür olmasına karşın, 1970’lerde sağ ve sol öğrenci hareketleri kökenli bir harekettir (Kebapçı, 2021:86).

Toplumsal muhalif seslerin Mübarek döneminde bir netlik kazanması yukarı da saydığımız aktivizm hareketleri ile birlikte güçlü bir şekilde ilerlemiş ve rejimin yıkılmasına giden süreçte belirleyici bir rol oynamıştır. Yakın zaman içerisinde Mısır’ın Mübarek dönemi boyunca içerisinde bulunduğu siyasal ve ekonomik standartlar, geçimini devletin sübvans ettiği kimi destekler ile sürdüren insanlar ile birlikte daha orta bir kesiminde bu süreçten etkilenmesi ile kentsel hareketliliklerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısı ile kent yoksullarının bu noktada rejimin anti-demokratik ve güçsüz ekonomik yapısı vatandaş ve devlet arasındaki makasın oldukça açılması anlamına gelmektedir. Madun ve devlet arasındaki mesafe mevcut toplumsal sözleşmenin oldukça hasar görmesi ile neticelenmiştir. Yaşamın temel yetersizlikleri bu noktada madunların modern devlet aygıtlarına karşı farklı reflekseler geliştirmesi ile sonuçlanmıştır. Mısır’da Madun-devlet ilişkisi yeni dönemin bir ürünü olmayıp tarihsel bir arka planı olmakla birlikte, sendikal ve STÖ’lerin otoriter rejimlerin politikalarına karşı yaklaşımları 2011’deki aktivist hareketleri ile birleşerek Mübarek rejimini devirmiştir. Bu temel de, Mısır toplumunda geniş bir İslami aktivizm, siyasal ve toplumsal hareket olarak Müslüman Kardeşler’in sürece etkisi tartışmasızdır. Müslüman Kardeşler, temelde İngiliz sömürgeciliğine karşı ortaya çıkmış sosyal yardımları ile etki sahasını geliştirmiştir. Ardından siyasallaşması Mısır toplumunun yanında bölge ülkelerinde etkisini artırmış bunun yanında dönemsel olarak artan baskılardan kaynaklı yurt dışına çıkan Müslüman Kardeşler üyelerinin orada ciddi örgütlenmeler içerisine girip örgütün küresel bir güç haline gelmesini sağlamıştır (Pargeter, 2010:114-146).

3.4.2. Müslüman Kardeşler Sahada

Mübarek rejimi son çırpınışlar olarak ordudan medet uman ve reform demeçleri Mısır toplumunda karşılık bulamamış ve en sonunda istifa ederek, 30 yıllık hakimiyetine veda etmiştir.

25 Ocak 2011 yılında “öfke günü” olarak anılan (Pargeter, 2010:178) olaylar Mısır’da toplumsal muhalefetin belirli amaçlar doğrultusunda birleştiği ve bunu

birleşik bir mücadeleye dönüştürüp buradan uzun dönemler boyunca yönetimlerinden söz sahibi otoriter rejimleri, bir süreliğine olsada siyasal sistemin dışına itmiştir. Mübarek rejimi protestonun başlarında her ne kadar Müslüman Kardeşler'e yönelik suçlamacı bir yaklaşımda bulunsada ve ayaklanmaların kaynağı olarak göstersedeyse Müslüman Kardeşler ayaklanmaların belirli bir noktasına kadar ayaklanmalara karşı mesafeli durmuştur (Çelik, 2016:179). Mübarek rejiminin Müslüman Kardeşler'e yönelik yaptığı bu suçlamalar toplum nezdinde çok yer bulmamıştır. Ancak böyle bir durumun söz konusu olması, ayaklanmaların İslami bir karakter kazanması ve uluslararası anlamda bu ayaklanmaların düşeceği zorluğu ve akabinde gelişebilecek müdahaleleri bölgenin siyasi tarihinden uzak ihtimaller olarak görmemek gerekmektedir. Ancak Müslüman Kardeşlerin, ayaklanmalara her ne kadar bireysel anlamda kimi üyeleri destek verse de, sonradan dahil olmasının nedenlerini, örgütsel iç ve dış etkenler üzerinden uzantısal ilişkiler kurarak cevap üretmek mümkün olabilir. Genel olarak geçerli sayılan temel varsayım, Müslüman Kardeşlerin 2011 tarihine kadar siyasi geçmişinin sürekli olarak şiddetle baskılanmasından dolayı eylemlere yönelik duruşunda kitlenin gücü ve devlet mekanizmasının verebileceği tepki belirleyici olmuştur. Bu temelde oluşabilecek bir devlet baskısı tarihsel kazanımlarının devlet ve ordu müdahalesi durumunda zarar görmesi dolaylısı ile kazanmış olduğu itibarının aynı şekilde hasar görmesini engellemek, Müslüman Kardeşler'in bu ayaklanmalara karşı güvenlikçi bir yaklaşım sergilemesinde etkili olmuştur (Pargeter, 2010:178). Müslüman Kardeşler siyasi tarihi boyunca bunu baskı ve şiddet yolu ile defalarca siyasal alanın dışına çıkarılarak deneyimlemiştir. Bir diğer yaklaşım olarak da Müslüman Kardeşler'in böylesi bir devrim hareketine yapısal ve ideolojik olarak sıcak bakmıyor olması ortaya çıkmaktadır (Pargeter, 2010:178). Müslüman Kardeşler, devrim yanlısı olmayan tarafı, Hasan –el Benna'dan bu yana örgütün merkez kadrolarınca da benimsenen bir yöntem olmuştur. Kendi içerisinde gelişen İslami radikal anlayışlar çıkmıştır. Bunun en büyük örneği, İslami örgütler içinde önemli bir figür olan Seyyid Kutub'dur. Seyyid Kutub geliştirdiği, toplum tanımlamaları ve cihat anlayışı bu temelde, genel Müslüman Kardeşler anlayışından farklı olarak devrimci bir yöntem benimsemiştir. Dolayısı ile Müslüman Kardeşlerin en başta Mısır'da yaşanan ayaklanmalara karşı mesafeli duruşunun temel sebepleri bu şekilde özetlenebilir.

Ayaklanmalara karşı bu kadar mesafeleri olması, Müslüman Kardeşeler açısından ayrıca, tarihsel olarak kaçırılmayacak bir fırsat olarak görülmekte idi. Geçmiş süreçler içerisinde farklı siyasal girişimlerinin olması ve son seçim tarihlerinde özellikle gösterdiği başarı böyle bir süreçte kendisinin yer almaması yakın zaman siyaset karakteristiği açısından zor bir durum olarak tespit edilebilir. Çünkü Müslüman Kardeşler, merkezinin Kahire'ye taşınması ile birlikte devletle ilişkisi bir şekilde dönüşmüş, devlet kadrosundan kimselerce Müslüman Kardeşlerin bazı görev ve sorumluluklar alması için teklifler de edilmiştir. Sonuç olarak Orta Doğu genelinde yayılan ve Arap Baharı sürecine karşın, Tunus'ta devrilen rejimin de ardından Kahire'de büyüyen isyan dalgasında, toplumsal ve siyasal bir aktör olarak Müslüman Kardeşlerin yer almaması ve bu değişim everesinde bir rol üstlenmemesi Müslüman Kardeşler'in tarihsel hedefleri ile örtüşmeyen bir durum olacaktır.

Müslüman Kardeşler, 1928 yılında kuruluşundan sonra etki sahasını her dönem daha fazla genişleterek, 1931 yılında 3, 1938 yılında 300, 1948 yılında 2000 kadar şubeleşmiştir (Yaylacı, 2014:136). Bunun yanında Müslüman Kardeşler'in siyasal gelişim evrelerinde rejimlerin ve ordu devlet geleneğinin içerisinde yoğun şiddet yönelimleri ile karşılaşmıştır. Gözaltı, tutuklama, işkence ve kötü muamele, idam cezaları bu dönemlerde Müslüman Kardeşler'in karşı karşıya kalmış olduğu devlet politikalarıdır. Böyle süreçler içerisinde dönemsel zayıflıklar yaşasa da Müslüman Kardeşler, her zaman için temel olarak aldığı şiddetsiz örgütlenme tarzını benimsemiş olsa da, örgütsel düzeyini sıfıra çeken bunun yanında dönemsel olarak kapatılmalar ile karşı karşıya kalmıştır. Tüm bu yoğun şiddet dönemleri Müslüman Kardeşler içerisinde şiddet yönlü eğilimler de doğurmuştur. Özellikle İsrail'e karşı 1948 yılında yaşanan savaş durumunda, dahil olduğu bilinmekle birlikte daha önceki dönemlerde İngiliz sömürgeciliğine karşı Süveyş Kanalı hattında bu temel de bir savunuculuk geliştirmişlerdir (Yaylacı, 2014:136). Müslüman Kardeşler, bu yıllarda kendi içindeki bu yönelimleri tavsiye etmek için çeşitli girişimler de bulunmuştur. Bu girişimler sonucunda, Şiddet yönelimi gösteren bu kesimlerin, Hasan –el Benna'nın suikastı ile yakından ilgili olduklarını iddia edilmektedir (Yaylacı, 2014:137–138).

Her şeye rağmen Müslüman Kardeşler, gösterilerin sürdüğü zaman içerisinde aslında tarihsel sosyal fayda temelli pratikleri il paralel bir şekilde Tahrir

Meydanı'nda, eylemcilerin günlük ihtiyaçların, alanın güvenliği sağlanması bakımından diğer aktörler ile birlikte önemli bir misyon elde etmiştir. Ayrıca bu da ilk görüntüsünden uzak Müslüman Kardeşler'i gösterilerin içinde tam da merkezi bir konuma getirdiğinin göstergesi olmuştur (Pargeter, 2010:178).

Tunus'ta Bin Ali Devrinin kapandığı haberlerinin duyulması ile birlikte, Müslüman Kardeşler, İrşad Bürosu üyesi Muhammed Mursi bildiriye acil talepler başlığı altında yayınlandı. Bu bildiride talepler:

- Temsilciler Meclisi'nin dağıtılması
- Özgür ve adil seçimlerin yapılması
- Ulusal birlik hükümetinin oluşması

şeklinde sırlanmıştır (Pargeter, 2010:177). Tunus'ta devrilen rejimin hemen ardından yayınlanan bu bildiri Müslüman Kardeşlerin 1950'lerden sonra geliştirdiği siyasal tavır bağlamında pragmatist bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak yukarıda bahsettiğimiz, otoriter rejimlerin yıkılmasına ilişkin içinden geçilen kritik zaman aşımında Müslüman Kardeşler'in üstlenmek istediği konum için geliştirilen bir yönelim olmuştur.

Mısır'daki ayaklanmaların dördüncü gününde Mübarek, iktidar dönemi boyunca güçlendirdiği ve her sene binlerce polis alımı yaptığı polis teşkilatı ayaklanmaların bastırılmasında yetersiz kaldığını farketmiş hemen ardından kendisinin bir ordu mensubu olduğundan dem vurarak ordunun bu ayaklanmalara karşı müdahale etmesi için çağrıda bulunmuştur (Çelik, 2016:180). Ancak ordunun burada Mübarek rejimine karşı sergilemiş olduğu tavır, Mısır'da hareketlenmelerin daha da yoğunlaşmasına ve beraberinde Mübarek rejiminin istifasını da beraberinde gerdirmiştir. Ordunun ayaklanmalara karşı göstermiş olduğu bu yaklaşım Müslüman kardeşler içinde önemli olmuştur. Her ne kadar kendi üyeleri için, ayaklanmalara katılma izni verip kendisinin kurumsal olarak içinde yer almaması, bir nokta da ordunun yıllarca kendisine karşı olan tutum ve pratiklerinden dolayı, ordunun "Mısır halkının yanındayız" yaklaşımı, ayaklanmalara karşı daha aktif yönelmeyi doğurmuştur. Dolayısı ile ayaklanmalara karşı tutumu her ne kadar ilk başlarda etkin olmasa da ayaklanmaların içinde yer alan Müslüman Kardeşler üyeleri,

ayaklanmaların kitlesel hareketliliği bağlamında oldukça önemli bir şekilde yer almışlardır. Bu temelde aslında yönlendirici olduklarını aynı şekilde ayaklanmaların lideri değil içinde olduklarını ısrarla belirtmişlerdir. Sonuç olarak Mısır'daki ayaklanmalar Mübarek rejimini alaşağı etmiş, 25 Ocak 2011'de ordunun rejimden yana değil de rejime karşı bir tavır alması 30 yıllık Mübarek rejiminin sonu olmuştur (Öztürk, 2018:168).

1952 yılında Hür Subaylar darbesinin ardından Mısır siyasi hayatında önemli bir aktör olarak ortaya çıkan ordu, ayaklanmalardan yana geliştirdiği yaklaşım gösterilerler esnasında göstericiler tarafından hazırlanan dövizlere “halk, ordu yan yana” şeklinde yansımıştır. Ancak Mısır'daki gösterilerin başladığı tarihten sonraki geçiş sürecinde ordunun yaklaşımı kafa karışıklığına sebep olmuştur. İlk başlarda halkın talepleri olarak, her şeyden önce Mübarek'in istifasını onaylamış ve ardından meclisini fesih etmiş, Anayasa Değişikliği Komitesini kurmuş, muhalifler üzerindeki baskıyı kaldırmıştır (Bölme vd., 2011:28). Sonraki sürecin yavaş ilerlemesi yeniden bir halk ayaklanmasına sebep olmuştur.

Müslüman Kardeşler Mübarek sonrası, dönem içerisinde de, oluşacak yeni sistemin içinde olabildiğince yeni yönetim içerisinde yer almaya istekli olmuştur. Bu doğrultuda 7 Şubat günü başkan vekili ile yapılan görüşmede Mısır halkının taleplerini iletmek üzere bir planlama içerisinde olmuştur. Aynı şekilde geçiş sürecinde, Mübarek sonrası anayasa çalışmaları için kurulan hukuk uzmanları ekibine hızlı bir şekilde dahil olmuştur. Müslüman Kardeşler'in üyesi Suphi Salih ve Müslüman kardeşlerin sıkı destekçisi Tarık –el Bişri bu heyetin içerisinde yer almıştır (Pargeter, 2010:186).

Mısır'da darbeden sonra yönetimi, Yüksek Askeri Konsey devralmıştır (<http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/misiri-yoneten-guc-yuksek-askeri-konsey> Erişim Tarihi: 16.06.2021). Konsey, devrimden sonra her verdiği söz tutmamış dolayısı ile Mısır'da tekrardan bir ayaklanma dönemi başlamıştır. En baştaki taleplerin geçiş süreci içerisinde YAK tarafından kulak ardı edilmesi bu ayaklanmaların temel sebebi olmuştur. On sekiz gün boyunca durmadan Kahire meydanında Mübarek rejiminin yıkılması için uğraş veren kitle bu sefer de ordunun siyasal gücü ile karşı karşıya kalmıştır. Nitekim bu ayaklanmalar Müslüman Kardeşlerin orduya dair en

baştaki endişelerini haklı çıkarmıştır. 27 Mayıs 2011’de “ikinci devrim olarak” tanımlanmıştır (Sınmaz, 2019:6).

Müslüman Kardeşler, anayasa değişikliğine beklenen desteği vererek Mısır tarihi içerisinde ne kadar önemli bir aktör olduğunu seçim sonuçları ile göstermiştir. Müslüman Kardeşler her ne kadar önce demokrasinin önemli yapı taşı olarak demokratik seçimleri görse de nihayetinde gerçekleşen yeni anayasa çalışmalarına destek vermiş ve evet oyu için çalışmalar yapmıştır (Pargeter, 2010:186–187). Bu seçimlerde evet oyu, Müslüman Kardeşler ve Selefi grupların tarafı olduğu seçenek olmuştur, hayır oyu içinse genele de sol ve liberal çevreler taraf olmuştur (Güvenilir, 2016:139). Nitekim, Mübarek rejiminin ardından hemen sonra toplumsal yapılar içinde oluşan ayrışmaların önemli bir göstergesi olmuştur. Dolayısı ile toplum nezdinde oluşan bu ayrışmalar sonraki süreçte ordunun verdiği sözler üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Mısır’da ordu tarih boyunca ekonomik ve siyaset bağlamında önemli bir konumu olmuştur. Mısır ordusu, anayasa seçimi üzerinde uzlaşamayan toplumsal muhalefetin bu tavrında 6 ay kadar bir süre boyunca darbe sonrası taleplerin gerçekleşmesini geciktirmiş bir güç olarak ortaya çıkmıştır.

Ordu bu şiddet sarmalı ve hegemonik güç tarihinde, yönetimin sivillere geçmesi için “Tek Bir İstek Cuması” eylemlerinde, şiddet ve kıyım tarihine bir yenisini daha eklemiştir. Bu olaylar neticesinde binlerce insan gözaltına alınmış, tutuklanmış ve işkenceye uğramıştır. Bu temelde ağır insan hakları ihlalleri doğmuştur (Sınmaz, 2019:7). Dolayısı ile ordu, geçiş sürecinde Mübarek rejiminin düşmesindeki rolü, onun Mısır siyasi karakteristik yapısı bu ihlaller neticesinde tekrar deşifre olmuştur. Dolayısı ile devrim retoriğinin çok dışına çıkmış, verdiği sözleri yerine getirmek bir yana sivil bir yönetim taleplerini seslendirilen kimselere karşı aşırı bir şekilde güç kullanmıştır.

23 ve 24 Mayıs 2012’ deki seçimlere giden süreç içerisinde Müslüman Kardeşler Partileşmiş ve seçimlere Hürriyet ve Adalet Partisi olarak seçime hazırlanmıştır. Mısır Yüksek Seçim Kurulu 24 Mayıs’ta gerçekleşen cumhurbaşkanı seçimlerini, Muhammed Mursi’nin kazandığını açıklamıştır (<https://m.bianet.org/bianet/dunya/148203-mursi-iktidarinin-kisa-tarihi> Erişim Tarihi: 16.06.2021). Mursi 23 Mayısta gerçekleşen ilk seçimde %24,7’sini, Mübarek dönemi

Başbakan'ı Ahmet Şefik 23,6 oy oranlarıyla birbirlerine çok yakın bir yarış içinde olmuşlardır. Ancak hemen akabinde gerçekleşen ikinci tur seçimlerin % 51, 7'sini alarak bu yarışı önde bitirmiştir (Atacan, 2014:170–171). Müslüman Kardeşler Adayı Muhammed Mursi, Mısır halklarına karşı çok kısa süre içerisinde Mısır da büyük değişimlerin yapılacağı vaatlerde bulunmuştur. Ki buda ilerleyen süreçti, iktidarı döneminde, iktidar deneyimi içerisinde kendisini zorlayacak noktalardan birisi olmuştur. Nitekim toplumsal ve siyasal bir hareket olarak Müslüman Kardeşler, 1950'lerden bu yana çeşitli siyaset tecrübelerinde bulunsa da, kendi tarihlerinin ve Mısır tarihinin ilk demokratik seçimlerini kazanarak Cumhurbaşkanlığı gibi önemli bir devlet yönetim pozisyonunda yer almıştır.

Sonrasında yaşanan gelişmeler Mısır'ın ve aynı zamanda Müslüman Kardeşler tarihinin tekrar eski rejim zamanlarına dönüşün bir mahareti şeklinde gerçekleşmişti. Bu sürecin bir tarafında seçimlerin ve Müslüman Kardeşler adayının Mursi'nin, yetersizliklerin dem vuran tarzda olmuştur. Nitekim bu temelde gelişen yorumlar aynı zaman da Müslüman Kardeşler ve Hürriyet ve Adalet partisine yönelik eleştirel olmuştur (<https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2019/06/mohamed-morsi-and-end-egyptian-democracy/591982/> Erişim Tarihi: 16.06.2021).

Otuz yıllık otoriter rejimin değişmesi ile ardından bıraktığı ekonomik ve siyasal konjonktürün kısa süre içerisinde ortadan kalkacağını beklemek, Mısır ordu-devlet ve parti geleneği içerisinde tarihsel olarak çok mümkün olmamıştır. Tarihsel olarak tam merkez noktasında ordunun, Mübarek devriminin sona erdiğini ve görevlerin orduya bırakıldığını duyurunca, sokaklarda ve uluslararası anlamda da büyük bir etki doğurmuştur. Ancak, Mısır devlet geleneğinin reel politik bağlamda, tesadüflere ve de iyimserliklere yer olmadığı tarihsel olarak saptanmış bir siyasal kod olmuştur(<https://www.orsam.org.tr/tr/2011-sonrasi-doneme-genel-bir-bakis-misir-ordusunun-degisen-pozisyonu/> Erişim Tarihi: 16.06.2021).

Sonuç olarak, Arap Baharı bölge ülkeleri nezdinde yeni yeni gelişimlere sahne olur iken Mısır'daki hikaye, Mısır toplumunun sosyal yapısının içerisinde her türlü aktörün birer özne olarak otoriter tahakküm ve baskı aracı olarak modernite ve neoliberal politikalara karşı duruşu demokratik bir seçim doğurmuştur. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin en önemli seçimlerinden biri olan 23 Mayıs seçimleri ile birlikte o

kadar güçlölüklere rağmen ve binlerce insanın çeşitli şekillerde hak ihalelerine maruz kalmasına rağmen, belki de kendini en özgür hissedebileceği bir yıllık sürecin demokratik seçimlerinde bir irade beyanı ortaya koymuştur. Ancak, gelenek halini almış, ordu ve rejim sürekliliği bağlamında tekerrür eden darbe neticesinde, sosyal ve siyasal havadaki demokrasi havası bir anda tekrardan otoriter rejim pratiği ve yöntemi olarak yerini darbeye bırakmıştır. Madun insanların, tarihsel olarak geliştirdiği sessiz direnişlerin ve buna bağlı toplumsal bağlamda sosyal ve siyasal aktörlerin sürece müdahil olması ile değişen Mısır seyri, ordu- devlet mekaniğinin devreye girmesi ile bertaraf olmuştur. Mısır'da Arap Baharı sürecinin önemli bir figürü olarak Müslüman Kardeşler iktidarının, modern devlet ve kodlarının bir noktada karşı devrim halini halmiş, paralelinde büyük bir tavsiye süreci başlamıştır.

4. MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN BAŞARISIZLIK HİKAYESİ

Genel olarak literatür araştırmasında, Müslüman Kardeşlerin bir yıl kadar ki iktidar deneyimi sıklıkla bir başarısızlık hikayesi vurgulanmıştır. En başta toplumsal bir aktivizm olarak Müslüman Kardeşlerin, aşağıdan gelişen bir toplumsal değişim ve dönüşüm silsilesi demokratikleşme adına Mısır'da yaşananın bir başarı olarak görülmekle birlikte, başarısızlık hikâyesinin nedenlerini geniş bir çerçevede ele almak gerekmektedir (Nebahati, 2019:183–186). Bir başarı öyküsü olarak devrimin gerçekleşerek otoriter rejimin himaye mekanları üzerinde inanılmaz bir korku yaratan Mısır'daki toplumsal ayaklanma, en sonunda iki sonuç doğurabilecekti: bunlardan birincisi Mısır toplumu ve diğer demokratik çevrelerce, demokrasi, özgürlük ve insan haklarının gelişimine katkı sunacak bir sisteme dönüşmesi, ikincisi anayasal süreci takiben gerçekleşen seçimlerin Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesinin ardından modern devlet ve yapı odaklarının geliştirebileceği tarihsel mekanik olarak darbe kültürünün tekrardan Mısır siyasal hayatı içerisinde bir yıl gibi çok kısa bir süre içerisinde geri dönmesiydi. Bilindiği gibi, gerçekleşen ikinci seçenek oldu. Ordu ve devlet yapı sisteminin organize olarak etkinlik kazandığı bu süreç karşın, her türlü otoriter ve devlet baskı argümanları son derece açık ve net bir şekilde kullanılmıştır.

4.1. Neden Başarısız Oldu?

Mısır'daki toplumsal dönüşüm, ilk demokratik seçimler ile birlikte tarihi bir yol izlerken, Müslüman Kardeşler'in Mısır siyaseti içerisinde, toplumsal varlık düzeyi devrimden sonra en etkili konum olarak devletin başına getirmiştir.

Mursi iktidarı boyunca atılan kimi adımlar karşı devrim hareketini hızlandırmış ve rejim ve ordu ikileminin istediği düzeye kadar bir seviyeye gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla aslında bu hızlanma sürecine etki edebilecek sivil aktörlerin yokluğu orduyu da bir noktada motive etmiştir. Mısır ve Tunus bağlamında ordunun siyasal anlamda önemli bir ortaklık taşımaktadırlar. Ancak Tunus'ta devrimden sonra geçiş aktörleri bağlamında etkin olan güçler bu geçiş sürecini ordu eliyle değil kurulan “Devrim Konseyi” ile sivil bir aktör arasında gerçekleştirmiştir (Özkoç, 2016:38). Siyasal aktivizmin yanında toplumsal bağlılığın ihtiyaç olarak belirlediği toplumsal ayaklanmalarda, vakitsiz kalkışmalara, karşı devrimlere karşı önemli bir savunma

gücü oluşturmaktadır. Bunun yokluğu ile birlikte Mısırdaki Devrimden sonraki süreç, iki aktör arasında gelişmiş, kimi sebepler ile birlikte bu tarafların bağlamlar nezdinde ortaya konulması ordu darbesinin anlaşılması daha kolay olacaktır.

Mursi iktidarının, yakın zaman içinde devlet organlarına ve kimi bağlamlara karşı acele değişiklik yönelimleri, orduya yönelik gerçekleştirdiği kademeli tasfiyeler, “kadim” ordunun siyasal ve ekonomik endişelerinin kabarmasına ve ardından darbe yapmasını kolaylaştırmıştır.

4.1.1. Bir Modern Devlet Mühendisliği

Orta Doğu’da modern devlet gelişimi totaliter bir yapı üzerine gelişmiştir (Roskin, 2013:3). Dolayısıyla İmparatorluklar zamanında ve ulus devlet modellerinin olduğu yönetim şekillerinde genel bir aile aidiyet bağlarının gelişmesi ile devlet yönetimlerine kadar girmiştir. Yeşilyurt’a göre, “Orta Doğu’daki ulus devletler normal batıda meydana gelen oluşum biçimiyle doğal seyrinde kurulmadıkları için hem içten hem dıştan müdahaleler yoluyla oluşturulduklarından bu yapı daha keskin bir hal olarak alt kültürleri dışlayıcı bir formasyona dönüşmüştür” (Yeşilyurt, 2018:502). Buda benzer bir uzam olarak otoriter yapılar içinde mevcutluları ile var olan ulus devletin, inançsal bağlamda kurabilecekleri, geliştirebilecekleri anlamına gelmektedir. Ordu, bu temelde Orta Doğu’da otoriter devletlerin bir kurucu üyesi iken aynı zaman da sürekliliği sağlayan en önemli figür olmuştur (Yeşilyurt, 2018:503).

2010 yılının son aylarında Orta Doğu genelinde, ortaya çıkan toplumsal hareketler yılların birikmiş talepleri ile bölgenin karakteristik rejim yapılarına karşı, leadersiz, merkezsiz ve dağıtık bir değişim ve dönüşüm ayaklanmalarını başlatmıştır. Teknoloji ile birlikte gelişen yeni yöntemler ile birlikte rejimlerin içerde zenginleşen yapısına ve siyasal alanlarına yönelik önemli direnişler sergilemiş, bunun da ötesine geçerek modern yapıların yöneticilerini, koltuklarından etmişlerdir (Bozbaş ve diğerleri, 2011:77–82). Dolayısıyla Tunus’ta başlayan Arap ayaklanmaları ile birlikte orduların ülke içindeki konumları tekrardan önemli bir “mevzu” olarak ortaya çıkmıştır (Kurt, 2018: 8).

Mübarek dönemi içerisinde, ordunun içerisinde özellikle ekonomik kaynakların tek elden dağıtıldığı bilinmektedir. Bu doğrultu rejim sözcüleri ile ordu

arasında sürekli bir ilişki ağı mevcuttur. Böyle bir ilişki Mübarek dönemi boyunca, ordu bir kapital olmuş ve Mısır'da askeri alanın yaşamın birçok alanında ticaret imparatorluğu kurmuştur (Moussa, 2018:89–92). Dolayısı ile bu, 25 Ocak devriminin ardından başlayan Müslüman Kardeşler ve ordu arasında her an bir karmaşa çıkacakmış tedirginliği, ordunun kendi siyasal ve ekonomik hegemonya ve egemenlik alanlarına zarar gelsin istememiştir. Nitekim 2013 ordu darbede de ordunun yürütmedeki merkezi rolünü tekrardan inşa etmesi Müslüman Kardeşler'in Mısır sokaklarından çekilmesine hatta silinmesine sebep olmuştur (Moussa, 2018:99). Ancak bunun tam aksine görüşler de vardır.

Orta Doğu da toplumsal hareketlerin başarı düzeyleri modern yapıların mekanik kodlarında ve rejimlerin sürekliliği bağlamında ordu çok merkezi bir yer tutmuştu. Sonuç olarak, modern devlet kuramları, kültürel ve tarihsel siyasal geçmiş bağlamı gereği Batı modernizminin ürünleri olan, toplumsal sözleşmelerin ürettiği bir öyküleme tarzına sahiptir. Aydınlanma sonrası ve öncesi ürünleri olan bu mekanizmalar ardından gelişen düşünce akımları ile homojenleştirici birer misyonda edinmişlerdir (Erol, 2020:31).

Dolayısı ile modern devlet analizleri sosyo kültürel ve tarih yazınlarından bağımsız bir şekilde alındığı için Batının bölgeye dair “tekdüze” yaklaşımlarının (Gelvin, 2016) esiri ve aynı zaman da çokta Arap dünyasına ait olmayan bur uyarlamının ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Orta Doğu toplumları için sömürge dönemlerin çıkışından sonra Batı “ithal” bir öykü olarak bölge özelinde temel sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Coşkun ve Zarplı, 2015). Zayıf bir meşruiyet alanı üzerine inşa olan Orta Doğu, ülkeleri güvenlik ve ekonomi alanlarında yeşerttiği zayıflık ve eksikliği batılı ülkeler ile geliştirdikleri ilişkiler ile tanzim etmeye çalışmaktadırlar (Aslan, 2021:21). Ancak bu zayıflıklar kurulan ilişkiler ile kimi zaman tanzim edilemiyor hatta daha sorunsal bir boyutta da ulaşabiliyor.

Mısır'da Kavalalı Mehmet paşa döneminde başlayan modernleşme dönemi, Çeşitli şekillerde (Erkilet, 2017:219). Modernleşme pratikleri içerisinde ordu önemli bir yer tutmaktadır. Ancak tarihsel süreç içerisinde ordu-darbe mekanizmasını çok sık bir şekilde Mısır'da demokratikleşme hareketlerini zora sokmaktadır. Rejimlerin liderlerince de geliştirilen ilişkiler ordunun devlet yönetim araçlarından biri haline

gelmesini sağlıyor. Nitekim 2012’de Müslüman Kardeşler adayı Mursi’ye karşı geliştirilen darbe mekaniği de modernleşme ile birlikte ilmi ilmi örülen devlet ve rejim işbirliğinin çok net bir tezahürüdür diyebiliriz. Dolayısı ile İslami hareketlerin bu temelde rejimler ile ‘iyi geçinme’ çabaları, geçmişte olduğu gibi Arap Baharı sürecinde de, Müslüman Kardeşler nezdinde devam etmiştir. Herhangi bir anlaşmazlık durumunda tartışmanın sınırlarını oldukça geniş ve esnek tutmuştur. Her seferinde, değişim ve dönüşümü gayesini de, Mısır modern tarihinin en güçlü yapısı, ordu karşısında zora sokuyor denilebilir (Erkilet, 2017:307).

Sonuç olarak, Mısır’da gelişen modernleşme hareketleri içerisinde, modern devlet yapısı zaman içinde, evrimini tamamlamıştır. Her ne kadar Batı eksenli bir yazımı olsa da modern devletin, Mısır’da kendi bağlamı içerisinde (endojen) şekillenmiş ve yapısını oluşturmuştur. Yukarıda bahsedildiği gibi, Mısır, modern tarihinin geliştirildiği yapılar içerisinde ordunun mevcudiyeti her zaman rejim yönetimlerinde önemli bir aktör olmuştur. Siyasal ve ekonomik anlamda birçok şekilde kendini Mısır siyasal hayatı içerisinde, farklı şekillerde üretmiş ve ülke yönetimi içerisindeki konumu her zaman korumuştur. Mübarek rejiminin yıkılmasında, belirlediği “korumacı” pozisyon Mısır’da halk ayaklanmalarının temel taleplerinden Mübarek rejiminin yıkılmasında itici bir güç olmuştur. Ancak geçiş süreciyle birlikte düzenleyici konumdaki konumlanması da Mısır devlet yönetiminde ki konumunu koruyup, yeni iktidar sahipleri ile bu temelde bir ilişki geliştirmiştir. Bu temelde Mursi iktidarının görevdeki ilk zamanlarda, orduya karşı gösterdiği yaklaşım bir noktada 2013’teki darbe sürecini hızlandırmış ve Müslüman Kardeşler, iktidarını sonlandırmış ve sosyo-politik alanların dışına itip yoksullaştırmıştır. Dolayısı ile modern devlet yapısının Orta Doğu genelinde olduğu gibi Mısır’da da ordu-devlet ve siyaset dizaynı, bürokratik ve ekonomik ilişkilerin devamı ve rejimin sürekliliği bağlamında bir ittifak geliştirerek Müslüman Kardeşleri saf dışı bırakmıştır.

4.1.2. Konuşamama Sanatı

Bayat’ın, Orta Doğu’da aktivizm bağlamında ele aldığı altıncı bir girişim olarak “sessiz tecavüz” kavramsallaştırması (Bayat, 2006:70) modern devlet ve madun siyasetine ilişkin, batı eksenli gelişen aktivist hareketler bağlamından uzak, sıradan insanların modern devlet ve yapılarına karşı geliştirmiş olduğu bir pratik olarak

ortaya çıkmaktadır. “Siyasal yoksullar” olarak madunlar, yoksullaşmaya karşı gündelik ve sıradan pratikler içerisindedirler. Burada toplumsal değerlerin kabul etmediği kimi pratikleriyle de gelişiyor olabilir. Çünkü bu gündelik yaşam pratikleri onların bir nokta belirledikleri “hayat stratejilerinin” yürütücüsü olmaktadır. Asef Bayat (2006)’ de “sessiz tecavüz” kavramını, sıradan insanların, hayatta kalabilmek ve hayatlarını iyileştirmek için mülk ve iktidar sahibi olanlara doğru suskun, uzun vadeli fakat yaygın ilerleyişi” olarak tanımlar (47).

Devletin yeterli imkanları oluşturmaması, iş kaynaklarının yetersizliği temelinde çıkan istihdam yetersizliği, yetersiz yaşam koşullarının akabinde “ortak bir kolektif kimlik olmasa da” kolektif bir zeminde oluşan toplumsal bir güç en nihayetinde siyasallaşp, sokak siyasetinde gücün yeni bir öznesi haline gelmiştir (Bayat, 2008:52).

Dolayısı ile bu küreselleşme çağının etkisinin de bir tezahürüdür. Temel yaşam sağlayıcı hizmetlerin kamu otoritesinin dışında diğer aktörlerin eline geçmesi toplumsal hoşnutsuzluğu beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte küreselleşmeye karşı da direnme pratikleri üretmiştir (Türköz, 2014:87–90). Böyle koşullar altında yaşayan kesimler, yoksullar, kadınlar, gençler, madunlar, direniş yöntemlerine başvurdular. Bayat (2011) yaşam kalma standartlarının genişletilmesi ve buna karşı gerçekleşen eylemsellik bu doğrultuda “sessiz tecavüz” olarak tanımlamaktadır (379). Sessiz tecavüz örneklerine şunları vermektedir: yasadışı yollarla insanların barınaklar inşa etmesi ya da iş bulma. Mısır’da 1967 sonrası süreç (Bayat, 2008:52) ve 2000’lerden sonra Mısır’da gıda fiyat artışlarından (Bayat, 2011:379) dolayı yaşanan kitlesel ayaklanmalar tamda Arap Baharı’nın Mısır’da derinleşmesine ve bu temelde Mübarek rejiminin devrilmesine giden sürecin aynı zaman da başlangıç tarih olmuştur.

Madun pratikleri bağlamında açığa çıkan gelişmeler Arap Baharı sürecinde toplumsal hareketlerin ilerlemesinde önemli bir rol oynamıştır. Ortaklaşma üzerine kurulan bu temellendirmeler, uzun dönemlerin sonunda açığa çıkan sosyal yaşam pratiklerin bir çıktısı olmuştur. Dolayısı ile genel anlamda otoriter rejimlerin karşısında beliren “planlanmamış, kurumsal olmayan” toplumsal hareketlilik bir anda toplumsal siyasetin içinde sokaklarda en somut şekilde ve hızlıca da ortaya çıkmıştır (Bayat, 2008:50, 2011: 379). Dolayısı ile Bayat Orta Doğu’daki toplumsal hareketler

bağlamının aktörler boyutunun analiz düzeyi “yapıdan”, yerellik bağlamında “faile” çekmektedir. Bu yaklaşım Orta Doğu’ da özne tartışmalarına da yeni bir soluk kazandırmıştır. Madun, bu dinamiğin içerisinde aslında modern devlet ve anlayışlarına rağmen alternatif bir mücadelenin içerisinde, kendi içinde önemli bir hareketlilik bulunduran failin kendisi olmaktadır.

Dolayısı ile Mısır’da ki kentli nüfus olarak kentli yoksulların varlığı da onları ayaklanmalarda önemli bir taraf kılmaktadır. Kent yaşamının kendisi sunduğu imkan ve faydalardan yararlanmayan kent yoksulları da devrime giden süreçte tarihi bir misyona sahip olmuşlardır (Bayat, 2011:98–104).

İşsiz işçileri, kent yoksullarının, kadınların, madunların bu bağlamda içinde bulundukları gündelik yaşam pratikleri, toplumsal hareketler ve meydan hareketleri bağlamında yani kamusalılıklar yaratmıştır. Buradan doğan ve uzun vadeli etkileri olan madunların gündelik yaşam pratikleri Mısır devrim sürecine etki etmiş devrimin taşıyıcıları olmuşlardır. Ancak Orta Doğu coğrafyası içerisinde otoriter rejimlerin devlet yönetme pratikleri karşılarında böyle madun hareketler doğurmuştur. Ve en nihayetinde rejimlerini sonlandırmış, yönetim esnasında hem ekonomik hem de siyasal bağlamda açığa çıkan eşitsizlik yönelimlerin karşılığında egemenliklerini yitirmişlerdir.

Ancak “toplumsal gayri hareketlerin” (Bayat, 2011:63–234) doğurduğu “hareketsiz devrimler” (Bayat, 2006:153–204), Doğu Avrupa devrimlerinin aksine sistemsel değişimler yaratmamakla birlikte devlet yönetim mekanizmalarına dokunamamış ve etki edememişlerdir. Mısır’da geçiş sürecinde devrim taleplerinin yerine getirilmesi için, muhalefet kanadına buna dair bir fırsat yaratamadıkları için ve bu süreci otoriter rejimleri süreklilik aracı olarak orduya teslim etmiş olmaları netice almakta sorunlar üretmiştir.

Devlet ve mekanizmalarının bu temelde, Madun hareketlerinin yönetsel olarak sunamadığı desteği Spivak’ın sorduğu sorusu “madun konuşabilir mi” bağlamında hem kendi içinde bir cevap olup hem de modern devlet ve mekanizmalarının, yoksullaşıcı, söz hakkı vermemeye, toplumsal muhalefet ve siyasetin dışına itilmesi ile bir nokta da başarısız kılınmıştır (Spivak, 2016). Dolayısı ile

Müslüman Kardeşler'in çok kısa süre için iktidar deneyimi modern devlet yapısı ve madun devlet-madun ilişkisi bakımından kimi sınırlılıkları olmakla birlikte, başarısız kılındığı sonucuna ulaşılabilir.

SONUÇ

Bu çalışmada Orta Doğu'da İslami hareketler bağlamında önemli bir aktör olarak Müslüman Kardeşler'in 2012 Mısır Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iktidara gelme sürecinin ardından, 3 Temmuz 2013'te protestolarının yükselmesi ile birlikte Mısır ordusunun Abdülfettah –es Sissi'nin öncülüğünü yaptığı darbe süreci esas alınarak Müslüman Kardeşler'in iktidar deneyimindeki başarısızlığı analiz edilmiştir. Aslında bunun tek başına bir başarısızlık olmadığı aynı zamanda, başarısızlığa uğratılmış bir süreç olarakta okunması gerektiği, bu çalışma ekseninde yapılan araştırma ve karşılaştırmalı literatür taraması neticesinde ulaşılan sonuçlardan biri olmuştur. Rejimin sürekliliği bu temelde Mısır siyasal, sosyal ve ekonomik gibi birçok alanda etkin olan ordu ile mümkün olduğu tarihsel bir tespit olmuştur. Dolayısıyla, hem Mısır'da hem de Orta Doğu'da değişim ve dönüşümün kısıtlılıkları ve imkânları ordu-devlet-darbe üçlemesi ile toplumsal ve sosyal hareketler arasında gelişmiştir. Ancak tarihsel olarak 2010 yılında Tunus'ta başlayan hemen ardından Mısır'da meydana gelen halk ayaklanmaları kısa süre içerisinde büyük bir yayılma göstermiştir. Dolayısı ile bu halk ayaklanmaları “değişmeyen, durağan” ve süreklilik arz eden yönetimlerin değişmesine ve genel olarak bir takım değişikliği de beraberinde getirmiştir.

Toplumsal faydayı artırıcı bir anlayışına sahip olan Müslüman Kardeşler, zaman içerisinde eğitim, sağlık ve dini mekanlar inşa ederek toplumsal varlığını önemli ölçüde kabul ettirmiş bir hareket olmuştur. İngiliz sömürgeciliğinin hakim olduğu dönemlerde kurulan Müslüman Kardeşler, evrimsel gelişimini kurucusu Hasan –el Benna ile birlikte tamamlamıştır. Müslüman Kardeşler kuruluş ideolojisini belirleyen Hasan –el Benna, İslami topluluklarda yozlaşan ahlak anlayışın düzeltilmesi ancak bunun sünnet ve Kur'an ile mümkün olabileceğini savunmuştur. Hasan –el Benna siyasal sistem içerisinde toplumsal bilinçlenmeyi esas almış bir kurucu olmuştur. Ancak Dönemin siyasal yönetimleri ile girdiği kimi paradoksal ilişkiler sebebiyle 1949 yılında uğradığı bir suikast sonucu öldürülmüştür. Kendisinden sonra Müslüman Kardeşler'in en önemli öncüsü Seyit Kutub, yazdığı eserler ile hareketin içerisinde farklı anlayışları etkilemiştir. Seyyid Kutub, geliştirdiği sosyal adalet ve cahiliye toplum yaklaşımlarıyla, Müslüman Kardeşler'in öncül sloganlarından “ islam

çözündür” ile ulaşılmak istenen hedefler noktasında Müslüman Kardeşler’in genel çerçevesinden farklı bir yol çizmiş ve siyasal sistemler tartışmalarına alternatif sistem olarak İslami bir çözümü önermiştir. Ancak esas olarak temel İslami hedeflere ulaşılması bakımından Hasan –el Benna ve Müslüman Kardeşlerin “orta yolcu” yaklaşımından farklı olarak daha devrimci bir tarafta durmuştur. Müslüman Kardeşler zaman içerisinde gelişerek ve büyüyerek Hasan –el Benna döneminden başlayan bir süreç ile birlikte 1980’lerde siyaset içerisinde daha aktif bir şekilde yer almıştır. Bu yıllarda çeşitli siyasi partiler ile ittifaklar geliştirerek mecliste temsiliyetler yakalamıştır. Ancak siyasallaşma dönemi boyunca dönemin yönetimleri tarafından birçok baskılama ve hatta kapatılma baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Mısır yönetimleri tarafından kimi liderleri idam cezasına edilmiş, üyeleri işkence ve kötü muameleye maruz bırakılmıştır. Bu kadar zorlu süreçler geçirmesine rağmen Müslüman Kardeşler, Mısır’da şube sayısını artırmakla birlikte, bölge ülkelerinden Avrupa’ya kadar etki alanını genişletmiştir. İslam dünyasında ayrıca önemli bir kaynak olarakta görülen Müslüman Kardeşlerin, Mısır’da iktidara gelmesi destekleyicileri içerisinde büyük bir coşku ile karşılanmıştır.

25 Ocak’ta 2011’de Mısır’da başlayan rejim karşıtı gösteriler çok kısa bir süre içerisinde 18 gün içinde sonuçlanmış ve Mübarek rejimini iktidardan düşürmüştür. Ayaklanmaların ilk başlarında, Mısır devlet yönetimi ile deneyimlerinde karşı karşıya kaldığı uygulamalardan kaynaklı mesafeli yaklaşan Müslüman Kardeşler’in ayaklanmalara desteğini açıkladıktan sonra Mısır’da Arap Baharı süreci farklı bir şekilde ilerlemiştir. Ardından yapılan Müslüman Kardeşler bünyesinde kurulan Hürriyet ve Adalet Partisi adayı Muhammed Mursi Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci turda Mısır’ın seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı olmuştur.

Müslüman Kardeşler, Cumhurbaşkanlığı seçimlerin kazanılmasından sonra müzakere ve diyalog yollarını kapatması, resmi organları manipüle edip, yeni anayasal düzenlemeleri çok hızlı bir şekilde hayata geçirmesi, Mısır devlet yönetimine geliş hikayesinde, çok önemli bir yere sahip olan sokağın da tepkisini çekmiştir. Askeri ve sivil bürokrasiye karşı rekabet düzleminde yargıya sahip olma girişimleri, Lüksor’da 62 kişinin ölüm ile sonuçlanan olayda ismi geçen kimselerin devlet yönetiminde yer alması dahası, bu durumun basında işlenmesine karşı basın üzerinde oluşturulan baskı

Mursi iktidarı için tam da içinden çıkılamayacak bir hal almıştır. Mursi döneminde, ekonomik anlamda gerilmeler yaşanmış, ülke genelinde elektrik, su kesintileri çok sık yaşanmış, uzun benzin kuyruklarının oluşmuştur. Tüm bunlar ile birlikte, bölgesel düzeyde özellikle Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ın, açıktan destekleri ile “II. Tahrir” olayları olarak bilinen sürecin gelişmesine sebep olmuştur. Tahrir meydanında, Hüsnü Mübarek için toplanıp istifa çağrıları yapan milyonlarca insan, 30 Haziran 2016'da aynı şeyi Müslüman Kardeşler yönetimi için yapmıştır. Böylelikle karşı devrim, bölgesel kimi güçler ve uluslararası güçler de “ödüllendirilmiş” darbe ile gerçekleşmiştir. (<https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/06/21/mursinin-ardindan-sakincali-notlar>, 2019 Erişim Tarihi 01.09.2021).

Müslüman Kardeşler, Mısır'da yeni bir siyaset anlayışı geliştirmek ve genel anlamda devrimin çıktılarını korumak hedefinde olmuştur. Ancak kimi politika ve uygulamalar bu hedeflerin çok uzağında kalmıştır. Sokağın sesi olmayı hedefleyen Müslüman Kardeşler, iktidara geldikten sonraki uygulamalar bu temelde ilk başlarda ordunun yetkilerine yönelik yapılan birtakım düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bu düzenlemeler aslında Müslüman Kardeşler ve ordu arasında sürekli bir rekabet ve mücadele alanı olduğunu göstermektedir. Ki zaten, Müslüman Kardeşler ve Selefiler, dönemin reformcu tarafları olarak, en başta askeri vesayeti pasifize etmek, devletin önemli kurumları üzerinde etkin olmak ve geçiş yasalarını hazırlamayı hedeflemiştir. Yukarı da sayılan üç girişim ile esasen devlet erkleri üzerinde hakimiyeti sağlamak ve ordunun etkinliğini düşürmek ve bu temelde mevcut kazanımların ehemmiyetini almak olmuştur. Benzer şekilde, 2011 sonrasındaki süreçte Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Mursi'nin devlet başkanlığı yetkilerini artıran kararnamesi, parlamento da yer alan diğer gurupların görmezden gelip sadece kendi müttefikleriyle bunu yapmış olmaları sokağın da tepkisi ile karşılaşmış, beraberinde “Mursi tipi diktatörlük” şeklinde eleştirileri de getirmiştir. Ayrıca Müslüman Kardeşler, devletin kurumlarına yönelik özel ilgilerinin oluşu, bununla devlet sistemi içerisinde kadrolaşma vb. yöntemler ile daha merkezi ve etkin bir kazanım elde etmeyi hedeflemiştir. Bu pratikte, aslında madun devlet ilişkisinin tezahürü niteliğindedir. Deyim yerinde ise Müslüman Kardeşler, “kurnazlık” edip devlet sistemi içerisinde içerden merkezileşme yönelimine girişmiştir.

Dolayısı ile Müslüman Kardeşlerin iktidar deneyiminin analizi yapılırken; başarısızlık bağlamında iki farklı temel sebepten bahsetmek mümkündür. Birincisi, Müslüman Kardeşler'in, devleti yönetme bağlamında iktidar tecrübesinden yoksun olması, devlet yönetme işinin acemisi olması ile birlikte “negatif bilinçlilik”tir. Dolayısı ile devlet yönetiminin muktadirliğinin bu temelde yetersiz kaldığı söylenebilir. Bu çalışmanın ilk bölümünde de bahsedildiği gibi negatif bilinç, güç ve iktidar bağları ile ilgili olup sosyal düzende sahip olunan konumdan, başka bir konuma çıkma süreçlerinde kendi zıttı ile benzeşme durumunu doğurmaktadır. Dolayısı ile kendisinin bu geçiş sürecinde formal olarak sahip olduğu imkanları kendi karşıtlarına karşı bir iktidar alanı bağlamında tekrardan kullanması, kendisi için avantajlı bir durum iken kendisinden olmayana karşı dezavantajlı bir hal almıştır. Sonuç olarak, Maduniyet çalışmalarında da bilgi özne bağlamında tartışılan negatif bilinçlilik özne konumunu koruyamayan, kendisi ol(a)mayan, başkasının dilinden konuşmaya, kendi karşıtına benzeme gibi bir durum söz konusu olmaktadır. İşte Müslüman Kardeşler de 25 Ocak'ta birçok yoksul kentlinin, genç işsiz, kadınların yani madun insanların desteğini alarak, 2012'de iktidara gelmesinin ardından, parlamentodaki gruplara karşı özellikle politika üretme veya yasa tasarılarında farkındalığını yitirdiğini söyleyebiliriz. İkincisi ise Müslüman Kardeşlere yönelik gelişen her türlü dışardan müdahale ve yönelimlerdir. Bunların içerisinde elbette uluslararası ve bölgesel güçlerin yaşanan bu devrim noktasındaki yaklaşımları ve devlet sistemi içerisinde neredeyse hayatın her alanında etkin olan ordunun darbe girişimidir. Aynı şekilde, karşı-devrim sürecinin hedeflerine ulaşması açısından bu sürecin yürütücüsü olmuştur. Ordunun, rejim sürekliliği bağlamında yerleşik bir konumu olması ve her siyasal karışıklık sürecinde belirleyici güç olarak yer alması, karşı-devrim taleplerine karşı duyarlı kalmayıp Mursi'nin görevden alınması ve karşı-devrim sürecinin tamamlanmasını sağlamıştır. Müslüman Kardeşler'in iktidara gelme sürecinde, Hüsnü Mübarek'in istifasına giden süreçte rejim yanlısı olmamış ve Mübarek'in istifasında önemli bir rol oynamıştır. Dolayısı ile Ordu, Mısır'da siyasal değişimin önemli aktörlerinde biri olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Çünkü darbe mekaniğinin bir nokta da Mübarek'in istifası ve Mursi'nin seçilmesinin ardında Mısır siyasal tarihinde bir soluk almıştır. Ancak bunun Müslüman Kardeşler'in iktidarından hemen bir yıl sonra tekrardan devreye girmesi Mısır'ın demokratikleşmesine yönelik

2012'deki seçimlerden sonra olumlu bir görüntü oluşmuşsa da, Mursi'nin atadığı Sissi'nin, darbeyi gerçekleştirmesi bu olumlu havayı tersine çevirmiştir. Tüm bu süreçte Müslüman Kardeşler ve ordu-devlet arasındaki ilişkinin ne kadar karmaşık olduğunu belirtmek gerekmektedir. Tarihsel olarak özellikle Müslüman Kardeşler özellikle siyasallaşma dönemlerinin ardından, devlet kurumları ve yöneticileri ile inişli çıkışlı bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu ilişkilerin 24 Ocak 2011 ayaklanmaları ile tekrar belirginleşmesi ve Müslüman Kardeşlerin iktidarı döneminden sonra rekabetçi bir hal almıştır.

KAYNAKÇA

- Afacan, S. (2020). Power and Autonomy: Subaltern Studies and the History of the Subaltern Groups. *Tarihyazımı*, 2(1), 1–12.
- Akbulut, N. A. (2019). Ortadoğu’da Sivil Toplum İmkânı. F. Cicioğlu (Ed.), *Ortadoğu’da Sivil Toplum – İmkanlar ve Kısıtlılıklar* içinde (s. 534). Kadim Yayınları.
- Aksakal, C. B. (2015). Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler. *Seyyid Kutub ve Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 2(3), 65–81.
- Al-Sadoon, D. W. (2021). Orduların Tutumu ve Tunus Örneği. *Ortadoğu Analiz*, 12(98), 26–29.
- Altıntaş, R. (2009). Seyyid Kutub’un Cahiliye Anlayışı. *Marife*, 9(3), 75–84.
- Altun, F. (2013). *Çağa İz Bırakan Önderler, Seyyit Kutub* (5. Baskı). İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Altunisik, M. B. (2013). Ortadoğu ’ da Bölgesel Düzen ve “ Arap Baharı ”. *Ortadoğu Analiz*, 5(53), 71–78.
- Antar, N. (2006). The Muslim Brotherhood’s Success in the Legislative Elections in Egypt 2005: Reasons and Implications. *EuroMesco*, 51(October), 6–32.
- Asef, B. (2006). Ortadoğu’da Mudaniyet Toplumsal Hareketler ve Siyaset. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(1).
- Aslan, H. K. ve Durmuş, K. T. (2021). *Arap Ayaklanmalarının Politik Ekonomisi : Mısır ve Tunus Örnekleri*. Ankara.
- Aslan, K. (2021). Ürdün’de Darbe Girişimi ve Ortadoğu’da Modern Devlet İnşasının Zorlukları. *Ortadoğu Analiz*, 12(101), 18–21.
- Atabaki, T. (2010). Zaman, İş Dsiplini ve Türkiye ile İran’da Modernleşme:

- KArşılaştırmalı Bazı Gözlemler. *Devlet ve Maduniyet, Türkiye ve İran'da Modernleşme, Toplum ve Devlet*. (Çev. Serhan Afacan), içinde (1. Baskı) (s. 5-25). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Atacan, F. (2014). Mısır'da 25 Ocak Devriminin Arka Planı: Ekmek, Hürriyet, Adalet. Z. T. Kor (Ed.), *Ortadoğu Konuşmaları: Bölgesel ve Küresel perspektiften 'Arap Baharı'* içinde (103–134). İstanbul: Küre Yayınları.
- Atacan, F. (2014b). Mısır'da "Devrim Hikayesi" ve Geçiş Döneminin Temel Problemleri. Z. T. Kor (Ed.), *Ortadoğu Konuşmaları: Bölgesel ve Küresel perspektiften 'Arap Baharı'* içinde (165–193). İstanbul: Küre Yayınları.
- Atalar, K. M. (2016). Seyyid Kutub'un Çağdaş Müslüman Düşünceye Katkısı. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 13(48), 167–182.
- Ateş, A. (2012). *1952-2011 yılları Arası Mısır Dış Politikası*. Selçuk Üniversitesi.
- Aydın, F. M. (2019). *Madunun Sesi ve Temsili: Kavramsal ve Teorik Değerlendirmeler*. Gaziantep Üniversitesi.
- Aydın Koyuncu, Ç. (2016). Arap Baharı Ve Sonrasında Yemen'De Kadın:Beklentiler Ve Gerçekler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 45(Number: 45), 121–134.
- Ayhan, V. ve Algan, N. A. (2011). *Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu*
- Bayat, A. (2006). *Ortadoğu'da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Maduniyet*. (S. D. D. Çe. Özgür Gökmen, Ed.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayat, A. (2008). *Sokak Siyaseti: İran'da Yoksul Halk Hareketleri*. (Çev. Soner Torlak). Ankara: Phoenix. (Eserin orijinali 1977 yılında yayımlanmıştır).
- Bayat, A. (2011). *Siyaset Olarak Hayat: Sırdan İnsanlar Ortadoğu'yu Nasıl Değiştiriyor*. (Çev: Özgür Gökmen). İstanbul: Metis Yayıncılık. (Eserin orijinali 2009 yılında yayımlanmıştır).

- Benna, H. – el. (2019). *Hatıralarım, Müslüman Kardeşler*. (Çev. M. Beşir Eryarsoy). İstanbul: Beka Yayıncılık.
- Bilgenoğlu, A. (2013). *İngiliz Sömürgeciliğinin Mısır ve Sudan Örneğinde Karşılaştırılmalı bir Çözümlemesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Bilgenoğlu, A. (2017). The Idea of Watan And Nationalism in the Mind of Hasan -el Benna and Muslim Brothers. *Yenifikir*, 7(19), 309–322.
- Bilgenoğlu, A. (2020). Sömmürgeler Çağında "Kralın Tacındaki Elmas " : Hindistan'ın İngiliz Sömürgeciliğindeki Yeri ve Önemi. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 4(3), 271-290.
- Böck, A. (2012). 'Looking at Me, Are You? Social status and the veil'. *Journal of International Women's Studies*, 133(5), 170–179.
- Bölme, S. M., Küçükkeleş, M., Ulutaş, U., Özhan, T., Yılmaz, N. ve Ensaoğlu, Y. (2011). *25 Ocak'tan Yeni Anayasa'ya: Mısır'da Dönüşümün Anatomisi*. Seta Rapor. Ankara.
- Bölme, S. M., Küçükkeleş, M., Ulutaş, U., Özhan, T., Yılmaz, N. ve Ensaroğlu, Y. (2011). *25 Ocak'tan Yeni Anayasaya: Mısır'da Dönüşümün Anatomisi*. Ankara.
- Kurt, V. (2011). Sosyal Medya ve Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2(2), 85–90.
- BULUT, V. (2021). *Arap Baharı ve Müslüman Kardeşler'e Etkisi*. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi.
- Büyükkara, M. A. (2014). Ortadoğu'da Mezhepler ve İslami Hareketler. Z. T. Kor (Ed.), *Ortadoğu Konuşmaları: Bölgesel ve Küresel perspektiften 'Arap Baharı'* içinde (465-493). İstanbul: Küre Yayınları.
- Çakı, F. (2014). Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi Mi? *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 123–138.

- Can, Y. (2020). Arap Baharı Sonrası Yemen: Ülkedeki Temel Aktörler ve Koalisyon Operasyonlarının Meşruluğu. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(20), 27–57.
- Çelik, E. G. (2016). Mısır'da Arap Baharı: Müslüman KARdeşler'in İktidara Yükselişi ve Askeri Darbe Sonrası Tasfiyesi. *Küresel ve Bölgesel Sistemde Devlet ve Devlet ve Devlet Dışı Aktörler* içinde (s. 174–192). Bursa.
- Coşkun, M. ve Zarplı, Ç. (2015). Ortadoğu'da Uluslaşma Sorunu Üzerine Bir Deneme: Modernlik. *HAK-İŞ Uluslararası Ekmek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 186–198.
- Dabaşı, H. (2015). *Arap Baharı: Postkolonyalizmin Sonu*. (Ç. A. T. Esen, Ed.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- De Kock, L. (1992). An Interview with Gayatri Chakravorty Spivak. Ariel. *A review of international English literature*, 23(3), 45.
- Doğan, G. ve Durgun, B. (2018). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi*, 1(15), 61–90.
- Doster, B. (2013). Arap Baharı 'ndan Demokrasi Beklemek. *Ortadoğu Analiz*, 5(50), 50–60.
- Duman, D. D. (2020). Yasemin Devrimi , Kimlik ve Demokratikleşme : Tunus ' ta Din ve Kimlik. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(2), 312–324.
- Duran, B., Büyükkara, M. A. ve Korkmaz, Ö. (2014). Ortadoğunun Tetiklenen Fay Hattı: Mezhep Gerilimleri. Z. T. Kor (Ed.), *Ortadoğu Konuşmaları: Bölgesel ve Küresel perspektiften 'Arap Baharı'* içinde (s.495-547) . İstanbul: Küre Yayınları.
- Erdoğan, N. (1999). Devleti İdare Etmek: Maduniyet ve Düzenbazlık. *Toplum ve Bilim*, 83, 8–31.
- Erdoğan, N. (2000). Devleti İdare Etmek: Maduniyet ve Düzenbazlık. N. Erdoğan

- (Ed.), *Toplum ve Bilim* içinde (83), (s. 8–32). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Ergene, B. (1999). Maduniyet okulu, post-kolonyal eleştiri ve tarihte bilgi-özne sorunu: Osmanlı tarihçiliği için yeni dersler mi? N. Erdoğan (Ed.), *Toplum ve Bilim: Osmanlı: Muktedirler ve Madunlar* içinde (C. 83, ss. 32–46). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Erkilet, A. (2017). *Ortadoğu’da Moderleşme ve İslami Hareketler* (7. Baskı.). Büyüyen Ay Yayınları.
- Erol, A. (2020). *Bir Defikasyon Öyküsü: Modern Devlet*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Gelvin, J. L. (2016). *Modern Ortadoğu Tarihi, 1453–2015*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks of Antoino Gramsci*. London: International Publishers.
- Guha, R. (1982). *Subaltern Studies I*. (R. Guha, Ed.). Delhi: Oxford University Press.
- Guha, R. (2010). Sömürge Hindistan’ın Tarih yazımı Üzerine. Çev. Ebru Yetişkin, *Toplumbilim Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı* içinde 23–29, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Güney, Z. B. (2015). Müslüman Kardeşler’de Cemaat İçi İlk İhtilaflar: Hasan el-Benna Dönemi. *Akademik Ortadoğu*, 10(1), 161–188.
- Güney, Z. B. (2018). Hasan el- Benna ve Seyyid Kutup’ta Siyasi İslam Düşüncesi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi* 3(6), 290-315.
- Güney, Z. B. (2020). Seyyid Kutup Ve İhvan İlişkisi, *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 15(2), 425–448.
- Güvenilir Çelik, E. (2016). Mısır’da Arap Baharı: Mülüman Kardeşler’in İktidara Yükselişi ve Askeri Darbe Sonrası Tasfiyesi. *Küresel ve Bölgesel Sistemde Devlet ve Devlet ve Devlet Dışı Aktörler* içinde (s. 174–192). Bursa.
- Güvenilir, E. (2016). *Ortadoğu’da Siyasal İslam Mısır’da ARap Baharı ve*

Müslüman Kardeşlerin Etkileri. (Yüksek Lisans). Necmettin Erbakan Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hamid, İ. (1991). ***Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri.*** İstanbul: Yöneliş Yayınları.

Hazar, A. (2019). Mısır’da STK’ların Tarihsel Gelişimi ve Konumu. Filiz ve Cicioğlu (Ed.), ***Ortadoğu’da Sivil Toplum-İmkanlar ve Kısıtlılıklar*** içinde (ss. 400–401). Ankara: Kadim Yayınları Yayınları.

İskenderoğlu, M. (2017). Hasan el-Benna’yı Yeniden Okumak: Müslüman Kardeşler’de Söylem Eylem İlişkisi. ***Cumhuriyet İlahiyat Dergisi***, 21(June), 753–758.

Kebapcı, G. (2021). ***Siyaset Psikoloji Çerçevesinde Toplumsal Hareketler: Arap Baharı sürecinde Tunus ve Mısır Örneği.***

Koçak, K. A. (2012). Yasemin Devrimi’nden Arap Baharına: Tunus. ***Yasama Dergisi***, 90(22), 22–61.

Koyuncu, A. A. (2015). Dört Farklı Perspektiften İslam Demokrasi Tartışmaları Four Different Perspectives of Islamic Democracy Debate Giriş. ***İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları***, 4(3), 705–727.

Kurt, V. (2018). Giriş: Ortadoğu’da Ordu-Siyaset İlişkilerinin Dönüşümü. V. Kurt (Ed.), ***Ortadoğu’da Ordu ve Siyaset*** içinde, (s.7-18). İstanbul: Strateji Araştırma Dergisi.

Kutub, S. (2021). ***Yoldaki İşaretler.*** (Çev. Kamil M. Çetiner). İstanbul: Beka Yayıncılık.

Lia, B. (2012). ***Müslüman Kardeşlerin Doğuşu 1928-1942*** (Çev. İhsan Toker). İstanbul: Ekin Yayınları.

Memiş, U. (2020). Siyaset Olarak Hayat: Sıradan İnsanlar Ortadoğu’yu Nasıl Değiştiriyor? ***Şehir Araştırmaları Dergisi***, 506–511.

Morton, S. (2007). ***Gayatri Spivak: Ethics, Subalternity and the Critique of Postcolonial Reason.*** Cambridge: Polity.

- Moussa, M. (2018). *Kışla, Ekonomi ve Siyaset Üçgeninde Mısır Ordusu*. V. Kurt (Ed.), *Ortadoğu'da Ordu ve Siyaset* içinde (3. Baskı) (77–103). İstanbul: SETA.
- Nebahati, N. (2019). Ortadoğu'da Demokrasiyi Geliştirme Hareketi Olarak Arap Baharı. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 9(2), 178–190.
- Oktay, B. (2013). Arap Baharı Ve Ortadoğu : Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2(Kış), 25–49.
- Özalkan, S. (2018). Tarihsel Perspektiften Arap Militerçiliği. *İNSAMER*, Ocak.
- Ozansoy, E. D. (2017). Sivil Toplum. G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi, Kavramlar, İdeolojiler, Dsiplinlerarası İlişkiler* içinde (s.99-109). İstanbul: Yordam Kitap.
- Özcan, İ. (2019). *Suriye İç Savaşı: Neorealist Teori Çerçevesinden Analizi*. (Yüksek Lisans). İstanbul: Arel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, Ö. ve Suna, M. (2020). Arap Baharı Süreci Sonrasında Orta Doğu'da Kadın. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25(97), 89–108.
- Özdemir, G. (2020a). Asef Bayat Bağlamında Türkiye'de Madunlar ve Madun Siyaseti. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(40), 89–108.
- Özdemir, G. (2020b). Asef Bayat Bağlamında Türkiye'de Madunlar ve Madun Siyaseti. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(40), 89–108.
- Özkazanç, A. ve Ağtaş, Ö. (2006). *Kaçak Hayatlar ve Sokak Siyaseti* Asef Bayat Üzerine Bir Değerlendirme, 1–18.
- Özkoç, Ö. (2016). Arap Dünyasında Demokratikleşme Süreçleri ve Siyasal İslam : Müslüman Kardeşler ve En-Nahda Hareketi Üzerine Bir Karşılaştırma *Mülkiye Dergisi*, 40(1), 29–56.
- Öztürk, S. (2018). Mısır ' da İhvan-ı Müslimin ' in İktidara Geliş Süreci ve Temmuz Darbesinin Nedenleri Üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi*, 23(91–92), 161–177.

- Öztürk, S. (2020). Ortadoğu'da İki Otoriter Lider Örneği Üzerine: Cemal Abdünnasır ve Ayetullah Humeyni. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25(97), 67–87.
- Pargeter, A. (2010). *Müslüman Kardeşler, Muhalefetten İktidara*. (Çev. Semih Çelik). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Pınar, F. (2015). Hasan el-Benna ve Müslüman Kardeşler. *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 133-153
- Roskin, M. G. (2013). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset Coğrafya. Kültür*. (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu). Ankara: Liberte.
- Şahin, K. ve Cavlak, Ç. M. (2018). Başarısız Bir Pan-Milliyetçilik Girişimi: Birleşik Arap Cumhuriyet. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, (16), 152–174.
- Said, E. W. (2017). *Şarkiyatçılık, Batı'nın Şark Anlayışları*. (Çev. Berna Yıldırım) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Şefika, D. A. (2011). İslamcı İdeoloji ve İslamcı Hareketler Ekseninde Ortadoğu. B. K. T. Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Zeynep Bağlan Özer, Reşide Gürses (Ed.), *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* içinde (s.1–26). Ankara.
- Semin, A. (2017). Yemen Krizinde Suudi Arabistan ve İran'ın Bölgesel Güç Mücadelesi Regional Power Struggle of Saudi Arabia and Iran in Yemen Crisis. *Bilge Strateji*, 9(Güz 2017), 85–104.
- Sennett, R. (2011). *Otorite*. (Çev. K. Durand). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sınmaz, K. (2019). *Mısır Raporu: Devrim ve Darbe Sarmalında Bir Toplum*. İNSAMER (C. Araştırma). İstanbul.
- Somuncuoğlu, E. (2019). *Siyasal İslam ve Mısır'da Müslüman Kardeşler'in Dönüşümü*. Ankara Üniversitesi.
- Spivak, G. C. (2010). Yeni Madun: Ses-siz Bir Mülakat. Çev. Ebru Yetişkin (Ed.), *Toplumbilim Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı*, No. 25 içinde (ss. 55–67).

İstanbul: Bağlam Yayınları.

Spivak, G. C. (2016). *Madun Kanuşabilir mi?* (Çev. Dilek Hattatoğlu, Gökçen Ertuğrul ve Emre Koyuncu) (1. Baskı.). Ankara: Dipnot.

Taştekin, F. (2015). *Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal* (1. Basım) İstanbul: İletişim Yayınları.

Telci, İ. N. (2011). 6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizme Doğru mu? *Ortadoğu Analiz*, 3(28), 98–106.

Telci, İ. N. (2014). Mısır Devrimi Sürecinde İşçi Hareketinin Rolü. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 81–112.

Telli, A. (2012). Mısır Devrimi'nde Sosyal Medyanın Rolü. *Bilge Strateji*, 4(7), 65–91.

Tıgılı, İ. (2011). Mısır ' da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler. *DÜBAM*, İstanbul: DÜBAM yayınları.

Turan, A. (y.y.). İhvan-ı Müslimin'in 20. Yüzyıl İslam Düşüncesi Üzerindeki Etkisi. *Strateji Düşüne Analiz Merkezi*, 1–14.

Turan, M. ve Dağ, M. H. (2018). Mısır Tarihinde Enver Sedat Dönemi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(78), 306–323.

Turhan, D. G. (2017). Dijital Aktivizm. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(26), 26–44.

Türköz, E. N. (2014). Küreselleşmeden Maduniyete: Asef Bayat Perspektifi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 85–100.

Tuygan, A. (2011). Arap Baharı ve Libya Örneği. *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 151–162.

Ünlüsoy, K. (2016). *Mısır Selefiligi ve İhvan-ı Müslimin ile İlişkisi*, 1(Bahar), 39–76.

Yaramış, A. (2007). The Understanding of British Imperialism in Egypt: The Case of

- Cromer (1883–1907). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 121–130.
- Yaylacı, İ. (2014). Mısır’da İhvan-ı Müslimin ve İslamcılık. Zahide Tuba Kor (Ed.), *Ortadoğu Konuşmaları: Bölgesel ve Küresel perspektiften ‘Arap Baharı’* içinde (s.135–163). İstanbul: Küre Yayınları.
- Yeşilyurt, Y. (2018). Orta Doğu’ da Ulus Devlet Formasyonun Ortaya Çkardığı Sorunlar ve Türkiye. *Uluslararası Toplum Araştırmalar Dergisi*, 8(14), 498–536.
- Yetişkin, E. (2010). Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar. *Toplumbilim*, 25, 15–20.
- Yetişkin, E. (2013). Postkolonyal Düşünce ve Madun Çalışmalarından Neler Öğrenebiliriz? 13. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi* içinde (s.1–10). Ankara.
- Yıldırım, R. ve Abdulcelil, T. (2012). Kim Kimdir?, Mısır’da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya. *SETA*, 2(Ocak).
- Yılmaz, M. (2012). Küreselleşme ve Kentsel Yoksulluk: Sosyolojik Bir Perspektif. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 257–287.
- Yılmaz, Z. (2013). *Küreselleşen İslam ve Türkiye’de İslamcı Kadınlar*. (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yorgun, S. (2019). İslam Ülkelerinde Sendikal Hareketler ve Yaşanan Sorunlar. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3(62), 1707–1736.

İnternet Kaynakları

Arab Human Development Report Research Paper | UNDP in the Arab States. (y.y.). 4 Haziran 2021 tarihinde https://www.arabstates.undp.org/content/rbas/en/home/library/huma_developme nt/arab-human-development-report-research-paper.html adresinden erişildi.

Arap Baharı'nda Ne Oldu? (y.y.). 4 Haziran 2021 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/295436/t%C3%BCrki%C4%B1na-ne-oldu> adresinden erişildi.

Arap Baharı sonrası Yemen'in çıkmazları | Al Jazeera Turk - Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar, Türkiye ve çevresindeki bölgeden son dakika haberleri ve analizler. (y.y.). 6 Haziran 2021 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-bahari-sonrasi-yemenin-cikmazlari> adresinden erişildi.

BBCTurkish.com | Haberler | Mısır'da seçim sonuçları açıklandı. (y.y.). 13 Haziran 2021 tarihinde http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/12/051208_egypt_results.shtml adresinden erişildi.

CEMAL ABDUL NASIR İKTİDARI VE PANARABİZM POLİTİKASI | İlim ve Medeniyet. (y.y.). 9 Haziran 2021 tarihinde <https://www.ilimvemedeniyyet.com/cemal-abdul-nasir-iktidari-ve-panarabizm-politikasi.html> adresinden erişildi.

1 Eylül 2021 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/06/21/mursinin-ardindan-sakincali-notlar> adresinden erişildi.

Edhem Eldem. (2013, 17 Ağustos). Mısır Olayları - Edhem Eldem - biamag. 8 Haziran 2021 tarihinde <https://bianet.org/biamag/toplum/149195-misir-olaylari> adresinden erişildi.

Egyptian Revolution of 1919 - Egypt. (y.y.). 8 Haziran 2021 tarihinde <https://web.archive.org/web/20180824002318/https://ancientegyptnhd.weebly.c>

om/egyptian-revolution-of-1919.html adresinden erişildi.

Halife Hafter: Libya'nın başkenti Trablus'u ele geçirmeye çalışan general. (y.y.).
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47852250> adresinden erişildi.

Kürtler ve 'bahar'ın Libya ve Lübnan'a yansıması - Evrensel. (y.y.). 6 Haziran 2021 tarihinde
<https://www.evrensel.net/haber/45088/kurtler-ve-baharin-libya-ve-lubnana-yansimasi> adresinden erişildi.

Libya'nın petrol rezervleri ne kadar? | Euronews. (y.y.). 6 Haziran 2021 tarihinde
<https://tr.euronews.com/2020/06/07/ic-savas-n-pencesindeki-libya-n-n-petrol-rezervleri-ne-kadar> adresinden erişildi.

Michael Collins Dunn. (2013). 1954'ün yankıları: Nasır, İhvan ve Manşiyeye "olayı".
<https://www.dunyabulteni.net/makale-yorum/1954un-yankilari-nasir-ihvan-ve-mansiyye-olayi-h272102.html> adresinden erişildi.

Mısır'da iktidarın seçim zaferi - BBC News Türkçe. (y.y.). 13 Haziran 2021 tarihinde
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/12/101206_egypt_elex adresinden erişildi.

Mısır'da Kifaye Hareketi Güçleniyor. (y.y.).
<https://www.dunyabulteni.net/arsiv/misir8217da-kifaye-hareketi-gucleniyor-h418.html> adresinden erişildi.

Mısır'da yakıt ve 'ekmek ayaklanması' - Evrensel. (y.y.). 12 Haziran 2021 tarihinde
<https://www.evrensel.net/haber/87843/misirda-yakit-ve-ekmek-ayaklanmasi> adresinden erişildi.

Mısır'daki 6 Nisan Hareketinin Kurucusu: Darbe olacağını biliyordum. (y.y.). 14 Haziran 2021 tarihinde
<https://islamianaliz.com/h/4560/misirdaki-6-nisan-hareketinin-kurucusu-darbe-olacagini-biliyordum> adresinden erişildi.

Mısır'ı yöneten güç: Yüksek Askeri Konsey | Al Jazeera Turk - Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar, Türkiye ve çevresindeki bölgeden son dakika haberleri ve analizler. (y.y.). 16 Haziran 2021 tarihinde
<http://www.aljazeera.com.tr/haber->

[analiz/misiri-yoneten-guc-yuksek-askeri-konsey](#) adresinden erişildi.

Mohamed Morsi and the End of Egyptian Democracy - The Atlantic. (y.y.). 16 Haziran 2021 tarihinde <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2019/06/mohamed-morsi-and-end-egyptian-democracy/591982/> adresinden erişildi.

Mursi İktidarının Kısa Tarihi - bianet. (y.y.). 16 Haziran 2021 tarihinde <https://m.bianet.org/bianet/dunya/148203-mursi-iktidarinin-kisa-tarihi> adresinden erişildi.

ORSAM-Ortadoğu Araştırmaları Merkezi. (y.y.). 15 Haziran 2021 tarihinde <https://www.orsam.org.tr/tr/2011-sonrasi-doneme-genel-bir-bakis-misir-ordusunun-degis-en-pozisyonu/> adresinden erişildi.

Postkolonyal Teori.(2018).*Fikriyat*.
<https://www.fikriyat.com/mefhum/2018/04/18/postkolonyal-teori> adresinden erişildi.

Tan, A. (2010). Ortadoğu Notları (20). Mısır ve Cemal Abdünnasır. 5. 06.2020.
<https://www.indyturk.com/node/190716/turkiyeden-sesler/ortadoğu-notları-20-mısır-ve-cemal-abdünnasır-2> adresinden erişildi.

URÂBÎ PAŞA - TDV İslâm Ansiklopedisi. (y.y.). 8 Haziran 2021 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/urabi-pasa> adresinden erişildi.

Whitaker, B. (2021). How a man setting fire to himself sparked an uprising in Tunisia.
The Guardian.
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/dec/28/tunisia-ben-ali> adresinden erişildi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : KIZILKAYA, Murat

Uyruğu : T.C

Doğum Tarihi ve Yeri :

Telefon :

Faks :

E-mail :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Uluslararası Politik Ekonomi	2021
Lisans	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	2018

Yabancı Dil

İngilizce

Çalışma Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2019/2020	İnsan Hakları Derneği-Van	Haklara Destek Projesi/ Proje Koordinatör

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

Tez Başlığı / Konusu:

11/10/2021

MISIR'DA 25 OCAK 2011 AYAKLANMALARI VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN MISIR'DAKİ İKTİDAR DENEYİMİNİN ANALİZİ

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 88 sayfalık kısmına ilişkin 11/10/2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 (iki) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

11/10/2021
MURAT KIZILKAYA

Adı Soyadı: Murat KIZILKAYA

Öğrenci No: 11039825694

Anabilim Dalı: Uluslararası Politik Ekonomi

Programı: Uluslararası Politik Ekonomi

Statüsü : Y. Lisans ☐ Doktora ☐

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah EROL

11/10/2021

ENSTİTÜ ONAYI

U Y G U N D U R

...../...../.....

Prof. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü